

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ: ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ

«Νοητική Υστέρηση»

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ:

Βάσω Αρμπουινιώτη

Κοινωνική Λειτουργός

Ιωάννα Κουτσοκλένη

Εργοθεραπεύτρια

Μανώλης Μαρνελάκης

Υπεύθυνος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
στην Εστία Ειδικής Επαγγελματικής Αγωγής

ΤΕΛΙΚΗ ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ – ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ:

Μανώλης Μαρνελάκης

Υπεύθυνος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
στην Εστία Ειδικής Επαγγελματικής Αγωγής

ΑΘΗΝΑ 2007

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α/Α	Τίτλος ενότητας	Σελίδες
1.	Εισαγωγή	4-5
2.	Νοητική υστέρηση: Αιτιολογικοί παράγοντες, διαγνωστικά μέσα, ψυχοσυναισθηματική εξέλιξη του ατόμου με ν.υ	6-21
3.	Ο ρόλος της οικογένειας, η δύσκολη πορεία μέχρι τον ακριβή προσδιορισμό του προβλήματος. Συναισθήματα και στάδια αποδοχής, η επίδραση στα αδέρφια.	22-34
4.	Διεπιστημονική παρέμβαση-Συνοδευτικές Υπηρεσίες.	35-44
5.	Επικοινωνία και νοητική υστέρηση	45-69
6.	Προγράμματα κοινωνικοποίησης, εναλλακτικών τρόπων εκπαίδευσης και ανάπτυξης δεξιοτήτων καθημερινής ζωής.	70-92
7.	Διασύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας.	93-119

1. Εισαγωγή

Οι μαθητές με νοητική υστέρηση, αποτελούν έναν ανομοιογενή πληθυσμό, του οποίου το εύρος και το είδος των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν στο σχολικό περιβάλλον, ποικίλει και εξαρτάται από πολλούς παράγοντες.

Παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια το σύστημα εκπαίδευσης παιδιών και νέων με νοητική υστέρηση, έχει εκσυγχρονιστεί και βελτιωθεί σημαντικά στη χώρα της, συχνά διαπιστώνεται ότι οι εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών με ν.υ, δεν καλύπτονται επαρκώς.

Το εκπαιδευτικό σύστημα, παραμένει ακαδημαϊκά προσανατολισμένο, σε ό,τι αφορά την παιδαγωγική προσέγγιση των μαθητών της κατηγορίας αυτής, μιας κατηγορίας η οποία κατακτά την γνώση κατ' εξοχή μέσα από το βίωμα και την εμπειρία. Η προσέγγιση αυτή, αδυνατεί να καλύψει αποτελεσματικά, τόσο την κατάκτηση ακαδημαϊκών γνώσεων, όσο και την ανάγκη για ανάπτυξη και βελτίωση δεξιοτήτων καθημερινής ζωής.

Οι μαθητές με νοητική υστέρηση, δεν αντιμετωπίζουν στο σχολικό περιβάλλον έλλειψη γνώσεων και πληροφοριών. Αντίθετα, έρχονται σε επαφή με της και ποικίλες πληροφορίες και ερεθίσματα.

Ωστόσο, το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να παρέχει τη δυνατότητα για εξατομικευμένη προσέγγιση, να επιλέγει και να διδάσκει της γνώσεις που πραγματικά μπορεί ο μαθητής να αφομοιώσει, να συνδέσει και να συνθέσει, έτσι ώστε οι γνώσεις που θα κατακτηθούν να δημιουργούν ένα νόημα ζωής για αυτόν.

Η εκπαιδευτική αυτή προσέγγιση, η οποία δεν εξαντλεί της στόχους της αποκλειστικά μόνο στην ανάπτυξη του γνωστικού τομέα, αποκτά χαρακτήρα υποστηρικτικό και θεραπευτικό, που υποβοηθά την ανάπτυξη της προσωπικότητας, την έκφραση των επιθυμιών και των συναισθημάτων, την δημιουργία κινήτρων και άρα την κοινωνική ένταξη και εξέλιξη του ατόμου.

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Ο εκπαιδευτικός της γενικής εκπαίδευσης, είναι σημαντικό να είναι εφοδιασμένος με γνώσεις και εφόδια που θα του επιτρέψουν να αναγνωρίσει της δυσκολίες αυτού του πληθυσμού, να τις χειριστεί στο δικό του επίπεδο παρέμβασης, αλλά και να σταθεί αρωγός στην προσπάθεια για την καλλίτερη δυνατή επίλυση ζητημάτων που προκύπτουν από τη φοίτηση του παιδιού, όπως για παράδειγμα η παραπομπή σε καταλληλότερο για τις εκπαιδευτικές του ανάγκες πλαίσιο και η αποδοτική συνεργασία με την οικογένεια.

Στο παρόν δοκίμιο, περιλαμβάνονται ενότητες που αφορούν τη φύση και τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης αναπηρίας, το πώς επηρεάζει το οικογενειακό σύστημα η γέννηση ενός παιδιού με νοητική υστέρηση, αλλά και ποιος είναι ο ρόλος της οικογένειας στην αγωγή του παιδιού της. Περιλαμβάνει κεφάλαια, που περιγράφουν της λόγους για τους οποίους απαιτείται διεπιστημονική υποστήριξη του ατόμου με νοητική υστέρηση και της οικογένειάς του, αλλά και μέθοδοι που μπορούν να διευκολύνουν κυρίως την γραπτή επικοινωνία και που δίνουν τη δυνατότητα στον εκπαιδευτικό να δουλέψει δημιουργικά όχι μόνο με τη συγκεκριμένη ομάδα, αλλά και με μαθητές που έχουν προβλήματα ανάγνωσης και κατανόησης, όπως είναι τα παιδιά των μεταναστών ή των προσφύγων. Τέλος κρίθηκε σημαντικό να συμπεριληφθούν ενότητες σχετικά με την ανάπτυξη και εφαρμογή προγραμμάτων κοινωνικοποίησης, εναλλακτικών τρόπων εκπαίδευσης, δεξιοτήτων καθημερινής ζωής καθώς και διασύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας.

Νοητική υστέρηση
Αιτιολογικοί παράγοντες, διαγνωστικά μέσα, ψυχοσυναισθηματική εξέλιξη
του ατόμου με ν.υ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A/A	Θέμα	Σελίδα
1.	Ορισμός της νοητικής υστέρησης και ανάλυση των παραμέτρων του	7
2.	Αιτιολογικοί παράγοντες	9
3.	Διαγνωστικά μέσα- Δοκιμασίες Μέτρησης της Νοημοσύνης	15
4.	Ταξινόμηση της νοητικής υστέρησης	18
5.	Επίλογος	20
6.	Βιβλιογραφία-Πηγές	21

1. Ορισμός της νοητικής υστέρησης και ανάλυση των παραμέτρων του

Με το πέρασμα των χρόνων, αυτό που σήμερα αποκαλούμε «νοητική υστέρηση», έχει αλλάξει πολλά ονόματα, τα οποία εγκαταλείφθηκαν γιατί απέδιδαν στους ανθρώπους μειωτικούς χαρακτηρισμούς. Ωστόσο το σημαντικότερο ζήτημα δεν ήταν και δεν είναι στους χαρακτηρισμούς, όπως για παράδειγμα «απροσάρμοστα παιδιά», αλλά στο κοινωνικό στίγμα, και τις προκαταλήψεις που η κατάσταση αυτή δημιουργεί. Αν και τα τελευταία χρόνια το στίγμα αυτό έχει μειωθεί, κυρίως χάρις στην εκπαίδευση και τις προσπάθειες κοινωνικής ένταξης και ολοένα συχνότερα και της απασχόλησης, οι προκαταλήψεις παραμένουν και ο δρόμος για την καταπολέμησή τους, τουλάχιστον στην χώρα μας, μοιάζει να είναι ακόμη μακρύς.

Όλοι οι ορισμοί της νοητικής υστέρησης από το 1959 μέχρι σήμερα περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

- ελλείμματα στο νοητικό δυναμικό
- ελλείμματα στις δεξιότητες προσαρμογής (adaptive skills)
- εμφάνιση πριν την ηλικία των 18 ετών.

Τα τελευταία χρόνια, ο ευρύτερα αποδεκτός ορισμός, είναι αυτός που διατυπώθηκε από τον Αμερικανικό Σύνδεσμο Νοητικής Καθυστέρησης (A.A.M.D-American Association on Mental Deficiency), τον μεγαλύτερο επαγγελματικό οργανισμό στο χώρο της νοητικής υστέρησης σε διεθνή κλίμακα. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό:

«Η νοητική καθυστέρηση αναφέρεται στη σημαντικά κάτω του μέσου όρου γενική νοητική λειτουργία, που συνυπάρχει με ανεπάρκεια στην προσαρμοστική συμπεριφορά όπως αυτή εκδηλώνεται κατά την περίοδο της ανάπτυξης».

Για την κατανόηση του ορισμού αυτού, σκόπιμο είναι να αποσαφηνισθούν οι ακόλουθοι όροι:

α. νοητική λειτουργία (νοητική ικανότητα): δηλώνει τη γενική νοημοσύνη, όπως αυτή αξιολογείται από τις συνηθισμένες νοομετρικές κλίμακες (κλίμακα Binet, κλίμακα WISC, κ.α.).

β. κάτω από το μέσο όρο: σημαίνει ότι σε ένα σταθμισμένο τεστ νοημοσύνης, το διανοητικό πηλίκο που παρουσιάζει το άτομο, είναι περίπου ίσο ή μικρότερο από το 70.

γ. ανεπάρκεια προσαρμοστικής συμπεριφοράς: υποδηλώνει την αδυναμία του ατόμου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του περιβάλλοντός του (φυσικού και κοινωνικού), ανάλογα με την ηλικία του. Η μειονεκτική προσαρμοστική συμπεριφορά, αντανakλάται κυρίως στο ρυθμό ωρίμανσης, τη μάθηση και την κοινωνική προσαρμογή.

Ο ρυθμός ωρίμανσης, αφορά στην ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων αυτοεξυπηρέτησης, στα πρώτα χρόνια ζωής του ατόμου, δηλαδή στήριξη κεφαλιού, ομιλία, βάδισμα κ.λ.π. Η καθυστέρηση στο ρυθμό ανάπτυξης κάποιων από τις δεξιότητες αυτές, είναι σημαντικό κριτήριο για τη διάγνωση της νοητικής υστέρησης.

Η ικανότητα για μάθηση, αφορά στην ευκολία με την οποία το άτομο αποκτά γνώσεις μέσα από την εμπειρία και το βίωμα. Πολύ συχνά και ιδίως στις περιπτώσεις ελαφράς ν. υ, η αδυναμία στον τομέα αυτό, γίνεται αντιληπτή, μετά την ένταξη του παιδιού στο σχολείο, κυρίως γιατί εμφανίζει δυσκολίες στην κατανόηση του περιεχομένου της διδασκαλίας, με τις κλασικές διδακτικές πρακτικές.

Τέλος, η κοινωνική προσαρμογή, εκτιμάται σύμφωνα με το βαθμό αυτονομίας του ατόμου και την ικανότητα που έχει να ακολουθεί τους κανόνες του κοινωνικού περιβάλλοντος στο οποίο ζει.

δ. Εκδήλωση κατά την περίοδο της ανάπτυξης: Η νοητική υστέρηση μπορεί να εμφανιστεί από τη γέννηση μέχρι και την ηλικία των 16 ή 18 ετών. Εφόσον

παρουσιαστεί αργότερα, τότε μιλάμε για έκπτωση των νοητικών λειτουργιών, όπως για παράδειγμα συμβαίνει στη γεροντική άνοια.

Το σημαντικότερο στοιχείο στον ορισμό που δίνει ο Αμερικανικός Σύνδεσμος είναι η αισιοδοξία σχετικά με την εξέλιξη του νοητικά υστερούντος, καθώς απορρίπτεται το «ανίατο» της κατάστασης. Η νοητική καθυστέρηση, όταν οφείλεται σε κάποια συναισθηματική διαταραχή ή πολιτισμική αποστέρηση είναι δυνατό να βελτιωθεί και το άτομο να αποκατασταθεί επαγγελματικά και να κοινωνικοποιηθεί (Πολυχρονοπούλου Σ. 2001).

2. Αιτιολογικοί παράγοντες

Πολλά είναι τα αίτια που μπορούν να προκαλέσουν νοητική υστέρηση, ενώ συχνά είναι δύσκολο να γνωρίζουμε τη σημασία καθενός από αυτά με ακρίβεια. Σε αρκετές περιπτώσεις τα αίτια της νοητικής υστέρησης είναι κληρονομικά ή γενετικής προέλευσης, υπάρχουν δε και περιπτώσεις, όπου δεν είναι εύκολο να εξακριβωθεί η ακριβής αιτία που προκάλεσε την αναπηρία, παρά την ιατρική διερεύνηση που έχει γίνει.

Για αρκετά χρόνια υπήρχε διαφωνία μεταξύ των ειδικών για το αν η νοητική υστέρηση οφειλόταν σε κληρονομικούς ή περιβαλλοντικούς παράγοντες. Κάποιοι υποστήριζαν ότι οι νοητικές ικανότητες ενός ατόμου είχαν κατά κύριο λόγο γενετική προέλευση. Κάποιοι άλλοι, απέδιδαν τη μεταβλητότητα των ίδιων των ικανοτήτων, στις πολιτισμικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, κάτω από τις οποίες μεγάλωσε ένα παιδί. Στην πραγματικότητα όμως, για να γνωρίσουμε και να κατανοήσουμε ένα άτομο θα πρέπει να το αντιμετωπίσουμε συνολικά ως προσωπικότητα, διερευνώντας το συγκεκριμένο περιβάλλον στο οποίο ζει και αλληλεπιδρά μ' αυτό. Επομένως, η ανάπτυξη της νοημοσύνης ενός ατόμου επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό και από τις συνθήκες μέσα στις οποίες ζει, αλλά και από το γενετικό του υλικό (Γκαλλάν Α., Γκαλλάν Ζ., 1997).

Τα αίτια της νοητικής υστέρησης ταξινομούνται σε γενετικά και περιβαλλοντικά:

2.1 Γενετικά αίτια

Οφείλονται κυρίως σε ανωμαλίες των χρωμοσωμάτων και σε κληρονομικές ασθένειες του μεταβολισμού:

1) Χρωμοσωμικές ανωμαλίες: Οι ανωμαλίες αυτές είναι μια πολύ συχνή αιτία νοητικής ανεπάρκειας. Η πιο γνωστή είναι η τρισωμία 21. Σε ανωμαλία τέτοιου είδους οφείλεται και το σύνδρομο Down. Τα παιδιά με σύνδρομο Down εμφανίζουν ιδιαίτερα εξωτερικά χαρακτηριστικά, όπως μικρό και στρογγυλό κρανίο, κοντή και πλατιά μύτη, κοντά και χοντρά δάχτυλα, γλώσσα που προεξέχει κ.λ.π. Στις μέρες μας, η ανωμαλία αυτή μπορεί να διαγνωστεί κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης.

Άλλες χρωμοσωμικές ανωμαλίες που προκαλούν νοητική ανεπάρκεια είναι το σύνδρομο του εύθραυστου χρωμοσώματος X, το σύνδρομο του Rett, που προσβάλλει τα κορίτσια και έχει συμπτώματα παρόμοια με αυτά του αυτισμού, το σύνδρομο του Willy Prader, το οποίο δημιουργεί, όπως και το σύνδρομο Down, χαρακτηριστική εξωτερική όψη και το σύνδρομο του Williams, όπου τα παιδιά που πάσχουν από αυτό μοιάζουν πολύ μεταξύ τους (Γκαλλάν Α., Γκαλλάν Ζ., 1997).

Άλλες περιπτώσεις που οφείλονται σε γενετικά αίτια είναι επίσης ο κρετινισμός, η μικροκεφαλία και η υδροκεφαλία.

2) Κληρονομικές ασθένειες του μεταβολισμού: Οι ασθένειες αυτές οφείλονται σε κάποια γενετική μετάλλαξη. Η πιο γνωστή ασθένεια του μεταβολισμού είναι η *φαινυλκετονουρία* (PKU), στην οποία υπάρχει ανεπάρκεια ενός ενζύμου, που φυσιολογικά παράγεται από το συκώτι, της φαινυλαλανίνης υδροξυλάσης. Τα νεογέννητα που πάσχουν από φαινυλκετονουρία, είναι συχνά ξανθά, με γαλανά μάτια και δείχνουν φυσιολογικά στην όψη, ωστόσο μετά από κάποιους μήνες, δεν εμφανίζουν καμιά πρόοδο στην ανάπτυξή τους, ενώ κάποιες φορές χάνουν και τις ικανότητες που έχουν ήδη κατακτήσει και αρχίζουν σταδιακά να εμφανίζουν μια σοβαρή νοητική υστέρηση που μπορεί να συνοδεύεται με σπασμούς και διαταραχές

συμπεριφοράς. Τα νεογέννητα που εμφανίζουν φαιυλκετονουρία, υποβάλλονται σε ειδική δίαιτα από την οποία απουσιάζει η φαιυλαλανίνη, που υπάρχει σε τροφές όπως το γάλα, το ψωμί κ.λ.π. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να αποφευχθεί η βαριά νοητική υστέρηση.

Μια άλλη ασθένεια του μεταβολισμού είναι ο κληρονομικός υποθυρεοειδισμός. Η ανεπαρκής έκκριση θυρεοειδικής ορμόνης, προκαλεί σοβαρές διαταραχές στην ανάπτυξη του εγκεφάλου. Η έγκαιρη διάγνωση και θεραπεία του υποθυρεοειδισμού βοηθά το παιδί που πάσχει, να φτάσει στα όρια της φυσιολογικής νοημοσύνης (Γκαλλάν Α., Γκαλλάν Ζ., 1997).

2.2 Περιβαλλοντικά αίτια

Τα περιβαλλοντικά αίτια επενεργούν οποιαδήποτε στιγμή μετά τη σύλληψη και μπορούν να διαχωριστούν σε:

- αυτά που δρουν κατά την περίοδο της κύησης,
- αυτά που δρουν κατά τη διάρκεια του τοκετού και
- αυτά που επενεργούν κατά την παιδική ηλικία.

1) Αίτια που δρουν κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης: Κατά την περίοδο της κύησης η μητέρα και το παιδί ζουν σαν ένα σώμα και αυτό έχει ως αποτέλεσμα οτιδήποτε συμβαίνει στη μητέρα να επηρεάζει άμεσα και το έμβρυο. Η λήψη φαρμάκων χωρίς ιατρική καθοδήγηση, διάφορες μολυσματικές ασθένειες, η κακή διατροφή της εγκύου κ.λ.π. είναι δυνατό να προκαλέσουν βλάβες στο έμβρυο.

Μολυσματικές ασθένειες που μπορεί να προσβάλουν τη μητέρα, όπως η ιλαρά και η ερυθρά, είναι παράγοντες που ενδέχεται να προκαλέσουν αποβολή του εμβρύου, τύφλωση, κώφωση, νοητική υστέρηση, μικροκεφαλία κ.α. Ακόμη, η λήψη μεγάλης ποσότητας αλκοόλ κατά την κύηση, προκαλεί το αποκαλούμενο «εμβρυακό σύνδρομο του οινοπνεύματος» (Fetal alcohol syndrome) που καταστέλλει τις λειτουργίες του κεντρικού νευρικού συστήματος του εμβρύου. Το 1/3 των παιδιών

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

που γεννιούνται από αλκοολικές μητέρες εμφανίζουν το παραπάνω σύνδρομο (Πολυχρονοπούλου Σ., 2001).

Η έκθεση της εγκύου σε ακτινοβολίες, συμπεριλαμβανομένων και των ακτινών Χ, κυρίως κατά το πρώτο τρίμηνο της εγκυμοσύνης, είναι επικίνδυνη για το έμβρυο, καθώς είναι δυνατό να του δημιουργήσει σωματικές και πνευματικές αναπηρίες (Παρασκευόπουλος Ι.Ν., 1980). Επίσης, οι τραυματισμοί στην κοιλιακή χώρα πιθανόν να έχουν επιβλαβείς επιδράσεις στην ψυχοσωματική εξέλιξη του εμβρύου.

Μια άλλη αιτία που προκαλεί νοητική υστέρηση, είναι η ασυμφωνία του παράγοντα Rhesus των γονέων. Ιδιαίτερος κίνδυνος υπάρχει στην περίπτωση που ο πατέρας έχει Rhesus + θετικό και η μητέρα Rhesus- αρνητικό. Αν επικρατήσει ο παράγοντας Rh- από τη μητέρα δεν υπάρχει πρόβλημα. Αν αντίθετα επικρατήσει ο παράγοντας Rh+ δημιουργούνται συγκολλητικά αντισώματα στο αίμα της μητέρας που προκαλούν βλάβες στο έμβρυο. Ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας για τη σωματική και ψυχική ανάπτυξη του παιδιού, αποτελεί και η διατροφή της εγκύου. Τέλος, η συναισθηματική ζωή της μέλλουσας μητέρας έχει άμεση επίδραση στο έμβρυο, παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει απευθείας σύνδεση των νευρικών κυττάρων μητέρας και βρέφους. Όμως, δυσάρεστα συναισθήματα και ισχυρές συγκινήσεις, κινητοποιούν το αυτόνομο συμπαθητικό σύστημα της εγκύου, με αποτέλεσμα να εκκρίνονται ορμόνες, οι οποίες διοχετεύονται με το μητρικό αίμα στον οργανισμό του εμβρύου (Τσιάντης Ι., 1996).

2) Αίτια που δρουν κατά τον τοκετό: Κατά τη διάρκεια του τοκετού είναι πιθανό να παρουσιαστούν διάφορες επιπλοκές, οι οποίες είναι επικίνδυνες για τη ζωή της μητέρας και του βρέφους, καθώς και για την ομαλή ψυχοσωματική ανάπτυξη του τελευταίου. Οι πιο κρίσιμες στιγμές κατά τη διάρκεια του τοκετού είναι η πιθανή δυσκολία εξόδου του παιδιού από το μητρικό κόλπο και η καθυστέρηση της πρώτης αναπνοής. Η δυσκολία εξόδου του βρέφους, η οποία μπορεί να συμβεί εξαιτίας διδυμης κύησης, μη κανονικής θέσης του παιδιού και άλλων επιπλοκών, προκαλεί ισχυρή πίεση στον εγκέφαλο, με αποτέλεσμα να διασπώνται τα εγκεφαλικά κύτταρα και να δημιουργούνται αιματώματα στον εγκέφαλο. Επίσης, επιπλοκές όπως η

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

συμπίεση, η περίσφιξη ή και η περιτύλιξη του ομφάλιου λώρου στο σώμα του βρέφους προκαλεί διακοπή της κυκλοφορίας του αίματος, με συνέπεια τη δηλητηρίαση των εγκεφαλικών κυττάρων από διάφορες τοξίνες (Παρασκευόπουλος Ι.Ν., 1980).

Όπως είναι γνωστό, το παιδί μετά τη γέννηση έχει ανάγκη από οξυγόνο για να επιβιώσει. Αν ο χρόνος που θα μεσολαβήσει από τη στιγμή της γέννησης μέχρι την πρώτη αναπνοή είναι μεγάλος, ο εγκέφαλος δεν τροφοδοτείται με οξυγόνο με επακόλουθο την πιθανή και ανεπανόρθωτη αλλοίωση των εγκεφαλικών κυττάρων (Παρασκευόπουλος Ι.Ν., 1980).

Ιδιαίτερα επιβαρυντικός παράγοντας για την σωματική και πνευματική ανάπτυξη του παιδιού αποτελεί ο πρόωρος τοκετός. Τα παιδιά που έχουν γεννηθεί πρόωρα παρουσιάζουν, σε σχέση με τα παιδιά που έχουν γεννηθεί κανονικά, υψηλό ποσοστό θνησιμότητας (περίπου 25%), σωματικά ελαττώματα και εμφάνιση νοητικής υστέρησης. Ο πρόωρος τοκετός μπορεί να προκληθεί και από τον υποσιτισμό της εγκύου, καθώς και από το συστηματικό κάπνισμα κατά τη διάρκεια της κύησης. Τα πρόωρα παιδιά χρειάζονται συνεχή φροντίδα και παρακολούθηση, καθώς είναι ευπαθή και έχουν ελλιπή ανάπτυξη. Για το λόγο αυτό τοποθετούνται σε ειδικές θερμοκοιτίδες, κάτω από σταθερή θερμοκρασία και πίεση και λαμβάνουν τροφή για αρκετό διάστημα από ορούς (Παρασκευόπουλος Ι.Ν., 1980).

3) Αίτια που δρουν κατά την παιδική ηλικία: Η παιδική ηλικία είναι η πιο κρίσιμη για την ομαλή σωματική και πνευματική ανάπτυξη του παιδιού και θέτει τις βάσεις για τη μετέπειτα εξέλιξη του. Ορισμένοι από τους πιο σημαντικούς παράγοντες που επηρεάζουν αρνητικά την ψυχοσωματική εξέλιξη του ατόμου είναι οι εξής:

α) Ασθένειες: Διάφορες μολυσματικές ασθένειες, οι οποίες προκαλούν υψηλό πυρετό και καταστρέφουν τα εγκεφαλικά κύτταρα (π.χ: εγκεφαλίτιδα, μηνιγγίτιδα κ.λ.π.), είναι πιθανό να προκαλέσουν εγκεφαλικές βλάβες και σοβαρή νοητική υστέρηση. Οι ασθένειες αυτές είναι πιθανό να περάσουν απαρατήρητες για κάποιο χρονικό διάστημα και αυτό μπορεί να αποδειχτεί εξαιρετικά επικίνδυνο για το παιδί.

Για το λόγο αυτό ο έγκαιρος εμβολιασμός και η συνεχής παρακολούθηση από παιδίατρο κρίνονται απαραίτητα στην ηλικία αυτή (Γκαλλάν Α., Γκαλλάν Ζ., 1997).

β) Τραύματα: Αν και οι τραυματισμοί κατά την παιδική ηλικία είναι μάλλον αναπόφευκτοι, τα τραύματα στο κεφάλι, μπορεί να προκαλέσουν βλάβες στον εγκέφαλο. Σε κάθε περίπτωση τραύματος στην παραπάνω περιοχή, είναι απαραίτητη η άμεση εξέταση του παιδιού από τον ιατρό (Παρασκευόπουλος Ι.Ν., 1980).

γ) Κακή διατροφή: Το άτομο κατά την παιδική ηλικία έχει ανάγκη από επαρκή και κατάλληλη διατροφή. Η κακή διατροφή ή ο υποσιτισμός, ιδιαίτερα όταν συνεχίζονται για μεγάλο χρονικό διάστημα, δρουν ανασταλτικά στην πνευματική εξέλιξη του παιδιού.

δ) Δηλητηριάσεις: Οι δηλητηριάσεις που προκαλούνται από διάφορες χημικές ουσίες έχουν δυσμενείς συνέπειες στην ανάπτυξη του παιδιού. Έχει αποδειχτεί ότι ο μόλυβδος στο αίμα, φτάνει στον εγκέφαλο και προξενεί βλάβες και νοητική υστέρηση. Ποσότητες μολύβδου υπάρχουν στην ατμόσφαιρα, καθώς και στα χρώματα διαφόρων αντικειμένων. Επειδή τα παιδιά μασούν και δαγκώνουν πολύ συχνά τα αντικείμενα με τα οποία παίζουν, είναι απαραίτητος ο έλεγχος της βαφής των παιχνιδιών τους (Γκαλλάν Α., Γκαλλάν Ζ., 1997).

ε) Ελαττωματικά αισθητήρια όργανα: Τα αισθητήρια όργανα είναι αυτά που μεταβιβάζουν τα εξωτερικά ερεθίσματα στον εγκέφαλο. Επομένως, κάθε βλάβη σε αυτά, κυρίως στην ακοή, την όραση και τον λόγο, μπορεί να αναστείλει τη φυσιολογική ανάπτυξη της νοημοσύνης του παιδιού. Οι βλάβες στα αισθητήρια όργανα δεν είναι πάντα εμφανείς, γι' αυτό είναι αναγκαία η συχνή παρακολούθηση από ιατρό για την έγκαιρη διάγνωσή τους (Παρασκευόπουλος Ι.Ν., 1980).

στ) Ακατάλληλο συναισθηματικό και κοινωνικό περιβάλλον: Το είδος και η ποιότητα των ερεθισμάτων που δέχεται το παιδί από το οικογενειακό και το ευρύτερο περιβάλλον του, έχει τεράστια επίδραση στη γλωσσική του εξέλιξη, όπως και την απόκτηση πνευματικής και συναισθηματικής ωριμότητας. Ένα σημαντικό ποσοστό, κυρίως ελαφράς νοητικής υστέρησης, οφείλεται στις δυσμενείς οικογενειακές επιδράσεις. Η έλλειψη στοργής και φροντίδας, η παραμέληση των ψυχοσυναισθηματικών αναγκών του παιδιού, η απουσία επαρκών εμπειριών και

κατάλληλων ευκαιριών για μάθηση, έχουν σαν αποτέλεσμα την σημαντική καθυστέρηση της ψυχοπνευματικής εξέλιξης του παιδιού.

Ξεχωριστή είναι η περίπτωση των παιδιών που έχουν γεννηθεί σε ιδρύματα και στερούνται οικογενειακού περιβάλλοντος. Το περιβάλλον αυτό λόγω έλλειψης των κατάλληλων συναισθηματικών ερεθισμάτων, έχει δυσμενείς επιδράσεις στην ανάπτυξη του παιδιού. Έχει παρατηρηθεί ότι εφόσον υπάρξει έγκαιρη απομάκρυνση από το περιβάλλον του ιδρύματος, μέσα από τη διαδικασία της υιοθεσίας ή της ανάδοχης οικογένειας, παρουσιάζεται σημαντική βελτίωση στην ψυχοκοινωνική εξέλιξη του παιδιού.

Τέλος, έχει διαπιστωθεί ότι υπάρχει στενή σχέση μεταξύ νοητικής καθυστέρησης και κοινωνικο-οικονομικής τάξης. Στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, η ελαφρά νοητική υστέρηση, είναι πιο συχνή σε σύγκριση με τα υψηλότερα στρώματα. Η επίδραση του βιοτικού επιπέδου της οικογένειας στο νοητικό δυναμικό του ατόμου είναι κυρίως έμμεση. Στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα υπάρχει ελλιπής ενημέρωση για τη φροντίδα της εγκύου, ανεπαρκής υγιεινή, περιορισμένες ευκαιρίες για μάθηση. Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των γονέων, τα ακατάλληλα γλωσσικά πρότυπα, η έλλειψη των απαραίτητων ερεθισμάτων, αποτελούν μερικούς από τους ανασταλτικούς παράγοντες για τη συναισθηματική και νοητική ανάπτυξη του παιδιού (Παρασκευόπουλος Ι.Ν., 1980)

3. Διαγνωστικά μέσα- Δοκιμασίες Μέτρησης της Νοημοσύνης

Η διάγνωση βοηθά στην πρόγνωση και την θεραπευτική –αποκαταστασιακή παρέμβαση. Με τη διάγνωση έχουμε μια ακριβή και λεπτομερή γνώση της φύσης μιας ασθένειας, η οποία μας επιτρέπει αφενός να τη διακρίνουμε από άλλες ασθένειες (διαφοροδιάγνωση) και αφετέρου να τη διακρίνουμε από την κανονική – «φυσιολογική» κατάσταση (από το μέσον όρο).

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Για να έχουμε ένα διαγνωστικό αποτέλεσμα θα πρέπει να συγκεντρώσουμε στοιχεία που θα μας βοηθήσουν να περιγράψουμε με λεπτομέρεια το πρόβλημα. Στη συνέχεια μπορούμε να αξιολογήσουμε το βαθμό που το πρόβλημα επηρεάζει την ισορροπία του ανθρώπου με τον εαυτό του, αλλά και τη σχέση του με τον κοινωνικό περιβάλλον.

Τα κυριότερα μέσα διάγνωσης της νοητικής υστέρησης είναι τα διάφορα τεστ που μετρούν τη νοημοσύνη και τη λειτουργικότητα του ατόμου. Πριν γίνει όμως αναφορά σε αυτά, είναι αναγκαίο να διευκρινιστεί η έννοια του νοητικού πηλίκου, που μετρούν τα τεστ νοημοσύνης.

Παραδοσιακά η νοητική λειτουργικότητα μετριέται από τις δοκιμασίες του νοητικού πηλίκου (IQ) και μια σημαντικά κάτω από το μέσο όρο νοητική λειτουργικότητα, ορίζεται αυτή που δίνει νοητικό πηλίκο 70 και κάτω.

Το νοητικό πηλίκο δημιουργήθηκε για να διαπιστωθεί, με αριθμητικές έννοιες, η σχέση που υφίσταται μεταξύ της χρονολογικής ηλικίας του ατόμου και της νοητικής του ηλικίας

Σύμφωνα με τους Γκαλλάν Α., Γκαλλάν Ζ (1997), η νοητική ηλικία, αντιστοιχεί στο επίπεδο νοητικής ανάπτυξης που έχει κατακτηθεί από το παιδί σε μια δεδομένη στιγμή της εξέλιξής του. Το νοητικό πηλίκο προκύπτει, αν διαιρέσουμε τη νοητική ηλικία (μετατρεμμένη σε μήνες) με τη χρονολογική ηλικία (μετατρεμμένη σε μήνες) και πολλαπλασιάσουμε το πηλίκο με το 100. Το πηλίκο αυτό ονομάζεται και δείκτης νοημοσύνης. Στον κανονικό πληθυσμό ο μέσος δείκτης νοημοσύνης είναι 100 και η τυπική απόκλιση 15 (Παρασκευόπουλος, Ι.Ν., 1980).

Τα σημαντικότερα διαγνωστικά τεστ είναι:

- Η κλίμακα νοημοσύνης Stanford-Binet,
- Η κλίμακα Wechsler Preschool and Primary Scale of Intelligence-Revised (WPPSI-R) (Wechsler, 1999), είναι σταθμισμένη για παιδιά ηλικίας 3 έως 7 χρονών.
- Η κλίμακα Wechsler Intelligence Scale for Children-Third Edition (WISC-III) (Wechsler 1991), αξιολογεί παιδιά ηλικίας 6 έως 16 χρονών
- Η κλίμακα Wechsler Adult Intelligence Scale-Third Edition (WAIS-III) (Wechsler, 1997), είναι σταθμισμένη για άτομα ηλικίας 16 έως 74 χρονών.
- Η δοκιμασία Leiter International Performance Scale-Revised (Roid & Miller, 1997), περιλαμβάνει απλά, πρακτικά θέματα, η κατανόηση των οποίων δε στηρίζεται στο λόγο για άτομα 2 έως 20 χρονών. Χρησιμοποιείται συστηματικά στην αξιολόγηση παιδιών με δυσκολίες επικοινωνίας.
- Η δοκιμασία Raven's Progressive Matrices (PM) (Court & Raven 1995), για άτομα από 5 χρονών και πάνω. Δεν απαιτείται ομιλία για την παρουσίαση των τεστ και δεν υπάρχει χρονικός περιορισμός. Είναι χρήσιμη στην αξιολόγηση παιδιών με προβλήματα ακοής.
- Οι κλίμακες Bayley Scales for Infant Development 2nd edition (Bayley, 1993), και η Merrill Palmer (Stutsman 1931), για την αξιολόγηση μικρών παιδιών.
- Η κλίμακα Vineland Adaptive Behavior Scale (Sparrow et al. 1984), αξιολογεί την προσαρμοστική συμπεριφορά σε διαφορετικούς τομείς, όπως επικοινωνία, κοινωνικότητα, παιχνίδι, ελεύθερο χρόνο και κινητικές δεξιότητες.

Τέλος, για τη διάγνωση σημαντική παράμετρος είναι η συνέντευξη με τους γονείς και τους δασκάλους, καθώς και η παρατήρηση από τον ειδικό του ίδιου του παιδιού. Επίσης, θα πρέπει να υπογραμμισθεί ότι ενώ ο δείκτης νοημοσύνης είναι σημαντικός και απαραίτητος για την αξιολόγηση του παιδιού, θα πρέπει όμως να χρησιμοποιείται μόνο ως ένα στοιχείο προσανατολισμού από τον ειδικό.

4. Ταξινόμηση της νοητικής υστέρησης.

Η ταξινόμηση με βάση τον βαθμό βαρύτητας της Νοητικής Υστέρησης περιλαμβάνει τέσσερις κατηγορίες : ελαφρά, μέτρια και βαριά και βαρύτατη (βαθιά) νοητική υστέρηση (Πολυχρονοπούλου Σ.,2001).

ΒΑΘΜΟΣ	ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΟ ΠΗΛΙΚΟ
α. Ελαφρά	50-55 μέχρι 70
β. Μέτρια	35-40 μέχρι 50-55
γ. Βαριά	20-25 μέχρι 35-40
δ. Βαρύτατη (βαθιά)	Κάτω των 20-25

α. Ελαφρά νοητική υστέρηση. Αφορά άτομα των οποίων ο δείκτης νοημοσύνης κυμαίνεται από 50-55 μέχρι 70. Τα άτομα με αυτό τον βαθμό καθυστέρησης αποτελούν το 80% περίπου του πληθυσμού των νοητικά υστερούντων και είναι γνωστά και ως εκπαιδεύσιμα. Το παιδί με ελαφρά νοητική υστέρηση δύσκολα εντοπίζεται στην προσχολική ηλικία, καθώς είναι ικανό να αναπτύξει κάποιες κοινωνικές δεξιότητες και δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης πριν από την ηλικία των πέντε ετών. Παρουσιάζει όμως μικρή καθυστέρηση στις αντιληπτικές και κινητικές ικανότητες (Μάνος Ν., 1997). Όταν η ικανότητα για μάθηση είναι απαραίτητη για τη σχολική πρόοδο του παιδιού, τότε οι μαθησιακές δυσκολίες που παρουσιάζει αναγνωρίζονται ως νοητική υστέρηση (Πολυχρονοπούλου Σ., 2001). Το παιδί που εντάσσεται στην κατηγορία αυτή είναι ικανό να κατανοήσει τα μαθήματα του δημοτικού σχολείου και να αποκτήσει σχολικές γνώσεις μέχρι την Δ' τάξη του δημοτικού. Όταν φτάσει προς το τέλος της εφηβικής ηλικίας μπορεί να πετύχει ικανοποιητική κοινωνική προσαρμογή. Επίσης, ως ενήλικας μπορεί να ενταχθεί κοινωνικά, σε σημείο που να κινείται ανεξάρτητα στην κοινότητα και να αποκατασταθεί επαγγελματικά, συντηρώντας πλήρως ή μερικώς τον εαυτό του. Χρειάζεται όμως κάποια επίβλεψη σε περιστάσεις έντονης κοινωνικής ή οικονομικής πίεσης (Πολυχρονοπούλου Σ., 2001).

β. Μέτρια νοητική υστέρηση. Τα άτομα της κατηγορίας αυτής έχουν δείκτη νοημοσύνης που κυμαίνεται από 35-40 μέχρι 50-55. Αποτελούν το 12% περίπου του

συνόλου των νοητικά καθυστερημένων και ονομάζονται και ασκήσιμα. Η καθυστέρηση αυτού του βαθμού οφείλεται συνήθως σε παθολογικά αίτια (εγκεφαλική βλάβη, διαταραχές στο μεταβολισμό, γενετικές ανωμαλίες κ.λ.π.) και γι' αυτό το παιδί παρουσιάζει πολλές φορές «ξεχωριστά» φυσικά χαρακτηριστικά (βλ. Σύνδρομο down). Η μέτρια νοητική υστέρηση αναγνωρίζεται στη βρεφική ή στην πρώτη παιδική ηλικία, καθώς το παιδί εμφανίζει σοβαρή καθυστέρηση στην ανάπτυξη. Τα παιδιά με μέση νοητική υστέρηση μπορούν να μιλούν και να επικοινωνούν στην προσχολική ηλικία, σε χαμηλότερο όμως βαθμό από τα υπόλοιπα παιδιά. Η κινητική τους ανάπτυξη είναι επαρκής. Είναι ικανά να αφομοιώσουν τις βασικές σχολικές γνώσεις, όπως ανάγνωση, γραφή και απλές αριθμητικές έννοιες (Πολυχρονοπούλου Σ., 2001), αλλά έχουν μικρή δυνατότητα να αφομοιώσουν σχολικές γνώσεις πέρα από τη Β' τάξη του δημοτικού σχολείου. Μπορούν επίσης να αποκτήσουν δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης (π.χ: ντύσιμο, καθαριότητα, φαγητό, προστασία από κινδύνους, ικανότητα συνεργασίας, σεβασμός κοινωνικών κανόνων κ.λ.π) και να κυκλοφορούν μόνα τους σε γνωστά μέρη. Ως ενήλικες μπορούν να απασχοληθούν αποδοτικά σε προστατευμένο περιβάλλον και να αυτοσυντηρηθούν. Έχουν ανάγκη από εποπτεία και καθοδήγηση όταν βρεθούν κάτω από κοινωνική και οικονομική πίεση.

γ. Βαριά νοητική υστέρηση. Αφορά άτομα που έχουν δείκτη νοημοσύνης από 20-25 μέχρι 40. Η βαριά νοητική υστέρηση αποτελεί το 7% του πληθυσμού των νοητικά υστερούντων και συνοδεύεται συνήθως από σοβαρές μειονεξίες, όπως η εγκεφαλική παράλυση, η απώλεια όρασης ή ακοής, οι συναισθηματικές διαταραχές κ.λ.π. Το παιδί με καθυστέρηση τέτοιου βαθμού παρουσιάζει φτωχή κινητική ανάπτυξη και ελάχιστη ομιλία κατά την προσχολική ηλικία. Στη σχολική ηλικία είναι δυνατό να μάθει να μιλά, να επικοινωνεί και να ασκηθεί στην απόκτηση βασικών δεξιοτήτων ατομικής υγιεινής και συνηθειών καθημερινής ζωής. Σαν ενήλικας μπορεί να συμβάλλει μερικώς στην αυτοεξυπηρέτησή του κάτω από πλήρη εποπτεία, να μάθει να κινείται σε ελεγμένο περιβάλλον και να κάνει απλούστατες επαναληπτικές εργασίες σε προστατευμένο εργαστήριο. Η συνεχής εποπτεία του βαριά καθυστερημένου παιδιού κρίνεται αναγκαία.

δ. Βαρύτατη (βαθιά) νοητική υστέρηση. Αφορά ένα ποσοστό 1-2% του συνόλου των νοητικά καθυστερημένων. Τα άτομα της κατηγορίας αυτής παρουσιάζουν πολύ περιορισμένη κινητική και γλωσσική ανάπτυξη, ενώ έχουν σημαντικές δυσκολίες να ακολουθήσουν απλούς κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς. Πρόκειται για περιπτώσεις, όπου για την επιβίωση του ατόμου απαιτείται συνεχής επίβλεψη και φροντίδα.

5. Επίλογος

Συνοψίζοντας την ενότητα αυτή, θα λέγαμε πως το νοητικά υστερούν άτομο, υπολείπεται ως προς το νοητικό δυναμικό του και ο έλλειμμα αυτό συνοδεύεται από ανεπάρκεια σε τομείς, όπως οι κοινωνικές δεξιότητες, η επικοινωνία, η ατομική ανεξαρτησία και η κοινωνική υπευθυνότητα.

Η ελλιπής γνωστική ικανότητα αφενός και η ανεπάρκεια του αφετέρου να αναλάβει πλήρως την ευθύνη του εαυτού του και να ανταποκριθεί επαρκώς σε κοινωνικούς ρόλους, έχουν σαν αποτέλεσμα την μειωμένη αυτενέργεια του ατόμου με επακόλουθο να προκύπτει ανάγκη υποστήριξης του από τρίτους, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, σε λιγότερους ή περισσότερους τομείς.

Τα άτομα με νοητική υστέρηση δεν παραμένουν για πάντα παιδιά, φτάνουν όμως κατά την ενηλικίωσή τους σε χαμηλότερα επίπεδα εξέλιξης σε σχέση με τα άτομα τυπικής ανάπτυξης.

Τέλος η νοητική υστέρηση δεν είναι νόσος της ψυχικής υγείας ή μια αρρώστια που χρήζει θεραπείας, αλλά είναι μια κατάσταση, η οποία μπορεί να βελτιωθεί σημαντικά μέσα από την εκπαίδευση, τη συμμετοχή και τη συνύπαρξη, που θα δώσουν την ευκαιρία στον άνθρωπο με νοητική υστέρηση, να αποκτήσει εμπειρίες καθημερινής ζωής και να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΠΗΓΕΣ

1. Γκαλλάν Α., Γκαλλάν Ζ. (1997), *Το παιδί με νοητική υστέρηση και η κοινωνία*, Αθήνα, Πατάκης.
2. Παρασκευόπουλος Ι.Ν. (1980), *Νοητική καθυστέρηση*, Αθήνα.
3. Πολυχρονοπούλου Σ. (2001), *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*, Τόμος Α, Αθήνα, Ατραπός.
4. Τσιάντης Γ. (1996), *Ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας*, Τεύχος Β, Αθήνα, Καστανιώτης.
5. Μέλλον, Ρ. (1998). *Ψυχοδιαγνωστικές Μέθοδοι*, Αθήνα, :Ελληνικά Γράμματα
6. Σταλίκας, Α., Τριλίβα, Σ., Ρούσση, Π. (2002). *Τα Ψυχομετρικά Εργαλεία στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
7. *Ψυχική υγεία & νοητική καθυστέρηση- Εγχειρίδιο*, Επιμέλεια Νίκανδρος Μπούρας, Geraldine Holt, Βαγγέλης Ζαχαριάς, ΥΥΚΑ, Δ/ση Ψυχικής Υγείας-ΕΨΥΠΕ, Αθήνα 2002

Ο ρόλος της οικογένειας, η δύσκολη πορεία μέχρι τον ακριβή προσδιορισμό του προβλήματος. Συναισθήματα και στάδια αποδοχής, η επίδραση στα αδέρφια.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A/A	Θέμα	Σελίδα
1.	Εισαγωγή	23
2.	Η οικογένεια ως σύστημα	24
3.	Η προσμονή ενός παιδιού	26
4.	Γέννηση ενός παιδιού με αναπηρία – οι αντιδράσεις των γονιών	27
5.	Η επίδραση στα αδέρφια	31
6.	Επίλογος	32
7.	Βιβλιογραφία	34

1. Εισαγωγή

Η σταδιακή αλλαγή των στάσεων της κοινωνίας απέναντι στην αναπηρία και η αναγνώριση της ανάγκης για παροχή φροντίδας στους ανάπηρους, ανέδειξε ένα σημαντικό παράγοντα στην αγωγή του παιδιού με νοητική υστέρηση και αυτός δεν είναι άλλος από τη συμμετοχή της οικογένειας.

Όσοι ασχολούνται με την αγωγή των παιδιών με αναπηρία, γνωρίζουν ότι η συμβολή και η συνεργασία των γονιών είναι απαραίτητη. Συχνά όμως βρίσκονται μπροστά σε αντιδράσεις και συμπεριφορές των γονιών που εμφανίζονται αρνητικές, ακόμα και μη κατανοητές. Ο γονιός μπορεί να δείχνει πως αδιαφορεί, δεν έρχεται στα ραντεβού, πηγαίνει από τον ένα ειδικό στον άλλο, φαίνεται υπερπροστατευτικός, αγνοεί τις οδηγίες. Και η απάντηση των ειδικών ακούγεται κοινότυπη: «πρέπει να συνειδητοποιήσει το πρόβλημα, να αποδεχθεί την κατάσταση για να βοηθήσει το παιδί και την αγωγή του».

- Ποια είναι όμως τα συναισθήματα που βιώνουν οι γονείς όταν έχουν ένα παιδί με νοητική υστέρηση;
- Πως επιδρά στο οικογενειακό σύστημα η παρουσία ενός ανάπηρου μέλους;
- Πως βιώνουν την αναπηρία τα αδέρφια;

Τα ερωτήματα αυτά θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε σ' αυτή τη θεματική ενότητα, γιατί όσο ευρύτερα κατανοούμε ένα πρόβλημα, τόσο πιο εύκολα μπορούμε να το διαχειριστούμε, όχι μόνο στα πλαίσια της συνεργασίας μας με τους γονείς, αλλά και γιατί με τον τρόπο αυτό μπορούμε να διαφοροποιήσουμε θετικά τη στάση μας απέναντι στην αναπηρία και την πρόκληση της ενσωμάτωσης.

2. Η οικογένεια ως σύστημα

Η οικογένεια δεν είναι μόνο ένα σύνολο ατόμων που μοιράζονται ένα συγκεκριμένο φυσικό (στέγη) και συναισθηματικό χώρο. Πρόκειται για ένα φυσικό και κοινωνικό σύστημα που:

- αναπτύσσει ένα σύνολο κανόνων
- διαθέτει ορισμένους και δοσμένους ρόλους για τα μέλη του,
- έχει μια οργανωμένη ιεραρχία,
- αναπτύσσει εμφανείς και μη, μορφές επικοινωνίας και
- διαμορφώνει τρόπους συνεννόησης και επίλυσης προβλημάτων

Το οικογενειακό σύστημα αποτελείται από τρία υποσυστήματα ή υποομάδες:

- το ζευγάρι,
- τους γονείς και τα παιδιά,
- τα αδέλφια

Κάθε υποσύστημα αναπτύσσει τη δική του ξεχωριστή δυναμική και όλα τα μέλη αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Οποιαδήποτε μεταβολή επέλθει στο οικογενειακό σύστημα θα επηρεάσει ατομικά το κάθε μέλος, αλλά και το σύστημα συνολικά. Συνεπώς η αλληλεπίδραση των μελών, δεν μπορεί να εξεταστεί αποκομμένα, παρά μόνο μέσα στο το ίδιο το πλαίσιο-σύστημα της οικογένειας.

Σημαντικοί παράμετροι, που επηρεάζουν και διαμορφώνουν τις σχέσεις των μελών μιας οικογένειας, είναι αφενός τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του κάθε μέλους, αλλά και τη σημασία που δίνει η οικογένεια σε προσωπικές, κοινωνικές και λοιπές αξίες. Μέσα στο οικογενειακό σύστημα, τα άτομα συνδέονται το ένα με το άλλο, με ισχυρότατους, μακροχρόνιους και αμοιβαίους δεσμούς, που μπορεί να διαφέρουν σε ένταση, αλλά που ωστόσο διαρκούν καθ' όλη τη διάρκεια ζωής της οικογένειας.

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Οι απόψεις για την αξία και την αποτελεσματικότητα της οικογένειας, σαν κοινωνικό σύστημα, ποικίλουν. Ωστόσο είναι βέβαιο ότι αποτελεί τον πρωταρχικό φυσικό χώρο άσκησης κάθε ανθρώπου για την ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων. Αποτελεί το πλαίσιο, μέσα από το οποίο το παιδί θα μάθει να τηρεί κανόνες και τάξη, να σέβεται πρόσωπα και πράγματα, να βιώνει και να διαμορφώνει τον εαυτό του, να αναπτύσσει ικανότητες που θα το βοηθήσουν να μπορεί αργότερα να βρει τη θέση του στην κοινωνία.

Η οικογένεια, όντας μια σημαντική κοινωνική μονάδα δεν ζει σε κοινωνικό κενό. Είναι μέρος μιας ευρύτερης κοινωνικής ομάδας, της κοντινής κοινότητας και της συνολικής κοινωνίας, μέσα στην οποία υπάρχει. Με μια έννοια, είναι ένας μικρόκοσμος, μέσα σε ένα μεγαλύτερο, στον οποίο επιδρά και από τον οποίο επηρεάζεται. Κάθε παθολογικό κοινωνικό φαινόμενο, στα πλαίσια της ευρύτερης κοινωνίας, θα επηρεάσει την οικογενειακή μονάδα και όλα τα μέλη της. (Λ. Μπουσκάλια1993). Για παράδειγμα, η κοινωνική προκατάληψη που εκδηλώνεται προς την οικογένεια, εξαιτίας της αναπηρίας ενός μέλους της, θα έχει αντίκτυπο όχι μόνο στο πάσχον μέλος, αλλά και στο καθένα ξεχωριστά. Στην περίπτωση αυτή, είναι βέβαιο ότι η συμπεριφορά της οικογένειας θα επηρεαστεί ενώ και εκείνη με τη σειρά της θα αναπτύξει ανάλογη συμπεριφορά.

Ένας ίσως από τους σημαντικότερους ρόλους, που αναλαμβάνει μια οικογένεια απέναντι στο παιδί της είναι να το υποστηρίξει, να το κατανοήσει και να το αποδεχτεί, αποτελώντας ουσιαστικά τον προθάλαμο για την ενσωμάτωσή του στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Όμως η οικογένεια, εξακολουθεί να παίζει τον ρόλο της, ακόμη και όταν τα παιδιά αποκτήσουν ικανότητες αλληλεπίδρασης με το εξωτερικό περιβάλλον και σταδιακά αυτονομούνται (Λ. Μπουσκάλια1993).

Συνοψίζοντας θα λέγαμε, πως ο ουσιαστικός ρόλος μιας οικογένειας είναι να παρέχει ένας ασφαλές πεδίο διαπαιδαγώγησης στα παιδιά της, προκειμένου να διαπλάσουν τη προσωπικότητά τους, να αναπτύξουν σχέσεις, να διαμορφώσουν μια υγιή εικόνα του εαυτού τους, να μάθουν να μοιράζονται και να συνυπάρχουν και βέβαια να

έρθουν σε επαφή με τη διαρκώς μεταβαλλόμενη ευρύτερη κοινωνία, από την οποία προέρχονται και για την οποία προορίζονται. Και ο ρόλος αυτός θα πρέπει να εκπληρώνεται, ανεξάρτητα από την όποια σωματική ή διανοητική δυσλειτουργία του παιδιού της.

3. Η προσμονή ενός παιδιού

Όσοι έχουν αποκτήσει παιδιά ή πρόκειται σε λίγο να αποκτήσουν, γνωρίζουν πως ένα παιδί, πριν καν γεννηθεί, υπάρχει ως επιθυμία, υπάρχει στο λόγο τους, στις συζητήσεις ανάμεσα στο οικείο και φιλικό περιβάλλον. Όλα αυτά προσδίδουν κατά κάποιον τρόπο στο παιδί μια ταυτότητα και ένα ρόλο. Ο Ζαν Πωλ Σάρτρ(1956) λέει, ότι «προτού γεννηθούν τα παιδιά, πριν ακόμη και από τη σύλληψή τους, οι γονείς τους έχουν αποφασίσει πως θα είναι».

Ήδη με την σύλληψη ενός παιδιού, οι γονείς αρχίζουν να επεξεργάζονται, λιγότερο ή περισσότερο συνειδητά, διάφορα σχέδια για το μέλλον του παιδιού τους. Εκφράζουν επιθυμίες για το πώς θα ήθελαν να είναι, τι θα ήθελαν να γίνει όταν ενηλικιωθεί, προδιαγράφοντας μια πορεία για αυτό, ουσιαστικά χωρίς αυτό. Συνήθως μέσα από τη διεργασία αυτή, ο ενήλικας προβάλλει στο παιδί του, την ανάγκη του πολλές φορές να αλλάξει τη δική του ζωή ή να διορθώσει σφάλματα του δικού του παρελθόντος. Συχνά ακούμε τους γονείς να λένε πως θέλουν για το παιδί τους μια καλλίτερη ζωή από τη δική τους, να μη κάνει τα λάθη που εκείνοι έκαναν ή να μη αντιμετωπίσει τις δικές τους δυσκολίες. Στην ουσία πρόκειται για μια διαδικασία, όπου οι γονείς φαντασιώνουν το τέλειο παιδί που θα μπορέσει να ικανοποιήσει αυτό που εκείνοι στερήθηκαν ή νομίζουν ότι στερήθηκαν. Ο ερχομός λοιπόν ενός παιδιού, λειτουργεί για τον ενήλικα σαν ένας τρόπος προέκτασης της δικής του ζωής, αλλά και σαν αντικείμενο μελλοντικής επιβεβαίωσης του γονεϊκού του ρόλου.

- Η γέννηση ενός υγιούς παιδιού αποτελεί για τους γονείς αναμφισβήτητα ένα σημαντικό σταθμό της ζωής τους.

- Ολοκληρώνει το γάμο τους, τόσο σε επίπεδο συναισθηματικό, όσο και κοινωνικό, αφού επιβεβαιώνεται η αναπαραγωγική τους ικανότητα και δεν στιγματίζονται ως «στείροι».
- Βιώνουν ικανοποίηση και αυτοπραγμάτωση, αφού δημιούργησαν ένα νέο άνθρωπο από τον εαυτό τους.
- Προσδοκούν από τα παιδιά τους να εκπληρώσουν κάποιες από τις δικές τους φιλοδοξίες και όνειρα. Θέλουν να είναι υγιή, όμορφα, έξυπνα και ικανά να ανταποκριθούν στις προσωπικές τους, αλλά και τις κοινωνικές επιταγές.

Με το μεγάλωμα του παιδιού, σταδιακά ο γονιός θα πρέπει να αποδέχεται το παιδί που απέκτησε, να είναι ικανός να αναγνωρίσει και να αφουγκραστεί την ξεχωριστή προσωπικότητα του. Αν αυτή η αποδοχή, αλλά και παραδοχή δεν επιτευχθεί από τη μεριά του ενήλικα, τότε υπάρχει κίνδυνος να εμφανιστούν αρνητικές συνέπειες στη σχέση γονέα και παιδιού.

Για να γίνεις σωστός γονιός, απαιτούνται ικανότητα, γνώσεις, ευαισθησία και σύνεση και αυτά τα γνωρίσματα δεν βρίσκονται εύκολα σε όλους. Φυσικά, δεν λέμε πως οι γονείς πρέπει να είναι τέλειοι, πρέπει μόνο να διαθέτουν συνειδητότητα, ευαισθησία και ανθρωπιά. Δεν είναι η τελειότητα το κλειδί να γίνει κάποιος καλός γονιός, αλλά μάλλον η ανθρωπιά. (Λέο Μπουσκάλια 1993).

4. Γέννηση ενός παιδιού με αναπηρία – οι αντιδράσεις των γονιών

Όλα όσα αφορούν την λειτουργία και τον ρόλο μιας οποιασδήποτε οικογένειας, αφορούν και την οικογένεια ενός παιδιού με αναπηρία. Ωστόσο, κανείς δεν είναι ποτέ προετοιμασμένος να αποκτήσει ένα παιδί με αναπηρία και πως θα μπορούσε άλλωστε να είναι. Η γέννηση ενός παιδιού, είναι κατά κανόνα στιγμή χαράς και γιορτής για τους γονείς, αλλά και για το στενό και φιλικό τους περιβάλλον. Όμως η γέννηση ενός «διαφορετικού» παιδιού, από αυτό που οι γονείς προσδοκούσαν, αποτελεί πηγή έντονων αρνητικών συναισθημάτων που καθηλώνουν τους γονείς. Πρόκειται για ένα βαθύ σοκ, για μια πρώτη μεγάλη απώλεια, η απαρχή μιας

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

εσωτερικής σύγκρουσης, ανάμεσα σ' αυτό που προσδοκούσαν και ονειρευόταν και στην πραγματικότητα που καλούνται όχι μόνο να αντιμετωπίσουν, αλλά και να αποδεχθούν.

Ερωτήματα,

- «γιατί να συμβεί αυτό σε μένα»,
- «ποιος και τι έφταιξε»,
- «τι θα πει ο κόσμος»,
- «που θα βρω τη δύναμη να αντέξω»
- «ποιο θα είναι το μέλλον του παιδιού»,

είναι μερικά μόνο από αυτά που κατακλύζουν τους γονείς και συχνά τους αποδιοργανώνουν. Ο γονιός, μπροστά σε αυτή την πραγματικότητα, νοιώθει ανυπεράσπιστος, αποδυναμωμένος, ευάλωτος και σε σύγχυση. Η θλίψη, ο θυμός, η απόρριψη του παιδιού, ο φόβος και η αγωνία, είναι τα κυρίαρχα συναισθήματα που βιώνει, ενώ οι πρώτες αντιδράσεις του είναι η άρνηση και η απόκρυψη του προβλήματος από το ευρύτερο περιβάλλον.

Έχει παρατηρηθεί, ότι μεγάλο μέρος της αρχικής αντίδρασης των γονιών, εξαρτάται από τον τρόπο που θα τους ανακοινωθεί η απρόσμενη εξέλιξη, ενώ σημαντικό ρόλο παίζει επίσης και η στάση εκείνου που θα κάνει την ενημέρωση. Μια τόσο συναισθηματικά φορτισμένη πληροφόρηση, απαιτεί ειλικρίνεια απέναντι στο γεγονός, σεβασμό των συναισθηματικών αντιδράσεων των γονιών και καθοδήγηση για το επόμενο βήματα που θα πρέπει να γίνουν.

Είναι σαφές πως σε αυτό το πρώτο στάδιο της απόκτησης ενός παιδιού με αναπηρία, οι γονείς έχουν σημαντικές ανάγκες. Έχουν ανάγκη να γνωρίζουν τι δεν πάει καλά με το παιδί τους, τι επιφυλάσσει το μέλλον, γιατί δημιουργήθηκε το πρόβλημα, με ποιους τρόπους θα αντιμετωπίσουν τις διαφορετικές ανάγκες του παιδιού τους, δηλαδή τη θεραπεία, τη φροντίδα και την εκπαίδευση του.

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Η διάγνωση, η πρόγνωση και η αιτιολογία της αναπηρίας του παιδιού τους, είναι τα δεδομένα που αντικειμενικά θα βοηθήσουν τον γονιό να αποενοχοποιηθεί σε ένα βαθμό και να κατανοήσει. Εκτός όμως από την πληροφόρηση, οι γονείς έχουν ανάγκη οι ίδιοι, από συναισθηματική υποστήριξη και αποφόρτιση των αρνητικών τους συναισθημάτων, ενώ συχνά χρειάζονται και πρακτική βοήθεια και κατάρτιση, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες του παιδιού τους στην καθημερινή ζωή.

Αν δεν δοθεί η δυνατότητα στους γονείς να εκφράσουν τα αρνητικά τους συναισθήματα και να μοιραστούν ό,τι τους φοβίζει, υπάρχει το ενδεχόμενο να αναπτύξουν και να εκδηλώσουν παρορμητικές συμπεριφορές, που μπορεί να πάρει την μορφή επιθετικότητας είτε προς τον εαυτό τους, είτε προς τους άλλους. Η σιωπή, η προσωπική και κοινωνική απομόνωση, είναι συχνές συμπεριφορές γονιών που αποκτούν παιδί με αναπηρία. Μπαίνοντας, όμως οι γονείς σε μια διαδικασία επεξεργασίας των συναισθημάτων τους, όχι μόνο ανακουφίζονται οι ίδιοι, αλλά βοηθούνται και στο να καθορίσουν την συμπεριφορά τους απέναντι στο ανάπηρο παιδί τους. Η δική τους στάση θα καθορίσει επίσης σημαντικά και τη στάση των υπολοίπων μελών του στενού οικογενειακού, αλλά και ευρύτερου περιβάλλοντος.

Η συναισθηματική υποστήριξη και η επαρκής καθοδήγηση θα βοηθήσει τους γονείς να μη τρέφουν εξωπραγματικές προσδοκίες και μη «τρέχουν» από ειδικό σε ειδικό, θέτοντας ουσιαστικά υπό διαρκή αμφισβήτηση το πρόβλημα του παιδιού τους. Είναι βέβαιο πως θα χάσουν πολύτιμο χρόνο και η όποια θεραπευτική ή αποκαταστατική παρέμβαση θα έχει καθυστερήσει δραματικά, με σημαντικές πιθανόν επιπτώσεις στην εξέλιξη του παιδιού.

Η κάλυψη αυτών των πρωταρχικών αναγκών των γονιών, δηλαδή της πληροφόρησης, της συναισθηματικής υποστήριξης και της πρακτικής βοήθειας και εκπαίδευσης, θα τους βοηθήσει στη σταδιακή προσαρμογή και την αναδιοργάνωση του συναισθήματός τους. Άλλωστε θα χρειαστεί ξανά και ξανά να συμβεί αυτό στη μελλοντική τους ζωή, γιατί κάθε σημαντικό ορόσημο ζωής, που δεν θα είναι εφικτό

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

να κατακτηθεί από το ανάπηρο παιδί τους, θα σηματοδοτεί μια νέα ματαίωση και μια νέα αποδοχή της πραγματικότητας.

Αφού περάσει η αρχική φάση του σοκ και της άρνησης, ακολουθεί η περίοδος της προσαρμογής στο πρόβλημα, όπου οι γονείς εκδηλώνουν μια ποικιλομορφία αντιδράσεων και συμπεριφορών. Συνήθως σ' αυτή την φάση παρατηρούνται τα εξής:

- Δημιουργείται ένας υπερβολικός σύνδεσμος της μητέρας με το παιδί, κυρίως σε συναισθηματικό επίπεδο, χωρίς ουσιαστική επεξεργασία και συνειδητοποίηση της αντικειμενικής κατάστασης.
- Η οικογενειακή ζωή οργανώνεται αποκλειστικά και μόνο γύρω από το ανάπηρο παιδί και τις δικές του ανάγκες.
-

Έπεται η φάση της αναζήτησης λύσεων , όπου:

- Οι γονείς είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν πιο ρεαλιστικά το πρόβλημα, επιδιώκοντας να μάθουν τι μπορούν να κάνουν και πώς να χειριστούν την κατάσταση.
- Είναι σε θέση να αναζητήσουν βοήθεια και να κάνουν ένα προγραμματισμό για το μέλλον του παιδιού τους.

Ορισμένοι γονείς μπορεί να ταλαντεύονται ανάμεσα σε αυτές τις φάσεις ή να καθλώνονται σε κάποιες από αυτές. Ο μοναδικός όμως δρόμος για την αποκατάσταση του ανάπηρου παιδιού, παραμένει η όσο το δυνατόν ταχύτερη συνειδητοποίηση και αποδοχή της απόκτησης ενός «διαφορετικού» παιδιού.

Η απόκτηση ενός παιδιού με αναπηρία, επιδρά αναπόφευκτα και στις σχέσεις του ζευγαριού, δημιουργώντας ανασφάλεια, υπόνοιες για το ποιος φταίει, με αποτέλεσμα να διαταράσσεται η κοινή συμβίωση και οι ρυθμοί ζωής τους. Το ζευγάρι σπάνια υποδέχεται με τον ίδιο τρόπο το ανάπηρο παιδί. Συχνά ο πατέρας αισθάνεται ότι το θέμα δεν τον αφορά και ότι το ανάπηρο παιδί είναι υπόθεση της μητέρας, γεγονός που την επιφορτίζει μονομερώς με την ευθύνη της φροντίδας και της ανατροφής,

ενώ επαυξάνει τα αισθήματα ενοχής και μοναξιάς της. Σε κάποιες περιπτώσεις, ορισμένες μητέρες αναπτύσσουν τέτοια συμβιωτική σχέση με το ανάπηρο παιδί τους, όπου το παιδί καταλαμβάνει μια θέση αποκλειστικού αντικειμένου για αυτές, γεγονός που παρεμποδίζει, τόσο την όποια αυτονομία μπορεί το παιδί να κατακτήσει, όσο και την παραμέληση των δικών τους προσωπικών αναγκών.

Αρκετοί ειδικοί υπογραμμίζουν πως το είδος και η βαρύτητα της αναπηρίας του παιδιού, παίζει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο αντίδρασης των γονιών. Όσο πιο επιβαρημένη είναι η κατάσταση του παιδιού, τόσο περισσότερο επιτακτική είναι η ανάγκη τους για στήριξη. Τα πλέον μειονεκτικά παιδιά και εκείνα με τα πιο σοβαρά προβλήματα συμπεριφοράς, συμβαίνει συχνά να στερεύουν τις πηγές της οικογένειας, σε σημείο ώστε να φθάνουν να αναζητούν εναλλακτικές φροντίδες, κατάλληλες για τα παιδιά τους (M. Callias 1992).

Είναι επίσης σημαντικό να επισημανθεί πως οι γονείς θα έχουν ανάγκες, ανησυχίες και ερωτήματα για το τι πρέπει να κάνουν για το ανάπηρο παιδί τους, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Η ψυχοκινητική ανάπτυξη στην βρεφική ηλικία, η σχολική ένταξη και η αυτοεξυπηρέτηση-ντύσιμο, καθαριότητα, φαγητό, η ομιλία και ο λόγος, η επαγγελματική κατάρτιση και αργότερα η εργασία, η στέγαση, είναι μερικά από τα θέματα που θα κληθεί ο γονιός να βρει λύσεις για το παιδί του και βέβαια θα χρειαστεί υποστήριξη και καθοδήγηση.

5. Η επίδραση στα αδέλφια

Τι συμβαίνει άραγε όταν στην οικογένεια υπάρχουν ήδη και άλλα παιδιά. Η κοινή αντίληψη που κυριαρχεί είναι, πως η ύπαρξη ενός ανάπηρου παιδιού θα δημιουργήσει συναισθηματικά προβλήματα στα αδέλφια. Ωστόσο επίσημες μελέτες δεν επιβεβαιώνουν κάτι ανάλογο. Αν και τα αδέλφια παιδιών με αναπηρία, δεν παρουσιάζουν αυξημένο κίνδυνο για προβληματικές καταστάσεις, υπάρχουν ενδείξεις, ότι οι μεγαλύτερες κόρες, μπορεί να επηρεαστούν αρνητικά, εάν προσδοκάται από αυτές, ότι θα φέρουν και στο μέλλον μεγάλο μέρος της φροντίδας.

(M. Callias 1994). Έχει παρατηρηθεί πως η παρουσία των υγιών παιδιών, βοηθά τους γονείς να ξεπεράσουν το αρχικό σοκ.

Αυτό που είναι σίγουρο, είναι ότι τα αδέρφια έχουν την ίδια ανάγκη με τους γονείς να κατανοήσουν τι συμβαίνει στον ανάπηρο αδελφό ή αδελφή. Επίσης η στάση των γονιών απέναντι στο ανάπηρο παιδί τους, θεωρείται κρίσιμος παράγοντας, που θα βοηθήσει επικοδομητικά και τα υγιή αδέρφια, να εμπλακούν θετικά στην καθημερινές πρακτικά αυξημένες ανάγκες της οικογένειας.

Παρά το γεγονός ότι η πρακτική βοήθεια των υγιών παιδιών, μπορεί να είναι σημαντική, οι γονείς θα πρέπει να δρουν εξισορροπητικά, έχοντας κατά νου τις προσωπικές ανάγκες των παιδιών τους, σύμφωνα με την ηλικία που βρίσκονται. Συχνά υπάρχει ο κίνδυνος, οι γονείς κάτω από το βάρος της καθημερινής πίεσης και προκειμένου να ανταποκριθούν στις αυξημένες απαιτήσεις της οικογένειας, να εμπλέξουν τα υγιή παιδιά τους πολύ περισσότερο από ό,τι υπαγορεύει η αμοιβαία υποστήριξη των μελών. Σε αυτή την περίπτωση τα υγιή αδέρφια μπορεί να νοιώσουν παραμελημένα, πράγμα που θα προκαλέσει αρνητικά συναισθήματα προς τον αδελφό/ η που υστερεί.

6. Επίλογος

Οι γονείς των παιδιών με αναπηρία, έχουν ανάγκη από την πρώτη κιόλας στιγμή της γέννησης του παιδιού τους, συναισθηματική και κοινωνική στήριξη, καθώς και καθοδήγηση, προκειμένου να μπορέσουν να αναγνωρίσουν το πρόβλημα και να δεχθούν το παιδί τους με τις δυσκολίες και τα προβλήματα του. Ο Μπουσκάλια αναφέρει, ότι «η ζωή των παιδιών με αναπηρία, επηρεάζεται αποφασιστικά από την ευαισθησία, τη στάση, τη γνώση και τη προσωπικότητα των γονιών και των οικογενειών τους» Και συνεχίζει, «η στάση της μητέρας, ασκεί τη μεγαλύτερη επίδραση στο γεγονός, αν το παιδί με αναπηρία θα γίνει αποδεκτό ή θα απορριφθεί από την οικογένεια».

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Η συμβουλευτική υποστήριξη των γονιών και ειδικά της μητέρας, θα συμβάλλει, ώστε να αντιληφθούν έγκαιρα ότι η ενσωμάτωση του «διαφορετικού» παιδιού ξεκινά από την οικογένεια και επιτυγχάνεται με την ανάπτυξη σχέσεων και την αλληλεπίδραση των μελών της. Η ενθάρρυνση και η ενδυνάμωση της οικογένειας για την αποδοχή του παιδιού της, αλλά και η προετοιμασία της να αντιληφθεί ότι το οικογενειακό πλαίσιο, αποτελεί ένα πρώτης τάξης εκπαιδευτικό πλαίσιο, θα συμβάλλουν αναμφισβήτητα στην ενσωμάτωση του ανάπηρου παιδιού στην ευρύτερη κοινότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΠΗΓΕΣ

1. Λεο Μπουσκάλια: «Άτομα με ειδικές ανάγκες και οι γονείς τους», Εκδόσεις ΓΛΑΡΟΣ, Αθήνα 1993.
2. Αθηνά Ζώνιου –Σιδέρη: «Οι ανάπηροι και η εκπαίδευση τους-Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης», Εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα 1996
3. Μ. Callias: «Δουλεύοντας με γονείς παιδιών με ειδικές ανάγκες» (Μετάφραση:Ε. Θεοδωροπούλου-Καλογήρου, Μ. Καίλα), «Άτομα με ειδικές ανάγκες» Τόμος Α', Εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα 1994
4. Αντώνης Κυπριωτάκης: «Σχολική Ένταξη: Γενικές προϋποθέσεις και ο ειδικός ρόλος των γονιών»-Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς (Επιμέλεια Ε. Τάφα) Εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα 1997.

Διεπιστημονική παρέμβαση - Συνοδευτικές Υπηρεσίες

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A/α	Θέμα	Σελίδα
1.	Εισαγωγή	22
2.	Ορισμοί	22
3.	Στόχος των Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών	22-23
4.	Γιατί διεπιστημονική παρέμβαση;	23-25
5.	Σύνθεση της διεπιστημονικής ομάδας	25
6.	Επίλογος	26
7.	Βιβλιογραφία	26

1. Εισαγωγή

Οι νέες προκλήσεις που απορρέουν από τους συνεχώς μεταβαλλόμενους μετασχηματισμούς της κοινωνίας και της οικονομίας, επιδρούν στην επαγγελματική και προσωπική ζωή όλων μας. Οι προκλήσεις αυτές προσφέρουν πολλές δυνατότητες για βελτίωση της ποιότητας ζωής.

- Όμως τι συμβαίνει στη περίπτωση των ευπαθών κοινωνικά ομάδων και ειδικότερα των ατόμων με αναπηρία;
- Κατά πόσο τους παρέχονται οι δυνατότητες, στο σημερινό κοινωνικό και οικονομικό γίγνεσθαι να έχουν ένα ομαλό και κανονικό τρόπο ζωής;
- Ποια είναι η πρόσβασή τους στους βασικούς μηχανισμούς παραγωγής και αναδιανομής των κοινωνικών πόρων και αγαθών και κατά πόσο επωφελούνται από αυτούς;
- Κατά πόσο μπορούν να παρακολουθήσουν το συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο μας και να είναι συμμετοχοί των αλλαγών σ' όλα τα επίπεδα ζωής;

Στις μέρες μας, γίνεται πολύς λόγος για την «εξίσωση των ευκαιριών» για όλους και την «αρχή των ίσων δικαιωμάτων». Ο μεν πρώτος όρος αναφέρεται στη διαδικασία, μέσα από την οποία τα διάφορα συστήματα, υπηρεσίες, δραστηριότητες και πληροφορίες, κάθε οργανωμένης και δημοκρατικής κοινωνίας θα πρέπει να είναι διαθέσιμα για όλους, ο δε δεύτερος υπογραμμίζει ότι οι ανάγκες κάθε ατόμου είναι ίσης σπουδαιότητας.

Με βάση τα προαναφερόμενα θα λέγαμε, ότι η εξασφάλιση ίσων ευκαιριών στις σύγχρονες κοινωνίες και η ουσιαστική υποστήριξη της αρχής των ίσων δικαιωμάτων, απαιτεί δομικές αλλαγές, ενθάρρυνση των ατόμων για μεγαλύτερη συμμετοχή, καταπολέμηση των διακρίσεων σε όλα τα επίπεδα της καθημερινής ζωής, αλλά και αλλαγή των στερεοτυπικών αντιλήψεων και των κοινωνικών στάσεων.

Το ζήτημα της καταπολέμησης του αποκλεισμού των ατόμων με αναπηρία, σε όλα τα επίπεδα ζωής, παραμένει ζητούμενο για την ελληνική πραγματικότητα και σηματοδοτεί όλα όσα θα πρέπει να γίνουν, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνία. Η ένταξη και η ενσωμάτωση είναι μια μακροχρόνια διαδικασία, που απαιτεί ανάπτυξη διαφόρων υπηρεσιών, δράσεων και ενεργειών, στη βάση των εξατομικευμένων αναγκών του κάθε ατόμου.

2. Ορισμοί

Συνοδευτικές Υποστηρικτικές Υπηρεσίες (Σ.Υ.Υ.) ορίζονται εκείνες οι δέσμες ενεργειών, που αποσκοπούν και συμβάλουν στην ενδυνάμωση και την εμπύχωση του ατόμου, καθώς και την ενεργοποίηση και ευαισθητοποίηση του κοινωνικού ιστού, ώστε να επιτευχθεί η κοινωνική και η εργασιακή ενσωμάτωση των ατόμων που απειλούνται από κοινωνικό αποκλεισμό .

Ενδυνάμωση, νοείται η διαδικασία μέσα από την οποία κάθε άτομο μπορεί να χειρίζεται τον εαυτό του με τρόπο αυτοδύναμο, να επικοινωνεί δημιουργικά και αποτελεσματικά με τους άλλους και να συμμετέχει ενεργά στην αγορά εργασίας και στο ευρύτερο κοινωνικό γίγνεσθαι .

Εμπύχωση, νοείται η ανάπτυξη της δημιουργικής έκφρασης και των δεξιοτήτων ενός ατόμου μέσα από σχέσεις που βασίζονται στη συνεργασία, τη πρωτοβουλία και την αμοιβαία εμπιστοσύνη. Επίσης εμπύχωση θεωρείται η κινητοποίηση μιας ομάδας για την επίτευξη ενός στόχου, που συμβάλει στην ενεργητική και αποδοτική παρουσία της ομάδας στην κοινωνία.

3. Στόχος των Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών

Με τις δράσεις των ΣΥΥ επιδιώκεται η ενεργοποίηση και παροχή ίσων ευκαιριών κάθε ατόμου που ανήκει στις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες πληθυσμού (άτομα με αναπηρία, παλιννοστούντες, πρόσφυγες, μετανάστες, τσιγγάνοι, κλπ), ώστε να αναπτύξει δεξιότητες κοινωνικές και επαγγελματικές που είναι απαραίτητες για την

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

ενσωμάτωσή του στο εργασιακό και κοινωνικό περιβάλλον και τη πρόληψη του κοινωνικού αποκλεισμού. Παράλληλα επιδιώκεται η ανάπτυξη δικτύων για κοινωνική προσφορά και αλληλεγγύη.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά τα άτομα με αναπηρία οι δράσεις των ΣΥΥ σκοπό έχουν :

- Κοινωνική και ψυχολογική υποστήριξη των ατόμων και των οικογενειών τους για βελτίωση της κοινωνικής τους θέσης.
- Συνδρομή στη καλύτερευση των συνθηκών διαβίωσής τους με την καταπολέμηση των προκαταλήψεων.
- Καταπολέμηση του κοινωνικού ρατσισμού, με την ενημέρωση και πληροφόρηση του κοινού.
- Ενίσχυση της οικογένειας από το ισόβιο βάρος της ευθύνης που φέρει.
- Προώθηση των ατόμων σε προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, ανάλογα με την ηλικία και τις ανάγκες τους.
- Παροχή πληροφοριών για τις ανάγκες απασχόλησης των ατόμων , αλλά και τις επαγγελματικές τους ικανότητες , στις επιχειρήσεις της περιοχής.
- Συνειδητοποίηση των ικανοτήτων τους για εργασία τόσο από τους ίδιους όσο και την οικογένεια και το κοινωνικό τους περιβάλλον
- Άρση των εμποδίων για την είσοδό τους στην αγορά εργασίας.
- Αντιμετώπιση των κοινωνικών προκαταλήψεων, που τους οδηγούν στην περιθωριοποίηση.

4. Γιατί διεπιστημονική παρέμβαση;

Τα άτομα με ν.υ, έχοντας συνήθως πολλαπλές ανάγκες, που πηγάζουν από τη φύση της αναπηρίας, αλλά και του κοινωνικού στίγματος που τη συνοδεύει, διατρέχουν τον κίνδυνο να υποστούν συναισθηματικές και συμπεριφορικές διαταραχές. Βιολογικοί, κοινωνικοί και ψυχολογικοί παράγοντες αλληλεπιδρούν, με συνέπεια, για την αποτελεσματική αντιμετώπισή τους να απαιτείται η εμπλοκή πολλών ειδικοτήτων προερχόμενες από διαφορετικά επιστημονικά πεδία, οι οποίες θα πρέπει, ανάλογα με τις ανάγκες και τη φάση ζωής του ατόμου να συνεργάζονται στενά και να δρουν συντονισμένα, ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι κίνδυνοι πρόσθετων μειονεξιών και να

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

βελτιωθεί η ποιότητα ζωής τους.

Συνοπτικά θα λέγαμε, πως οι ανάγκες του ατόμου με ν.υ είναι οι ακόλουθες:

- ιατρικές,
- συναισθηματικές,
- γνωστικές,
- συμπεριφορικές,
- εκπαιδευτικές,
- κοινωνικές και τέλος
- οικογενειακές

Ανάλογα με την ηλικία του ατόμου, διαφορετικές ειδικότητες ή υπηρεσίες, συνεισφέρουν περισσότερο, όπως για παράδειγμα στην προσχολική ηλικία, όπου τον κύριο λόγο έχουν οι παιδίατροι –αναπτυξιολόγοι και οι υπηρεσίες υγείας.

Σύμφωνα με τις παραπάνω ανάγκες, οι βασικές συνιστώσες της υποστήριξης που θα πρέπει να παρέχεται στο παιδί με νοητική υστέρηση είναι:

Ιατρική

- Έρευνα για τα αίτια. Μπορεί να εντοπισθούν πιθανά οργανικά προβλήματα που απαιτούν αντιμετώπιση ή γιατί θα χρειαστεί γενετική συμβουλευτική παρέμβαση στην οικογένεια.
- Αξιολόγηση και θεραπεία υπαρχόντων ιατρικών προβλημάτων, όπως για παράδειγμα προβλήματα όρασης ή ακοής.
- Εκτίμηση για πιθανά ψυχιατρικά σύνδρομα, τα οποία επιπολάζουν στα άτομα με ν.υ, όπως:
 - διαταραχές αυτιστικού τύπου,
 - σύνδρομο υπερκινητικότητας και ελλειμματικής προσοχής.
- Αξιολόγηση για επιληψία και θεραπευτική αντιμετώπιση.

Ψυχολογική

- Υποκίνηση και ενθάρρυνση για βέλτιστη ανάπτυξη, μέσα από συνολική αξιολόγηση του ατομικού προφίλ σε ό,τι αφορά γνωστικές δυνατότητες και ανάγκες, αλλά και προγραμμάτων έγκαιρης παρέμβασης (π.χ Portage).
- Αξιολόγηση και έγκαιρη παρέμβαση, μέσω λειτουργικής ανάλυσης της συμπεριφοράς για συμπεριφορές, όπως αυτοτραυματισμός και επιθετικότητα.
- Συμβουλευτική υποστήριξη και θεραπεία για άτομα και οικογένειες.

Εκπαιδευτική

- Αξιολόγηση των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών του παιδιού με ν.υ
- Ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων, σύμφωνα με τις εκτιμώμενες δυνατότητες και ανάγκες του παιδιού.
- Τακτικός έλεγχος και επαναξιολόγηση των εκπαιδευτικών παρεμβάσεων και των διαθεσίμων μέσων.
- Διαθεσιμότητα ειδικών υπηρεσιών ή ειδικών στήριξης, για την αντιμετώπιση δυσκολιών συμπεριφοράς στο σχολικό περιβάλλον.

Οικογενειακή

- Πληροφόρηση για την αιτιολογία και τη φύση της αναπηρίας.
- Ανακούφιση από το αίσθημα ενοχής ότι η οικογένεια ή άλλοι παράγοντες προκάλεσαν την αναπηρία.
- Διευκόλυνση για την επεξεργασία της θλίψης και συνεχής στήριξη των γονέων και των αδελφών.
- Εστίαση όχι μόνο στο παρόν, αλλά και το μέλλον

Κοινωνική

- Παροχές κοινωνικής φροντίδας και διευκόλυνση των αναγκών περίθαλψης της οικογένειας.
- Προγράμματα διακοπών και αξιοποίησης ελεύθερου χρόνου.
- Υποστήριξη της οικογένειας και του ατόμου για θέματα μελλοντικής στέγασης, απασχόλησης και ασφάλειας.

- Εμφύχωση της οικογένειας για ένταξη σε υποστηρικτικά δίκτυα και ομάδες.

5. Σύνθεση της διεπιστημονικής ομάδας

Οι ειδικότητες, που συνθέτουν μια διεπιστημονική ομάδα, είναι σε άμεση συνάφεια με το είδος της παρέμβασης που επιχειρείται, τόσο στο επίπεδο του ίδιου του ατόμου, όσο και της οικογένειάς του. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της κλινικής διάγνωσης και της αξιολόγησης του παιδιού με νοητική υστέρηση και προκειμένου να διαμορφωθεί ένα εξατομικευμένο σχέδιο αντιμετώπισης των αναγκών του, απαιτείται η συνεργασία: παιδοψυχιάτρου, ψυχολόγου, κοινωνικού λειτουργού, ειδικού παιδαγωγού, λογοπεδικού, εργοθεραπευτή.

Ο ρόλος καθενός από τα μέλη της ομάδας περιγράφεται ως εξής:

Ο ιατρός ή παιδοψυχίατρος είναι ο ειδικός που αρχικά αναλαμβάνει την εξέταση του παιδιού και της οικογένειας σε μία ή συνήθως, περισσότερες συνεδρίες. Με βάση τα ευρήματα της εξέτασης, ο παιδοψυχίατρος θα προτείνει τις ενδεχόμενες συμπληρωματικές εξετάσεις (κλινικές, βιολογικές εξετάσεις, ψυχολογικές δοκιμασίες, εκτίμηση σχολικού επιπέδου), καθώς και την ειδικότερη θεραπευτική κατεύθυνση: για παράδειγμα, ψυχοθεραπεία, ειδική αγωγή, φαρμακοθεραπεία.

Ο ψυχολόγος, αξιολογεί το νοητικό επίπεδο και τις ψυχολογικές διεργασίες του ατόμου και συνεισφέρει στη διάγνωση και την πρόγνωση του περιστατικού. Συμμετέχει στη ψυχοθεραπευτική παρέμβαση του παιδιού και την συμβουλευτική υποστήριξη της οικογένειας. Συνεργάζεται με το σχολείο του παιδιού για θέματα συμπεριφοράς του καθώς και για δυσκολίες στη μάθηση.

Ο κοινωνικός λειτουργός, συμμετέχει στη διαγνωστική διαδικασία με την αξιολόγηση θεμάτων που αφορούν στις σχέσεις μητέρας- πατέρα-παιδιού κατά την πορεία της ανάπτυξης του παιδιού. Αξιολογεί την εσωτερική λειτουργία της οικογένειας καθώς και τις σχέσεις με την κοινότητα. Αναλαμβάνει την επικοινωνία της ομάδας με διάφορα θεραπευτικά και εκπαιδευτικά κέντρα και φορείς της κοινότητας γενικά. Συνεισφέρει στην ανάπτυξη κοινοτικών προγραμμάτων για την

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

υποστήριξη των οικογενειών. Πληροφορεί την οικογένεια για κάθε θέμα που αφορά υλική συμπαράσταση ή άλλη κοινωνική ή ειδική βοήθεια.

Ο ειδικός παιδαγωγός, αξιολογεί τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες του παιδιού και προτείνει την παιδαγωγική παρέμβαση, ανάλογα με τις δυνατότητές του.

Ο λογοπεδικός, είναι ο ειδικός, που παρεμβαίνει στη θεραπεία διαταραχών της γλώσσας και της ομιλίας/ δηλαδή διαταραχών στην εκφορά και τη δομή του λόγου.

Εργοθεραπευτής, αξιολογεί την κινητική λειτουργικότητα, την αισθητικοκινητική αντιληπτικότητα και οργάνωση, τις δραστηριότητες καθημερινής ζωής και τις κοινωνικές δεξιότητες του ατόμου, συμβάλλοντας στην ομαλοποίηση και την ανάπτυξη των παραπάνω τομέων.

Η διεπιστημονική συνεισφορά απαιτεί συνδυασμό και σωστό συντονισμό, έτσι ώστε να είναι αποτελεσματική η αξιολόγηση και η στρατηγική παρέμβασης. (M. Callias 1992). Η συνεργασία όλων των θεραπειών και των ειδικών που εμπλέκονται στη φροντίδα του ατόμου με ν.υ και την υποστήριξη της οικογένειας του, είναι βασική προϋπόθεση, έτσι ώστε οι υπηρεσίες να παρέχονται σωστά και με συνοχή. Οι επαγγελματίες που εμπλέκονται, θα πρέπει να έχουν τακτές συναντήσεις, προκειμένου να επανεξετάσουν ή να θέσουν τους επόμενους στόχους, συμβάλλοντας ο καθένας από το δικό του πεδίο, σε μια ολιστική αντιμετώπιση των αναγκών του ατόμου και της οικογένειας του. Ενώ σε κάθε αναγκαία περίπτωση θα πρέπει να ζητείται η άμεση συνεργασία της οικογένειας και του ατόμου, χωρίς να παραβλέπεται ότι κάθε παρέμβαση ή στόχος που σχεδιάζεται από τους ειδικούς, προϋποθέτει τη συναίνεση και τη συμμετοχή των πρώτων.

6. Επίλογος

Όσοι ειδικοί ασχολούνται με την υποστήριξη των ατόμων με νοητική υστέρηση και των οικογενειών τους, γνωρίζουν πως η πληροφόρηση για παρεχόμενες υπηρεσίες και διαθέσιμους πόρους, βοηθά στην ελάττωση του άγχους τους και ενισχύει τις προσπάθειες τους να σχεδιάζουν το μέλλον τους, σύμφωνα με τις ανάγκες και τη φάση ζωής που βρίσκονται. Η διεπιστημονική παρέμβαση, συχνά παρατηρούμε στην πράξη, ότι βοηθά τα άτομα και τις οικογένειες τους, να αντιληφθούν συνολικά τα ζητήματα που τους αφορούν, κινητοποιώντας τους τις περισσότερες φορές προς θετική κατεύθυνση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ- ΠΗΓΕΣ

1. Μ. Callias «Δουλεύοντας με γονείς παιδιών με ειδικές ανάγκες» (Μετάφραση: Ε. Θεοδωροπούλου- Καλογήρου, Μ Καϊλα), Άτομα με ειδικές Ανάγκες, Τόμος Α' - Εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα 1994
2. Ψυχική υγεία & νοητική καθυστέρηση- Εγχειρίδιο, Επιμέλεια Νίκανδρος Μπούρας, Geraldine Holt, Βαγγέλης Ζαχαριάς, ΥΥΚΑ, Δ/ση Ψυχικής Υγείας- ΕΨΥΠΕ, Αθήνα 2002

Επικοινωνία και νοητική υστέρηση

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A/A	Θέμα	Σελίδα
1.	Εισαγωγή	46
2.	Αρχές και φιλοσοφία της μεθόδου “Easy to read”	46
2.1	Τι σημαίνει ευανάγνωστο κείμενο	48
2.2	Σε ποιους απευθύνεται.	50
2.3	Πως γράφεται ένα ευανάγνωστο κείμενο	51
2.4.	Η εμφάνιση ενός ευανάγνωστου κειμένου	58
2.5	Ομάδα Ανάγνωσης	60
2.6	Μια εφαρμογή μεταγραφής κειμένου από το βιβλίο του Αλέξανδρου Δουμά «Ο κόμης Μοντεχρίστο»,	61
3.	Γλωσσικό Πρόγραμμα ΜΑΚΑΤΟΝ	63
3.1	ΜΑΚΑΤΟΝ - ΕΛΛΑΣ	63
3.2	Λεξιλόγιο ΜΑΚΑΤΟΝ – Νοήματα – Σύμβολα ΜΑΚΑΤΟΝ	64
3.3	Νοήματα ΜΑΚΑΤΟΝ	64
3.4	Σύμβολα ΜΑΚΑΤΟΝ	65
3.5	Πως μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα σύμβολα	66
3.6	Παραδείγματα χρήσης του ΜΑΚΑΤΟΝ με σύμβολα	66
4.	Βιβλιογραφία-Πηγές	68

1. Εισαγωγή

Σύμφωνα με πληθώρα ερευνών θεωριών και μελετών, η γλώσσα ως εργαλείο, παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της σκέψης και κατ' επέκταση της μάθησης. Η γλώσσα αποτελεί το κυριότερο εργαλείο της ανθρώπινης επικοινωνίας και κάθε μηχανισμός διαμόρφωσης των προσωπικών και κοινωνικών σχέσεων, περνά μέσα από το «ΛΟΓΟ». Ο άνθρωπος διαθέτει την έμφυτη ικανότητα να λογίζεται και να ομιλεί. (Γ. Δράκος 1994). Κάθε δυσλειτουργία στο λόγο, την ομιλία και την κατανόηση, απειλεί την ανάπτυξη και την εξέλιξη κάθε ατόμου σε όλα τα επίπεδα, αφού επιδρά αρνητικά στη μαθησιακή συμπεριφορά, τη σχολική επίδοση και εν τέλει στην κοινωνική του ενσωμάτωση.

Η συνοπτική παρουσίαση της μεθόδου «easy to read» ή αλλιώς «make it simple», καθώς και η αναφορά στο Γλωσσικό Πρόγραμμα «ΜΑΚΑΤΟΝ» που παρουσιάζονται στην ενότητα αυτή, μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμα εργαλεία της εκπαιδευτικής διαδικασίας, που θα βοηθήσουν τον δάσκαλο να μεταδώσει γνώσεις και πληροφορίες, αλλά και να παράγει εκπαιδευτικό υλικό, σύμφωνα με τις ανάγκες των μαθητών του.

2. Αρχές και φιλοσοφία της μεθόδου “Easy to read”

Ένας μεγάλος αριθμός συνανθρώπων μας, ανάμεσα σε αυτούς και τα άτομα με νοητική υστέρηση, παρουσιάζει περιορισμένη ικανότητα στην ανάγνωση, τη γραφή και την κατανόηση γραπτών κειμένων.

Οι άνθρωποι αυτοί στερούνται τη δυνατότητας να αντλούν πληροφορίες, να διευρύνουν την γνώση τους για τον κόσμο, να διαμορφώνουν στάσεις και να επιλέγουν. Δεν μπορούν να μοιράζονται ιδέες, σκέψεις, συναισθήματα και εμπειρίες, να αναπτύσσονται και να εξελίσσονται σαν ανθρώπινες υπάρξεις. Η μειωμένη ή και ανύπαρκτη πρόσβαση στην πληροφόρηση, δημιουργεί επιπλέον δυσκολίες σε ότι αφορά στην αυτοδιάθεσή τους, τη δυνατότητα να ακολουθούν τον ρυθμό της ζωής και να εντάσσονται στον κοινωνικό ιστό.

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Επιπρόσθετα ο τρόπος με τον οποίον γράφονται, παρουσιάζονται και διακινούνται σήμερα οι πληροφορίες στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, αλλά και ο συνεχώς διογκούμενος όγκος τους, απαιτεί αυξημένες ικανότητες διαχείρισης και κατανόησής τους από τον μέσο άνθρωπο. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να δημιουργούνται συνθήκες αποκλεισμού για ανθρώπους που αντιμετωπίζουν προβλήματα κατανόησης ή το μορφωτικό τους επίπεδο είναι χαμηλό.

Δημιουργείται, με αυτόν τον τρόπο ένα χάσμα ανάμεσα στους «πλούσιους» και τους «φτωχούς», της πληροφόρησης, γεγονός που παρεμποδίζει και αναστέλλει την ισότιμη συμμετοχή των ανθρώπων στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

Οι κυριότερες ομάδες πληθυσμού που αντιμετωπίζουν τα συγκεκριμένα προβλήματα είναι:

- Άτομα με νοητική υστέρηση και άτομα με άλλες αναπηρίες.
- Άτομα που έχουν περιορισμένη εκπαίδευση.
- Άτομα με κοινωνικά προβλήματα.
- Μετανάστες, των οποίων η μητρική γλώσσα είναι διαφορετική από αυτή της χώρας υποδοχής τους.

Το πρόβλημα με τα άτομα με ν. υ είναι σοβαρότερο, εξαιτίας του γεγονότος ότι δεν μπορούν να αυτενεργήσουν, να έχουν οι ίδιοι πρόσβαση σε πληροφορίες που αφορούν την καθημερινή τους ζωή. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να επιτείνεται η εξάρτησή τους από τους άλλους, να περιορίζεται δραματικά η άσκηση των δημοκρατικών τους δικαιωμάτων, να αποκλείεται η συμμετοχή τους από τα κέντρα λήψης αποφάσεων που τους αφορούν και να επιδεινώνεται η ποιότητα της ζωής τους.

Το 1998, ο Ευρωπαϊκός Σύνδεσμος ILSMH με την συνεργασία οκτώ κρατών- μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανέλαβε το έργο της συγγραφής «οδηγιών για εύκολη ανάγνωση» (Easy to read guidelines) και της μετάφρασής τους στις οκτώ επίσημες γλώσσες της Ένωσης. Την έκδοση επιμελήθηκε η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Κοινοτήτων DGV-E-4- Ένταξη Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες και φέρει τον τίτλο «Κάν' το απλό» (Make it Simple).

Ωστόσο στις περισσότερες χώρες, οι οργανώσεις των ατόμων με αναπηρίες, οι εκδότες, οι δάσκαλοι, οι συγγραφείς και όσοι ασχολούνται με την παραγωγή πληροφοριών και γνώσης, δεν έχουν πάρει κατευθυντήριες οδηγίες για το πώς θα διαμορφώσουν κείμενα που θα είναι προσιτά στην ανάγνωση και την κατανόηση από ανθρώπους με δυσκολίες στην μάθηση.

Την ίδια στιγμή και οι ίδιοι οι ανάπηροι δεν ψάχνουν για πληροφορίες, και δεν είναι συνηθισμένοι στην ιδέα ότι οι εφημερίδες και τα βιβλία, είναι μέσα που τους αφορούν.

Όμως οι καταλληλότεροι για να κινητοποιήσουν και να προκαλέσουν το ενδιαφέρον για ανάγνωση παραμένουν:

- οι Δάσκαλοι,
- οι συγγενείς,
- το προσωπικό των βιβλιοθηκών και
- το προσωπικό φροντίδας που δουλεύει μαζί τους.

Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στη χρήση της μεθόδου «Κάν' το απλό» (Make it Simple), σε κάθε ευκαιρία κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής πράξης, θα επιδράσει καταλυτικά στους μαθητές με ν.υ., ώστε να αναπτύξουν νέους ορίζοντες σε τομείς όπως πρόσβαση στην πληροφορία, κατανόηση οδηγιών, πρόσληψη γνώσεων και επικοινωνία, με αποτέλεσμα να κατακτήσουν τις δεξιότητες εκείνες που θα τους εξασφαλίσουν ίσες ευκαιρίες για κοινωνική ένταξη.

2.1 Τι σημαίνει ευανάγνωστο κείμενο

Υπάρχουν δυο ορισμοί, με μικρή διαφοροποίηση μεταξύ τους, για το τι σημαίνει εύκολα αναγνώσιμο γραπτό κείμενο.

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

- Ο ένας αναφέρεται στη γλωσσική προσαρμογή ενός κειμένου που το καθιστά ευκολότερο στην ανάγνωση, αλλά όχι στην κατανόηση.
- Ο άλλος αναφέρεται στην προσαρμογή που το καθιστά ευκολότερο και στην ανάγνωση και στην κατανόηση.

Το ερώτημα κατά πόσο ένα κείμενο είναι ευανάγνωστο και κατανοητό συνδέεται με την ικανότητα και την εμπειρία του κάθε αναγνώστη. Άλλοι άνθρωποι είναι σε θέση να διαβάσουν επίσημα κείμενα με σύνθετες έννοιες και άλλοι δυσκολεύονται να αντιληφθούν μικρά κείμενα εφημερίδων ή περιοδικών.

Ένα ευανάγνωστο κείμενο δεν μπορεί να καλύπτει όλο το φάσμα των αναγνωστών και δεν είναι δυνατόν να γραφεί ένα κείμενο που να ανταποκρίνεται στις ικανότητες όλων των ατόμων με προβλήματα ανάγνωσης και κατανόησης. Παρ' όλα αυτά ένα ευανάγνωστο κείμενο χαρακτηρίζεται γενικά από:

- Χρήση εύληπτης, απλής γλώσσας.
- Μόνο μια κύρια ιδέα σε κάθε πρόταση.
- Αποφυγή τεχνικών όρων, συντμήσεων και αρκτικόμενων
- Λογική δόμηση του κειμένου.

Είναι σχετικά εύκολο να περιγράφονται πράγματα τα οποία είναι απλά και σαφή. Είναι όμως αρκετά δυσκολότερο να περιγράφονται αφηρημένες έννοιες με τρόπο που να γίνονται αντιληπτές από άτομα με ν.υ. Είναι καλό οι αφηρημένες έννοιες να αποφεύγονται σε ένα τέτοιο υλικό, διαφορετικά θα πρέπει να χρησιμοποιούνται συγκεκριμένα παραδείγματα για να γίνουν κατανοητές.

Η μορφή με την οποία παρουσιάζονται οι πληροφορίες είναι επίσης σημαντική παράμετρος. Όπου χρειάζεται, το κείμενο πρέπει να συνοδεύεται από φωτογραφίες σύμβολα ή σκίτσα, τα οποία θα ταιριάζουν με το περιεχόμενο και θα διευκολύνουν τον αναγνώστη να το κατανοήσει.

Τέλος ο τρόπος που θα δομηθεί ένα κείμενο είναι πολύ σημαντικός. Το περιεχόμενο πρέπει να ακολουθεί μια λογική και καθαρή σειρά τόσο στην περίπτωση της μεταγραφής ενός κειμένου σε εύκολα κατανοήσιμου, όσο και στην περίπτωση που κάποιος επιχειρεί να γράψει απευθείας ένα τέτοιο κείμενο. Στην πρώτη περίπτωση ιδέες, λέξεις, προτάσεις και φράσεις που κρίνονται ως μη αναγκαίες πρέπει να απαλείφονται ή να περιορίζονται. Λέξεις δύσκολες ή όροι μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο κείμενο με την προϋπόθεση ότι θα παρατίθεται επεξηγηματικό γλωσσάριο.

Ως εύκολα κατανοήσιμο κείμενο, μπορεί να οριστεί το κείμενο που περιέχει μόνο τις πιο σημαντικές πληροφορίες, γραμμένο κατά τον πιο ευθύ τρόπο, ώστε να γίνεται κατανοητό από το μεγαλύτερο δυνατόν αριθμό αναγνωστών»

2.2. Σε ποιους απευθύνεται

Κάθε άνθρωπος με δυσκολία στην ανάγνωση ή στην κατανόηση είναι δυνητικός αποδέκτης – χρήστης ευανάγνωστου υλικού. Σε κάθε διαδικασία όπου χρειάζεται μεταφορά – διάχυση πληροφορίας μπορεί να αξιοποιηθεί η συγκεκριμένη μέθοδος: στην εκπαίδευση, στην εργασία, στον πολιτισμό, σε ενημερωτικά φυλλάδια κ.α.

Τα προβλήματα στην ανάγνωση και την κατανόηση, μπορούν να προκύψουν από διαφορετικές αιτίες. Οι οδηγίες που ακολουθούν, αφορούν στην κατασκευή ευανάγνωστου υλικού που απευθύνεται σε ανθρώπους με νοητική υστέρηση, η διαδικασία όμως και η φιλοσοφία παραγωγής σχετικού υλικού, παραμένει η ίδια για όλους όσους έχουν ανάλογα προβλήματα.

Οι ομάδες πληθυσμού που μπορούν να ωφεληθούν περισσότερο από ένα τέτοιο υλικό, είναι :

- Άνθρωποι με νοητική υστέρηση
- Άνθρωποι με προβλήματα στην ανάγνωση
- Άνθρωποι με αυτισμό.

- Άνθρωποι με αφασία
- Εκ γενετής κωφοί άνθρωποι
- Κωφοί - τυφλοί άνθρωποι
- Ηλικιωμένοι, άνθρωποι με μερική γεροντική άνοια
- Αναγνώστες με περιορισμένη γνώση της επίσημης ή επικρατούσας γλώσσας.
- Άνθρωποι με ελλιπή εκπαίδευση
- Παιδιά

2.3. Πως γράφεται ένα ευανάγνωστο κείμενο

Τα βήματα που ακολουθούν, αποτελούν γενικές οδηγίες, που στόχο έχουν να διευκολύνουν όσους επιθυμούν να ασχοληθούν για πρώτη φορά με την δημιουργία εύκολα κατανοήσιμου γραπτού κειμένου και να επιστήσουν την προσοχή τους σε διάφορες σημαντικές τεχνικές, που θα κάνουν το κείμενο εύκολα αναγνώσιμο.

Υπάρχουν δυο περιπτώσεις, όταν κάποιος ξεκινά να ασχοληθεί με την συγγραφή ενός εύκολα κατανοήσιμου κειμένου:

- η πρώτη αφορά, ήδη υπάρχον κείμενο το οποίο θέλουμε να κάνουμε προσιτό σε ανθρώπους με αναγνωστικές δυσκολίες, δηλαδή να το μεταγράψουμε και
- η δεύτερη να θέλουμε να γράψουμε ένα εντελώς νέο κείμενο.

Και στις δυο περιπτώσεις θα πρέπει πρώτα να διευκρινίσουμε τις ανάγκες των ανθρώπων στους οποίους απευθύνεται και το σκοπό για τον οποίο γράφουμε το κείμενο.

Βήμα 1^ο : Καθορισμός του σκοπού για τον οποίο δημιουργείται το έντυπο υλικό.

Τι θέλουμε να πούμε και γιατί αυτό που θέλουμε να πούμε είναι σημαντικό για ανθρώπους με προβλήματα στην κατανόηση;

Η απάντηση αυτό στο ερώτημα αυτό θα μας δώσει τον **σκοπό** για τον οποίο δημιουργούμε το υλικό.

Από αυτό κιόλας το βήμα, καλό είναι να **ρωτήσουμε** μια ομάδα ανθρώπων με νοητική υστέρηση, τι είναι αυτό που τους **ενδιαφέρει** να μάθουν, τι είναι αυτό που **δυσκολεύονται** να κατανοήσουν και είναι σημαντικό για αυτούς. Έχοντας υπόψη μας τις εξατομικευμένες ανάγκες των ανθρώπων, στους οποίους απευθύνεται το έντυπο υλικό τότε θα αποφασίσουμε:

- για την έκταση του κειμένου και
- την χρήση των φωτογραφιών, σκίτσων ή συμβόλων που θα συνοδεύουν το κείμενο.

Όταν γράφουμε για ανθρώπους με σοβαρά αναγνωστικά προβλήματα είναι πιθανό να βασιστούμε περισσότερο σε εικόνες και σκίτσα παρά σε κείμενο, προκειμένου η πληροφορία να γίνει κατανοητή. Έχοντας διευκρινίσει τα παραπάνω σημεία μπορούμε στην συνέχεια να ασχοληθούμε με την εκπόνηση του κειμένου.

Βήμα 2^ο: Καθορισμός του περιεχομένου

Προετοιμασία σκελετού με τα σημαντικά σημεία του κειμένου.

Στην περίπτωση που έχουμε ήδη ένα κείμενο και θέλουμε να το μεταγράψουμε σε εύκολα κατανοήσιμη γλώσσα:

- επιλέγουμε το μέρος του κειμένου που είναι σημαντικό για την ομάδα στόχο, για παράδειγμα μπορούμε να παραλείψουμε την εισαγωγή, σχόλια κ.λπ
- περιορίζουμε κάθε παράγραφο του κειμένου σε μια ή δυο προτάσεις
- ελέγχουμε αν οι περιλήψεις μας ακολουθούν μια λογική σειρά
- επιβεβαιώνουμε ότι τα κύρια σημεία του κειμένου καλύπτονται από τις περιλήψεις. Διαγράφουμε κάθε σημείο που δεν σχετίζεται άμεσα με το σκοπό για τον οποίο δημιουργούμε το υλικό.

Όταν γράφουμε ένα εντελώς νέο κείμενο:

- βεβαιωνόμαστε ότι το περιεχόμενο ακολουθεί μία καθαρή και λογική σειρά,
- αποφεύγουμε σχόλια που δεν είναι απαραίτητα και δεν συνδέονται άμεσα με τον σκοπό της συγγραφής του κειμένου.

Έχοντας συντάξει έναν κατάλογο με τα κύρια σημεία του περιεχομένου ελέγχουμε πάλι εάν περιέχονται όλες οι πληροφορίες που θέλουμε να συμπεριλάβουμε.

Οι σημαντικές πληροφορίες που θέλουμε να μεταδώσουμε στην ομάδα στόχο θα πρέπει να αναφέρονται στην αρχή του κειμένου.

Στο στάδιο αυτό και πριν αρχίσουμε να γράφουμε το κείμενο θα ήταν χρήσιμο να συμβουλευτούμε μια ομάδα ανθρώπων με αναγνωστικές δυσκολίες, ώστε να βεβαιωθούμε ότι καλύπτονται όλες οι αναγκαίες για αυτούς πληροφορίες. Προσθέτουμε τις επιπλέον ανάγκες που πιθανόν προέκυψαν από την συζήτηση μαζί τους, στον κατάλογο που έχουμε ήδη ετοιμάσει.

Βήμα 3^ο: Δημιουργία ενός σχεδίου κειμένου

Γράφουμε το ευανάγνωστο κείμενο με βάση τον σκελετό κύριων σημείων που έχουμε ετοιμάσει

Λαμβάνουμε πάντα υπόψη τι είδους λέξεις και τι γλώσσα αντιλαμβάνονται και βρίσκουν ενδιαφέρουσα οι άνθρωποι της ομάδας στόχου. Για να κάνουμε το κείμενο προσιτό σε όσο το δυνατό περισσότερους ανθρώπους υπάρχουν μερικοί κανόνες που πρέπει να ακολουθήσουμε.

- **Χρησιμοποίηση απλής και ευθείας γλώσσας**

Χρησιμοποιούμε τις πιο απλές λέξεις κατά τον απλούστερο τρόπο. Αποφεύγουμε την σύνθετη σύνταξη και τις αφηρημένες έννοιες. Αυτό που θέλουμε να μεταδώσουμε πρέπει να είναι σαφές. Παράδειγμα: στη φράση «ένας μεγάλος ποδοσφαιριστής», η λέξη μεγάλος μπορεί να έχει τρεις διαφορετικές έννοιες: πολύ καλός, διάσημος ή ηλικιωμένος.

- **Αποφυγή αφηρημένων εννοιών**

Εάν πρέπει να αναφερθούμε σε αφηρημένες έννοιες, χρησιμοποιούμε συγκεκριμένα παραδείγματα που θα βοηθήσουν τους ανθρώπους να καταλάβουν το θέμα.

- **Χρήση μικρών λέξεων της καθημερινής γλώσσας**

Αποφεύγουμε τις μακροσκελείς λέξεις, που είναι δύσκολες στην ανάγνωση και στην προφορά. Χρησιμοποιούμε λέξεις που είναι κοινές στην καθημερινή γλώσσα και συμπεριλαμβάνονται στο λεξιλόγιο των ανθρώπων της ομάδας στόχου. Άγνωστες σε αυτούς λέξεις θα πρέπει να εξηγούνται.

- **Χρήση πολλών προσωπικών λέξεων (β' πρόσωπο)**

Απευθυνόμαστε στους αναγνώστες με άμεσο και προσωπικό τρόπο. Για παράδειγμα «Έχεις το δικαίωμα να...» είναι περισσότερο κατανοητό από το « οι χρήστες των υπηρεσιών του κέντρου έχουν το δικαίωμα να ...»

- **Χρήση πρακτικών παραδειγμάτων**

Τα πρακτικά παραδείγματα βοηθούν τους ανθρώπους να καταλάβουν αφηρημένες έννοιες και να μεταφέρουν πληροφορίες στην καθημερινή τους ζωή.

- **Απευθυνόμαστε στους αναγνώστες με αξιοπρέπεια**

Χρησιμοποιούμε γλώσσα ενηλίκων όταν γράφουμε για ενήλικες. Η χρήση του ενικού αριθμού προσδίδει στο κείμενο το στοιχείο της οικειότητας και της απλότητας.

- **Χρήση μικρών προτάσεων**

Με την ολοκλήρωση της πρότασης, αλλάζουμε σειρά και συνεχίζουμε γράφοντας την επόμενη πρόταση.

- **Αναπτύσσουμε μόνο μια κύρια ιδέα σε κάθε πρόταση**

- **Χρήση θετικής γλώσσας**

Αποφεύγουμε την χρήση αρνητικής γλώσσας ή αρνήσεις, καθώς είναι πιθανόν να δημιουργήσουν σύγχυση στους αναγνώστες.

- **Χρήση ενεργητικών αντί παθητικών ρημάτων**

Τα ενεργητικά ρήματα γενικά κάνουν ένα κείμενο περισσότερο ζωηρό και λιγότερο πολύπλοκο. Με τον τρόπο αυτό το κείμενο θα είναι πιο ενεργητικό και ενδιαφέρον.

- **Χρησιμοποίηση των λέξεων με συνέπεια**

Χρησιμοποιούμε μία λέξη για ένα πράγμα, έστω και αν επαναλαμβάνοντας τις ίδιες λέξεις επηρεάζεται το στυλ της γραφής μας. Κύριος στόχος του κείμενου είναι να μεταδώσει πληροφορίες.

- **Απλή χρήση των σημείων στίξης**

Αποφεύγουμε την χρήση άνω τελείας, παύλας, κόμματος.

- **Χρησιμοποιούμε χρόνους στην οριστική**

Αποφεύγουμε την υποτακτική και την προστακτική

- **Προσεκτική χρήση των μεταφορικών και αλληγορικών εκφράσεων**

- **Προσοχή στους αριθμούς**

Οι μεγάλοι και πολύπλοκοι αριθμοί συχνά δεν είναι κατανοητοί. Χρησιμοποιούμε «πολλά» στην θέση ενός μεγάλου αριθμού όπως 30.647 και «μερικά» αντί ενός μικρού ποσοστού όπως 12%. Για ημερομηνίες όπως 1940 χρησιμοποιούμε περιγραφές όπως: «πολλά χρόνια πριν», ή «όταν η γιαγιά σου ήταν νέα». Όταν γράφουμε μικρούς αριθμούς, πάντα χρησιμοποιούμε τον αριθμό και όχι την λέξη.

- **Δεν χρησιμοποιούμε λέξεις από άλλες γλώσσες**

Το ίδιο ισχύει και για τις λέξεις που χρησιμοποιούνται συχνά, αλλά έχουν ξένη προέλευση. Αν δεν μπορούμε να τις αποφύγουμε λόγω της ευρείας χρήσης τους στην κοινή γλώσσα, τότε τις εξηγούμε.

- **Αποφεύγουμε τις παραπομπές**

- **Αποφεύγουμε την χρήση ορολογίας, τις συντμήσεις και τα αρχικά**

Ορολογία δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ποτέ. Είναι χωρίς σημασία για τους περισσότερους ανθρώπους έξω από κύκλους ειδικών. Αποφεύγουμε τις

συντημήσεις ή χρησιμοποιούμε αυτές που ήδη είναι γνωστές στην ομάδα στόχο, εξηγώντας πάντα τι σημαίνουν.

- **Αναφέρουμε διευθύνσεις επαφής για περισσότερες πληροφορίες όταν είναι απαραίτητο.**

Οι διευθύνσεις πρέπει να γράφονται όπως σε ένα φάκελο αλληλογραφίας.

- **Μη θεωρείτε ότι το θέμα σας είναι εκ των προτέρων γνωστό στους ανθρώπους που απευθύνεστε.**

Βήμα 4^ο: Έλεγχος του σχεδίου του κειμένου.

Ζητούμε από άτομα με νοητική υστέρηση να διαβάσουν το κείμενο πριν την εκτύπωση.

Επιβεβαιώνουμε ότι το κείμενο αληθινά ανταποκρίνεται στις ανάγκες της ομάδας στόχου και είναι κατάλληλο για τις αναγνωστικές της ικανότητες, ζητώντας από τα μέλη μιας ομάδας ελέγχου να το διαβάσουν. Είναι σημαντικό άνθρωποι με νοητικά προβλήματα να διαβάσουν το κείμενο πριν προχωρήσουμε στην τελική του έκδοση. Είναι ο μόνος τρόπος για να βεβαιωθούμε ότι το υλικό που έχουμε ετοιμάσει ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις ικανότητές τους, αυξάνοντας έτσι τον αριθμό των πιθανών αναγνωστών. Οι άνθρωποι που θα απευθυνθούμε θα πρέπει να έχουν αρκετό χρόνο στην διάθεσή τους να διαβάσουν και να κατανοήσουν το κείμενο, πριν συζητήσουμε μαζί τους. Στην διάρκεια της συζήτησης θα διαπιστώσουμε κατά πόσο αντιλαμβάνονται το περιεχόμενο του κειμένου ή θα επισημάνουν λέξεις ή φράσεις που δεν κατανοούν ή δημιουργούν σύγχυση. Ενδεχομένως θα ζητήσουν διευκρινήσεις, θα θέσουν ερωτήματα και θα εκφράσουν ανάγκες για πληροφόρηση που σχετίζονται με το θέμα. Επίσης η συζήτηση μαζί τους θα μας δώσει την ευκαιρία να εντοπίσουμε επιπλέον θέματα για τα οποία έχουν ανάγκη πληροφόρησης.

Βήμα 5^ο. Διόρθωση του σχεδίου.

Ενσωματώνουμε όσο πιο πολλές από τις νέες ερωτήσεις και ιδέες και διορθώνουμε το κείμενο, τις έννοιες ή τις λέξεις που δεν έγιναν κατανοητές, Προσθέτουμε τις αντίστοιχες εξηγήσεις. Στη φάση αυτή επιλέγουμε σε ποια σημεία του κειμένου θα χρησιμοποιήσουμε εικόνες, σκίτσα ή σύμβολα προκειμένου αυτό να γίνει περισσότερο κατανοητό.

Βήμα 6^ο. Ένας ακόμη έλεγχος.

Επιστέφουμε στην ομάδα των αναγνωστών μας μετά την πραγματοποίηση των τελευταίων διορθώσεων και συζητάμε μαζί τους ξανά το νέο κείμενο (συμπεριλαμβάνοντας τις εικόνες κ.λπ). Εάν δεν μείνουν ικανοποιημένοι ή δεν το καταλαβαίνουν κάνουμε τις νέες διορθώσεις και τους συμβουλευόμαστε πάλι, όσες φορές χρειαστεί.

2.4. Η εμφάνιση ενός ευανάγνωστου κειμένου

Η εμφάνιση ενός κειμένου παίζει σημαντικό ρόλο στο πόσο εύκολα θα διαβαστεί. Τα σύγχρονα προγράμματα των υπολογιστών προσφέρουν μεγάλη ποικιλία λύσεων και παρέχουν δυνατότητες επιλογών για την εμφάνιση των γραπτών κειμένων. Ωστόσο μερικές από αυτές τις επιλογές μπορεί να δυσχεραίνουν την ανάγνωση όπως για παράδειγμα ένα λευκό κείμενο πάνω σε έγχρωμο φόντο ή χρήση πολλών τύπων γραφής στο ίδιο κείμενο. Τα σκούρα γράμματα σε ανοιχτόχρωμο χαρτί διευκολύνουν την ανάγνωση. Αν θέλουμε να δώσουμε έμφαση στο κείμενο χρησιμοποιούμε έντονα γράμματα (bold) ή υπογράμμιση.

Για την διευκόλυνση της ανάγνωσης προτείνονται οι ακόλουθες οδηγίες:

- Δεν χρησιμοποιούμε εικόνες σαν φόντο του κειμένου, γιατί αυτό δυσχεραίνει την ανάγνωση.
- Γράφουμε μια πρόταση σε μια γραμμή. Εάν αυτό δεν είναι δυνατό, δοκιμάζουμε να τοποθετήσουμε διαφορετικές φράσεις σε διαφορετικές γραμμές, σε σημεία που ο αναγνώστης θα σταματούσε, για παράδειγμα:

Είναι σημαντικό τα άτομα με αναπηρίες

να εκφράζουν τις ιδέες τους.

Εάν δεν μπορούν να το κάνουν

τότε πρέπει να τους εκπροσωπούν

οι γονείς τους.

- Δεν γεμίζουμε τη σελίδα με πολλές πληροφορίες. Το σχήμα και η ροή του κειμένου πρέπει να στηρίζουν την δομή του. Εάν το κείμενο εισάγει μια νέα ιδέα, αλλάζουμε σελίδα. Το κείμενο πρέπει να ρέει λογικά, χωρίς να αφήνουμε κενά στην σελίδα ή κενές σελίδες.
- Χρησιμοποιούμε ευκρινή τύπο γραφής και γράμματα μεγάλου μεγέθους. Για άτομα με ανεπαρκή όραση προτείνεται το μέγεθος γραμματοσειράς 14.
- Δεν ευθυγραμμίζουμε την δεξιά πλευρά της σελίδας. Μια ακανόνιστη δεξιά πλευρά κάνει το κείμενο πιο ευανάγνωστο.
- Δεν κόβουμε μεγάλες λέξεις στο δεξιό περιθώριο του κειμένου. Διατηρούμε τις λέξεις ολόκληρες.
- Επιβεβαιώνουμε την ποιότητα των εικόνων ή των φωτογραφιών όταν αναπαράγουμε το κείμενο μέσω φωτοαντιγραφικού μηχανήματος.
- Σε ότι αφορά τους αριθμούς :
 - Οι ημερομηνίες γράφονται ολόκληρες. (π.χ. Πέμπτη, 12 Μαρτίου 2007).
 - Οι αριθμοί του τηλεφώνου να ξεχωρίζουν. (π.χ. 210 – 67 48 084).
 - Χρησιμοποιούμε πάντοτε τον αριθμό και όχι την αντίστοιχη λέξη, ακόμη και όταν οι αριθμοί είναι πάνω από το δέκα (π.χ. 4, 59, 178).
 - Δεν χρησιμοποιούμε ρωμαϊκή αρίθμηση.

Αν θέλουμε να τονίσουμε τις κύριες ιδέες του κειμένου, μπορούμε να σχεδιάσουμε μια κεντρική σελίδα σαν αφίσα. Η σελίδα αυτή μπορεί να αποσπαστεί από το κείμενο και αναρτηθεί στο τοίχο ή στο πίνακα και να λειτουργεί σαν μήνυμα ή υπενθύμιση.

2.5 Ομάδα Ανάγνωσης

Άνθρωποι που δεν μπορούν να διαβάσουν ένα κείμενο μόνοι τους, μπορούν να το ακούσουν συμμετέχοντας σε μια ομάδα ανάγνωσης, όπου ο άνθρωπος που τους υποστηρίζει (δάσκαλος, εκπαιδευτής, κοινωνικός παιδαγωγός κ.λπ) θα τους βοηθήσει να το κατανοήσουν.

Για να λειτουργήσει αποτελεσματικά μια ομάδα ανάγνωσης για άτομα με σοβαρά προβλήματα κατανόησης θα πρέπει:

- Η ομάδα να αποτελείται από 3 έως 4 άτομα το ανώτερο.
- Η ομάδα ανάγνωσης να λειτουργεί σε μόνιμη και σταθερή βάση.
- Ο εκπαιδευτής να έχει διαβάσει το βιβλίο προηγουμένως.
- Το περιβάλλον να είναι ήσυχο και ήρεμο.
- Τα μέλη της ομάδας να κάθονται γύρω από ένα τραπέζι
- Να έχουν εξασφαλιστεί απρόσκοπτες συνθήκες (π.χ. να μη χτυπήσει κάποιος την πόρτα κατά την διάρκεια της ανάγνωσης).
- Επιβεβαίωση ότι τα μέλη της ομάδας έχουν ικανοποιήσει προσωπικές ανάγκες (χρήση τουαλέτας, λήψη τροφής, νερού κ.α.).
- Εφόσον είναι εφικτό κάθε μέλος να έχει το δικό του βιβλίο.
- Απομάκρυνση κάθε περιττού αντικειμένου από μπροστά τους.
- Καλό είναι να μη υπάρχουν άλλα πρόσωπα - παρατηρητές μέσα στην αίθουσα.
- Συχνές παύσεις κατά την διάρκεια της ανάγνωσης και ερωτήσεις του εκπαιδευτή εάν κατανοούν το κείμενο.
- Συνεχείς επεξηγήσεις και φρεσκάρισμα της μνήμης.
- Επεξηγήσεις των ασυνήθιστων λέξεων.
- Η διάρκεια της ανάγνωσης θα πρέπει να κυμαίνεται από 30 έως 40 λεπτά.

2.6 Μια εφαρμογή μεταγραφής κειμένου από το βιβλίο του Αλέξανδρου Δουμά «Ο κόμης Μοντεχρίστο»

Πριν

Κεφάλαιο Α΄

ΜΑΣΣΑΛΙΑ – Η ΑΦΙΞΗ

Στις 24 Φλεβάρη 1815 η σκοπιά της Νοτρ-Νταμ ντε λα Γκράντ, στην Μασσαλία, επισημαίνει την άφιξη του τρικάταρτου «Φαραώ», που επιστρέφει από τη Σμύρνη, την Τεργέστη και τη Νάπολη.

Αλλά το πλοίο προχωρεί τόσο αργά και δίνει μια τέτοια εντύπωση θλίψης, που όλοι στο λιμάνι αναρωτιούνται ποια συμφορά το βρήκε. Το ίδιο το σκάφος, τουλάχιστον, δε φαίνεται να έχει υποστεί ζημιά, γιατί όλοι οι ελιγμοί εκτελούνται άψογα και το πλοίο δείχνει να βρίσκεται κάτω από πλήρη έλεγχο. Όρθιος δίπλα στον τιμονιέρη, που ετοιμάζεται να οδηγήσει το «Φαραώ» μέσα από την στενή είσοδο του λιμανιού της Μασσαλίας, ένας νεαρός με ζωηρό βλέμμα επιτηρεί την κάθε κίνηση του πλοίου κι επαναλαμβάνει την κάθε διαταγή του τιμονιέρη.

Ανίκανος να συγκρατήσει την ανυπομονησία του, ένας από τους θεατές που βρίσκονται στην προκυμαία πηδάει σε μια μικρή βάρκα και ξεκινάει για το πλοίο.

Βλέποντας τον άνθρωπο αυτό να πλησιάζει, ο νεαρός ναυτικός απομακρύνθηκε από τον τιμονιέρη και με το καπέλο του στο χέρι, έσκυψε πάνω από την κουπαστή του πλοίου.

Ήταν ένας νεαρός δεκαοχτώ ως είκοσι χρονών, ψηλός, ευκίνητος, με όμορφα μαύρα μάτια και εβένινα μαλλιά. Στο ύφος του διέκρινε κανείς εκείνη την ηρεμία και την αποφασιστικότητα που χαρακτηρίζουν τους ανθρώπους οι οποίοι από παιδιά έχουν συνηθίσει να παλεύουν με τον κίνδυνο.

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Α, εσύ είσαι, Ντάντες ! φώναξε ο άνθρωπος από τη βάρκα. Μα τι συνέβη; Γιατί τέτοια θλιβερή ατμόσφαιρα σ' ολόκληρο το πλοίο;

Μια μεγάλη συμφορά, κύριε Μορρέλ! απάντησε ο νεαρός. Μεγάλη συμφορά και κυρίως για μένα . Στο ύψος της Τσιβιτά-Βέκκια χάσαμε τον καλό μας καπετάνιο Λεκλέρ.

Μετά

ΣΤΗ ΜΑΣΣΑΛΙΑ

Στις 24 Φεβρουαρίου του 1815 ένα γαλλικό πλοίο έφτασε στο λιμάνι της Μασσαλίας στη Νότια Γαλλία.

Το όνομα του πλοίου ήταν Φαραώ.

Πίσω από τον τιμονιέρη,

που οδηγούσε το πλοίο στο λιμάνι,

στεκόταν ένας νεαρός ναυτικός,

Ο νεαρός ναυτικός ήταν περίπου είκοσι χρονών.

Ήταν ψηλός και λεπτός,

είχε όμορφα σκούρα μάτια

και τα μαλλιά του ήταν μαύρα.

Φαινόταν ήρεμος και δυνατός

Το όνομά του ήταν Έντμουντ Νταντές.

Ο Νταντές βλέπει ξαφνικά μια μικρή βάρκα,

που πλησίαζε το «Φαραώ».

Ένας άντρας βρισκόταν στην βάρκα

και κουνούσε το χέρι του στον Νταντές.

- Α εσύ είσαι Έντμουντ Νταντές, του είπε.

Γιατί φαίνεσαι τόσο λυπημένος φίλε μου;

- Πάθαμε μεγάλο κακό, κύριε Μορρέλ,

απάντησε ο νεαρός ναυτικός.

Πέθανε ο καπετάνιος μας.

3. Γλωσσικό Πρόγραμμα ΜΑΚΑΤΟΝ

Το Γλωσσικό Πρόγραμμα ΜΑΚΑΤΟΝ, είναι ένα πρωτότυπο γλωσσικό πρόγραμμα, που παρέχει μια συστηματική πολυαισθητηριακή προσέγγιση για την εκμάθηση των δεξιοτήτων επικοινωνίας, λόγου, γραφής και ανάγνωσης.

Σχεδιάστηκε το 1972 από την λογοπεδικό M. Walker, σαν λύση στις ανάγκες κωφών ενηλίκων με σοβαρές μαθησιακές δυσκολίες, οι οποίοι διαβιούσαν σε ιδρύματα. Η χρήση του είχε θετικά αποτελέσματα, τόσο στην επικοινωνία, όσο και τη συμπεριφορά τους. Στη συνέχεια αποδείχθηκε επιτυχής και σε μη κωφά άτομα με σοβαρές επικοινωνιακές δυσκολίες και το λεξιλόγιο αναθεωρήθηκε για την χρήση σε ενήλικες και παιδιά που ζούσαν εκτός ιδρυμάτων (Walker 1976 –1978). Στα πρώτα στάδια ανάπτυξης του το πρόγραμμα χρησιμοποιήθηκε μόνο με νοήματα χειριών και ομιλία. Από το 1976 άρχισε η εργασία κατασκευής ενός συνόλου γραφικών συμβόλων για το λεξιλόγιο και η τελική του μορφή δημοσιεύτηκε το 1985. Σήμερα η εφαρμογή του γλωσσικού προγράμματος ΜΑΚΑΤΟΝ, έχει επεκταθεί στις ακόλουθες ομάδες πληθυσμού:

- παιδιά και ενήλικες με νοητική υστέρηση,
- άτομα με αυτισμό και ειδικές γλωσσικές διαταραχές,
- άτομα με πολλαπλές αισθητηριακές βλάβες και
- άτομα με νευρολογικά προβλήματα, που παρουσιάζουν δυσκολίες στην επικοινωνία.

Το πρόγραμμα ΜΑΚΑΤΟΝ εφαρμόζεται ευρέως σε όλο το Ηνωμένο Βασίλειο σε προσχολικά και σχολικά πλαίσια και πλαίσια για ενήλικες, αποτελώντας το μέσο επικοινωνίας, ενώ έχει προσαρμοστεί και χρησιμοποιείται σε άλλες 40 χώρες.

3.1 ΜΑΚΑΤΟΝ - ΕΛΛΑΣ

Το ΜVDP εκπροσωπείται στην Ελλάδα από το ΜΑΚΑΤΟΝ-ΕΛΛΑΣ. Αρχικά το Βασικό Λεξιλόγιο ΜΑΚΑΤΟΝ μεταφράστηκε και προσαρμόστηκε στην Ελληνική γλώσσα από την λογοπεδικό Χαρά Καραμήτσου. Η επίσημη εφαρμογή του ξεκίνησε

από το 1992 μετά από την εκπαίδευση 15 λογοπεδικών, με πρωτοβουλία του Πανελληνίου Συλλόγου Λογοπεδικών. Από το 1999, Το Ίδρυμα για το Παιδί " Η ΠΑΜΜΑΚΑΡΙΣΤΟΣ", ανάλαβε την διάδοση, υποστήριξη του προγράμματος και την οργάνωση εκπαιδευτικών σεμιναρίων στη χώρα μας.

3.2 Λεξιλόγιο ΜΑΚΑΤΟΝ – Νοήματα – Σύμβολα ΜΑΚΑΤΟΝ

Το γλωσσικό πρόγραμμα ΜΑΚΑΤΟΝ δομείται από ένα λεξιλόγιο (Βασικό και Πηγή), του οποίου οι έννοιες συνοδεύονται με νοήματα, γραφικά σύμβολα και προφορική ομιλία.

A) Το βασικό λεξιλόγιο ή λεξιλόγιο πυρήνας, αποτελείται από 450 λειτουργικές έννοιες ταξινομημένες σε μια σειρά από στάδια αυξανόμενης δυσκολίας. Τα στάδια είναι 8 και συμπληρώνονται με ένα πρόσθετο ανοιχτό στάδιο ονομαζόμενο επιπρόσθετο. Μέσα σε αυτά τα στάδια περιέχονται έννοιες διαφόρων κατηγοριών όπως αντικείμενα / πρόσωπα / τρόφιμα / δραστηριότητες / μέσα μεταφοράς / τοποθεσίες κ.α. τα οποία είναι ταξινομημένα με βάση την λειτουργική τους χρησιμότητα μέσα στην καθημερινή μας επικοινωνία. Το βασικό λεξιλόγιο διδάσκεται πρώτο και αποτελεί την βάση του προγράμματος..

B) Το λεξιλόγιο πηγή, περιέχει ένα μεγάλο αριθμό εννοιών γύρω στις 7000 + και αποτελεί διεύρυνση του βασικού λεξιλογίου. Καλύπτει ένα μεγάλο αριθμό κοινωνικών δραστηριοτήτων και χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με το λεξιλόγιο πυρήνα ανάλογα με τις ανάγκες του χρήστη. Τα θέματα που περιέχει αφορούν κουζίνα και γεύματα / ρήματα / τοποθεσίες / ποσότητα και μετρήσεις κ.α. Όλα μαζί είναι γύρω στα 31 θέματα.

3.3 Νοήματα ΜΑΚΑΤΟΝ

Τα νοήματα που χρησιμοποιούνται στο γλωσσικό πρόγραμμα ΜΑΚΑΤΟΝ , στις διάφορες έννοιες των λεξιλογίων του ,προέρχονται από την νοηματική της κάθε χώρας που χρησιμοποιείται. Στην περίπτωση της Ελλάδας από την αντίστοιχη

ελληνική νοηματική. Στο ΜΑΚΑΤΟΝ μόνο οι λέξεις κλειδιά σηματοδοτούνται με νοήματα και ακολουθούν την σειρά της ομιλούμενης γλώσσας και συνοδεύονται αντίστοιχα από προφορική ομιλία. Αυτό σημαίνει ότι η βασική πληροφόρηση παρέχεται με ένα οπτικό τρόπο και επιτρέπει στο παιδί να κατανοεί πολλά περισσότερα από αυτά που λένε οι άλλοι και επομένως μειώνεται το άγχος του.

Στην νοηματική ΜΑΚΑΤΟΝ είναι δυνατόν να μεταδοθεί το ίδιο μήνυμα με τη χρήση λίγων νοημάτων ή περισσότερων ανάλογα με τις ικανότητες του ατόμου.

Διάφορες έρευνες που έγιναν, τόσο στην δεκαετία του 1980, όσο και στην δεκαετία του 1990 έδειξαν ότι η χρήση νοημάτων είναι βοηθητική για ανθρώπους με διάφορες δυσκολίες (κωφά άτομα, άτομα με διαταραχές άρθρωσης από νευρολογικά αίτια όπως δυσπραξία, άτομα με βαριές μαθησιακές δυσκολίες λόγω γνωστικών ή νοητικών διαταραχών, παιδιά και ενήλικες με σύνδρομο Down, παιδιά και ενήλικες με διαταραχές στο αυτιστικό φάσμα καθώς και άτομα με προκλητική συμπεριφορά (όπως αυτοτραυμασμούς και επιθετικότητα).

Συγκεκριμένα παρατηρήθηκε ότι η χρήση νοημάτων αυξάνει α) την προσοχή, β) την οπτική αντίληψη, γ) την κοινωνικότητα των παιδιών που δεν μπορούν να μιλήσουν, δ) την λεκτική έκφραση παιδιών που έχουν πρόβλημα λόγου.

3.4 Σύμβολα ΜΑΚΑΤΟΝ

Τα σύμβολα του ΜΑΚΑΤΟΝ είναι σκίτσα με απλές γραμμές που επιχειρούν να αποδώσουν το νόημα των λέξεων που αντιπροσωπεύουν. Τα σύμβολα αυτά έχουν συνδεθεί με όλες τις έννοιες που περιέχονται στο βασικό λεξιλόγιο και το λεξιλόγιο πυρήνας.

Τα σύμβολα του ΜΑΚΑΤΟΝ παρουσιάζουν τρία ιδιαίτερα χαρακτηριστικά:

α) Μονιμότητα .Αντίθετα με τις λέξεις και νοήματα που σταδιακά εξαφανίζονται τα σύμβολα παραμένουν όσο επιθυμούμε.

β) Συγκεκριμένη αναφορά. Συχνά το σύμβολο μοιάζει στην έννοια που αναπαριστά.
γ) Αποτελούν αναπαράσταση της γλώσσας, δηλαδή ο χρήστης μπορεί κυριολεκτικά να χειριστεί την γλώσσα με την μορφή συμβόλων.

3.5 Πως μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα σύμβολα

Τα σύμβολα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να αναπαραστήσουν

- τις λέξεις κλειδιά μιας πρότασης
- κάθε λέξη σε μια πρόταση, ακόμα και τις γραμματικές έννοιες (αυτό είναι ένα χρήσιμο βήμα για την ανάπτυξη πρώιμων δεξιοτήτων γραφής και ανάγνωσης)
- μια ολόκληρη πρόταση ή "ενέργεια"

3.6 Παραδείγματα χρήσης του ΜΑΚΑΤΟΝ με σύμβολα

Σύμβολα με λέξεις κλειδιά:

Ανάγνωση με σύμβολα:

Λειτουργικά σύμβολα:

Ο κύριος τρώει ένα πορτοκάλι

Το γλωσσικό πρόγραμμα ΜΑΚΑΤΟΝ αποτελεί μία πηγή ενός πολύ λειτουργικού λεξιλογίου για τα άτομα με επικοινωνιακές ανάγκες καθώς και για τα συνδιαλεγόμενα μαζί τους πρόσωπα. Το ΜΑΚΑΤΟΝ δίνει δυνατότητες για ευέλικτες διδακτικές μεθόδους , καθώς και μια οπτική αναπαράσταση του λόγου, η οποία αυξάνει την κατανόηση και καθιστά την εκφραστική επικοινωνία ευκολότερη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

1. Μ Μαρνελάκης: Η ΕΥΑΝΑΓΝΩΣΤΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΗΤΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ, μέσο βελτίωσης της ποιότητας ζωής των ανθρώπων με νοητική υστέρηση, Δοκίμιο, Έργο Στέρξις – ΕΠΕΑΕΚ, Αθήνα 2003.
2. International Federation of Library Associations and Institutions Professional Reports, No 54 –1997 “Guidelines for Easy-to-Read Materials”, Bror I. Tronbacke
3. Ευρωπαϊκός Σύνδεσμος ILSMH (International League of Societies for Persons with Mental Handicap) Συλλογική εργασία, Επιμέλεια Έκδοσης: Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων DGV-E-4- Ένταξη ατόμων με Ειδικές Ανάγκες. Ευρωπαϊκές Οδηγίες για Εύκολη Ανάγνωση: «Καν’ το Απλό»
4. Σιτορέγκο Ιωάννης: Βασικές αρχές του γλωσσικού προγράμματος ΜΑΚΑΤΟΝ Εισήγηση, Έργο Στέρξις –ΕΠΕΑΕΚ, Αθήνα 2003

Διεθνείς Οργανισμοί που ασχολούνται με την εύκολη ανάγνωση

- ILSMH –EUROPEAN ASSOCIATION
Galeries de la Toison d’ or
Chaussee d’ Ixelles, # 393/35
Brussels-Belgium
Tel : + 32-2-502 28 15 , Fax : + 32-2- 502 28 46
e-mail : secretariat@ilsmh-ea.be
Home page :<http://www.ilsmh-ea.be>
- Easy-to-Read Foundation
Box 4035
10261 Stockholm
Sweden
Tel: +46-8-640 70 90, Fax: + 46-8-642 76 00
Home page: [http://www. Istiftelsen.se](http://www.Ilstiftelsen.se)
- Roeher Institute
L ‘ Institut Roeher Institute
Kinsmen Building, York University
4700 Keele Sreet

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

North York Ontario

Canada M3J 1P3

Tel: + 1 416 661-961, Fax: + 1 416 661-5701

e-mail: info@roeher.ca

- Plain Language Commission
29 Stoneheads
Whaleybridge
Stockport - U.K
Tel: +44 1663 733177 www.plainenglish.co.uk

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΖΩΗΣ (Δ.Κ.Ζ.)
(Activities of Daily –Living ADL)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A/A	Θέμα	Σελίδα
1.	Εισαγωγή	71
2.	Χαρακτηριστικά των ατόμων νοητική υστέρηση	72
3.	Ανεξαρτοποίηση σε Δραστηριότητες Καθημερινής Ζωής	74
4.	Πρόγραμμα Δραστηριοτήτων Καθημερινής Ζωής	75
4.1	Σχεδιασμός και διαδικασία εκπαιδευτικής παρέμβασης	77
4.2	Ενδεικτικές δραστηριότητες προγράμματος	77
4.3	Μεθοδολογία και Τεχνικές Εκπαίδευσης	78
4.4	Ο Ρόλος της Οικογένειας	81
4.5	Περιβάλλον	81
5.	Παραδείγματα Καλών Πρακτικών στην εκπαίδευση	82
6.	Βιβλιογραφία	92

1. Εισαγωγή

Δραστηριότητες καθημερινής ζωής, ονομάζονται όλες εκείνες οι δραστηριότητες, που το άτομο πρέπει να ολοκληρώνει για να έχει την δυνατότητα να συμμετέχει με άνεση σε όλους τους τομείς ζωής. Είναι η κατάκτηση όλων εκείνων των λειτουργικών δεξιοτήτων που του επιτρέπουν να είναι αυτόνομο και ανεξάρτητο.

Οι Δραστηριότητες Καθημερινής Ζωής δίνουν την δυνατότητα στα άτομα με νοητική υστέρηση να προσαρμόζονται με επιτυχία στις διάφορες καταστάσεις και να αντιμετωπίζουν με τον πλέον κατάλληλο τρόπο τις απαιτήσεις και προκλήσεις της καθημερινής ζωής. Οι δεξιότητες ζωής είναι χρήσιμες σε όλες τις ηλικίες και σε όλους τους τομείς της ζωής.

Η ανάπτυξη καθημερινών δεξιοτήτων για τα άτομα με νοητική υστέρηση είναι πολύ σημαντική, τα προετοιμάζει για μια ζωή αυτόνομη ή λιγότερο εξαρτώμενη. Η ανεξαρτητοποίηση σ' αυτό τον τομέα συμβάλλει στην ένταξη των ατόμων στην κοινωνία και στην εργασία.

Παρ' όλο που ο κάθε άνθρωπος έχει έναν μοναδικό συνδυασμό αναγκών αυτοφροντίδας, υπάρχουν αρκετά χαρακτηριστικά που είναι κοινά αποδεκτά.

Ο κατάλογος αυτών των δραστηριοτήτων φαίνεται να είναι ατελείωτος και κατά καιρούς έχουν ταξινομηθεί με διαφορετικούς τρόπους. Η παρακάτω ταξινόμηση είναι ενδεικτική αναφέροντας τους κυριότερους τομείς δραστηριοτήτων καθημερινής ζωής:

Τομείς Δ.Κ.Ζ.

- Προσωπική Υγιεινή
- Ντύσιμο
- Διατροφή
- Διαχείριση χρημάτων
- Διαχείριση χώρου διαβίωσης

- Μετακίνηση
- Επικοινωνία
- Κοινωνικότητα
- Φροντίδα υγείας
- Διαφυλικές σχέσεις
- Ελεύθερος χρόνος

2. Χαρακτηριστικά των ατόμων νοητική υστέρηση

Ο ορισμός της νοητικής υστέρησης αναφέρεται σε μια νοητική ικανότητα κάτω του μέσου όρου, που συνοδεύεται από ελλείψεις στην προσαρμοστική συμπεριφορά και που εκδηλώνεται κατά την διάρκεια της εξελικτικής περιόδου. Κατά τον Ι. Παρασκευόπουλο (1979) οι ελλείψεις στην προσαρμοστική συμπεριφορά, αναφέρονται κυρίως:

- στο ρυθμό ωρίμανσης,
- στη μάθηση και
- στην κοινωνική ένταξη.

Η ωρίμανση αναφέρεται στο βαθμό και στο ρυθμό ανάπτυξης των βασικών δεξιοτήτων (αυτοεξυπηρέτηση, βάδισμα, ομιλία, διαπροσωπικές σχέσεις κ.α.). Η μάθηση στην ικανότητα του ατόμου να αποκτά σχολικές γνώσεις και δεξιότητες και η κοινωνική ένταξη επηρεάζει την ικανότητα του ατόμου να συντηρεί τον εαυτό του, να συνεργάζεται με τους άλλους και να αναλαμβάνει τις ευθύνες του ως μέλος μιας κοινωνικής ομάδας.

Οι ερευνητές Mayer (1979) κι Taylor(1985) σε μια ανάλυση της προσαρμοστικής συμπεριφοράς, συμπέραναν ότι έχει δύο διαστάσεις: τη «συμπεριφοριστική επάρκεια» που αναφέρεται σε πρακτικές δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης, που αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση της αυτόνομης διαβίωσης και στον «έλεγχο συμπεριφοράς» που αναφέρεται σε κοινωνικές και συναισθηματικές συμπεριφορές.

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Οι Gresham και Elliot (1987), ορίζουν τις δεξιότητες της προσαρμοστικής συμπεριφοράς, ως τις πρακτικές δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης που απαιτούνται για την ανάπτυξη της αυτονομίας του ατόμου. Η προσαρμοστική συμπεριφορά ορίζεται όχι μόνο από την ικανότητα εκτέλεσης των καθημερινών δραστηριοτήτων αλλά και από την ικανότητα του ατόμου να χρησιμοποιεί την συγκεκριμένη συμπεριφορά, όταν η περίπτωση το απαιτεί.

Τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά των ατόμων με νοητική υστέρηση που έχουν ως αποτέλεσμα διαταραχές σε διάφορους τομείς ανάπτυξης, όπως η κινητικότητα, η αυτοεξυπηρέτηση, η γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη, εμποδίζουν την απόκτηση των απαραίτητων δεξιοτήτων για την αυτονομία τους και την ένταξή τους στην κοινωνία.

Τα άτομα με νοητική υστέρηση μαθαίνουν με αργό ρυθμό, παρουσιάζουν έλλειψη κινήτρων για μάθηση, ενώ η γενίκευση και η μεταφορά της μάθησης είναι περιορισμένες. Η αυθόρμητη μάθηση, η μάθηση δηλαδή που επιτυγχάνεται απευθείας από το περιβάλλον δεν αποτελεί γνώρισμά τους.

Παρουσιάζουν προβλήματα συντονισμού, λεπτής και αδρής κινητικότητας, προσοχής και μνήμης. Δυσκολεύονται να μάθουν χωρίς βοήθεια ή καθοδήγηση.

Στον τομέα της αυτοεξυπηρέτησης, τα άτομα με νοητική υστέρηση:

- Καθυστερούν στην απόκτηση αναπτυξιακών επιτευγμάτων, όπως το βάδισμα και η ομιλία.
- Καθυστερούν ν' αναπτύξουν δραστηριότητες αυτοεξυπηρέτησης (π.χ. φαγητό, τουαλέτα), δυσκολεύονται να ντυθούν, να κουμπωθούν ή να δέσουν τα κορδόνια.
- Έχουν προβλήματα με τη σίτιση (κατά την διάρκεια του φαγητού σε μικρή ηλικία, δυσκολεύονται στη χρήση ποτηριού ή άλλων σκευών).
- Δυσκολεύονται στη διαχείριση των χρημάτων και στην ανεξάρτητη μετακίνηση με τα μέσα μαζικής μεταφοράς.

- Έχουν προβλήματα στην δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων με το ίδιο ή με το άλλο φύλο.

Παρουσιάζουν αδυναμίες:

- στην χρήση των ρούχων και των παπουτσιών
- ην διάκριση του αριστερού – δεξιού ή του μπρος – πίσω, όταν ντύνονται
- την λαβή του κουταλιού και τον έλεγχο χεριού – στόματος
- το μπάνιο, όπου αναλύονται τεχνικές για γονείς κυρίως όταν υπάρχουν αισθητικοκινητικές δυσκολίες
- την προσωπική υγιεινή όπως η χρήση τουαλέτας, η περιποίηση μαλλιών και δοντιών.

3. Ανεξαρτοποίηση σε Δραστηριότητες Καθημερινής Ζωής

Οι ιδιαιτερότητές τους σε συνδυασμό με την υπερπροστασία της οικογένειας, λειτουργούν τις περισσότερες φορές, αποτρεπτικά για την κατάκτηση των δεξιοτήτων αυτοφροντίδας, με αποτέλεσμα να υπάρχουν ενήλικες με νοητική υστέρηση που εξαρτώνται από τους άλλους.

Η ικανότητα αυτοφροντίδας και αυτοδιαχείρισης, είναι το πρώτο βήμα για την ανεξαρτητοποίηση και την έκφραση της ελευθερίας του ατόμου γιατί:

- αυξάνει την αυτοπεποίθηση και τον αυτοσεβασμό του
- συμβάλλει στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του
- είναι το μέσο απόκτησης πολλών εννοιών, δεξιοτήτων και ικανοτήτων (γνωστικών, αντιληπτικοκινητικών κ.α.)
- συμβάλλει στην βελτίωση της ποιότητας ζωής του.

Επίσης μέσα από τις Δραστηριότητες Καθημερινής Ζωής, πετυχαίνετε «σύνθεση» όλων των ικανοτήτων:

- Κινητικών
- Αισθητηριακών

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

- Γνωστικών
- Κοινωνικο-συναισθηματικών

Η έλλειψη ανεξαρτησίας σε αυτές τις βασικές δεξιότητες επηρεάζει όχι μόνο την εικόνα του ατόμου για τον εαυτό του, αλλά και τις σχέσεις του με τους άλλους. Επηρεάζει την προοπτική του για αποδοχή, ένταξη και εργασιακή αποκατάσταση.

Η αυτονόμηση δεν εξασφαλίζεται μόνο από την κατάκτηση της γραφής και της ανάγνωσης. Πρέπει να έχει την ικανότητα να αντιμετωπίζει ζητήματα καθημερινής ζωής, όπως να φροντίζει τον εαυτό του, να πληρώνει τους λογαριασμούς του, να φροντίζει για την διατροφή του, να κυκλοφορεί μόνος του με τα μέσα μαζικής μεταφοράς.

Με την κατάλληλη εκπαίδευση και την διαρκή καθημερινή εξάσκηση στις δεξιότητες ζωής, μπορούν να αντιμετωπίζουν μόνοι τους τις καθημερινές βασικές τους ανάγκες, στο βαθμό που τους επιτρέπουν οι δυνατότητές τους.

4. Πρόγραμμα Δραστηριοτήτων Καθημερινής Ζωής

Λαμβάνοντας υπ' όψιν τα παραπάνω χαρακτηριστικά, είναι απαραίτητη η συστηματική οργάνωση ενός προγράμματος εκπαίδευσης σε δραστηριότητες καθημερινής ζωής μέσα στο καθημερινό εκπαιδευτικό πρόγραμμα των ατόμων με νοητική υστέρηση.

Το πρόγραμμα αυτό, αποσκοπεί στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες για να μπορεί το άτομο να χρησιμοποιεί τις ικανότητες του χωρίς να είναι αναγκαία η συνεχής παρουσία των άλλων. Έτσι, εκτός από το επίπεδο μάθησης, αναπτύσσεται συγχρόνως και η ικανότητα να αντιμετωπίζει διάφορες καταστάσεις ή κινδύνους. Μερικές από τις βασικές ενότητες που πρέπει να περιέχει ένα πρόγραμμα δεξιοτήτων αυτοεξυπηρέτησης είναι οι εξής:

- **Δραστηριότητες ατομικής φροντίδας**, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται το ντύσιμο-γδύσιμο, η στοματική υγιεινή, η ατομική φροντίδα και υγιεινή, η εμφάνιση και η συστηματοποίησή της σε καθημερινή βάση, η χρήση τουαλέτας.
- **Δραστηριότητες διαχείρισης του χώρου διαβίωσης**, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται η φροντίδα ρούχων, η καθαριότητα του χώρου διαβίωσης, η παρασκευή γευμάτων - οργάνωση διατροφής - καθαριότητα, τα ψώνια, η διαχείριση χρημάτων, η συντήρηση του χώρου διαβίωσης και η πρόληψη ατυχημάτων.
- **Δραστηριότητες κυκλοφοριακής αγωγής** για την ασφαλή μετακίνηση στην κοινότητα, οι οποίες συμπεριλαμβάνουν τη χρήση των μέσων μαζικής μεταφοράς καθώς και τη χρήση ταξί. Η γνωριμία και τρόποι συναλλαγής με δημόσιες υπηρεσίες (για πληρωμή λογαριασμών, για διακίνηση τραπεζικού λογαριασμού κ.λ.π.)
- **Ψυχοκοινωνικές δραστηριότητες** στις οποίες συμπεριλαμβάνονται η ανάπτυξη κοινωνικά αποδεκτών συμπεριφορών, τόσο σε ατομικό, όσο και σε ομαδικό επίπεδο, η αλληλεπίδραση με άλλα άτομα και τη γενικότερη σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων, η σχέση με το άλλο φύλο.
- **Δραστηριότητες που σχετίζονται με την αντίδραση του ατόμου σε καταστάσεις κινδύνου**, η λήψη προφυλάξεων, η αντιμετώπιση ατυχημάτων και η σωστή χρήση φαρμάκων, η τήρηση ιατρικών ραντεβού και η γνώση πρώτων βοηθειών, η τήρηση κανόνων υγιεινής και ασφάλειας.
- **Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου** που σχετίζονται με την ανάπτυξη της ικανότητας του ατόμου να διαχειρίζεται τον ελεύθερο χρόνο του δημιουργικά. Πρέπει να γνωρίζει τι σημαίνει ελεύθερος χρόνος και ποια η σημασία του για την ζωή του. Έννοιες ομαδικής και ατομικής ψυχαγωγίας.

4.1 Σχεδιασμός και διαδικασία εκπαιδευτικής παρέμβασης

Η διαδικασία παρέμβασης που ακολουθείται στο πρόγραμμα είναι η εξής:

- Προσέγγιση του ενδιαφερόμενου με στόχο την συμμετοχή του σε προγράμματα βελτίωσης – ανάπτυξης δεξιοτήτων ζωής.
- Αρχική αξιολόγηση του ενδιαφερόμενου για τον προσδιορισμό των ατομικών του αναγκών και του επιπέδου ανεξαρτησίας του σε Δ.Κ.Ζ.
- Επιλογή των τομέων παρέμβασης με ενεργό συμμετοχή του ενδιαφερόμενου.
- Καθορισμός στόχων
- Σχεδιασμός εξατομικευμένου προγράμματος παρέμβασης με ενεργό συμμετοχή του ενδιαφερόμενου
 - Επιλογή δραστηριοτήτων
 - Οργάνωση περιβάλλοντος
- Επαναξιολόγηση

Το πρόγραμμα πρέπει να είναι προσαρμοσμένο στις δυνατότητες και τις ανάγκες του χρήστη. Πρέπει να έχει δομή, συνοχή και συγκεκριμένο στόχο. Πρέπει να διατηρεί το ενδιαφέρον του και να του δίνει τη δυνατότητα για ενεργεί συμμετοχή. Να είναι αποτελεσματικό, αξιοποιώντας στο έπακρο τις ικανότητες του.

Σε όλα τα στάδια της εκπαίδευσης πρέπει ο εκπαιδευτής να είναι καλός παρατηρητής και να διαθέτει ευελιξία, ώστε να διατηρεί το ενδιαφέρον του κάθε εκπαιδευόμενου, ανάλογα με τις ανάγκες τις ικανότητες του.

4.2 Ενδεικτικές δραστηριότητες προγράμματος

Με την εφαρμογή μιας δραστηριότητας επιτυγχάνονται πολλοί και διαφορετικοί στόχοι, π. χ. αν ένα άτομο αναλάβει να κάνει τις αγορές για την προετοιμασία του πρωινού, μπορεί να επιτευχθεί ανάπτυξη και βελτίωση στους τομείς: κυκλοφοριακή αγωγή, διαχείριση χρημάτων, προσανατολισμός στον χώρο, ικανότητα επικοινωνίας, υπευθυνότητα, αυτοεκτίμηση, κοινωνικοποίηση.

Ενδεικτικά αναφέρονται μερικές από τις δραστηριότητες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν:

- Προετοιμασία πρωινού και διαχείριση κυλικείου
- Πρόγραμμα ημιαυτόνομης διαβίωσης
- Μαγειρική απλών συνταγών
- Αγορές στο super market
- Παιχνίδι
- Αθλητικές δραστηριότητες

Πολλές φορές η εκπαίδευση για ατομική ανεξαρτησία είναι πιο αποδοτική όταν γίνεται παράλληλα με κοινωνικές, επαγγελματικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Έτσι οι εμπειρίες που του χρειάζονται, αποκτώνται μέσα από ένα ρεαλιστικό πλαίσιο. Για παράδειγμα το δέσιμο παπουτσιών για να παίξει μπόουλινγκ. Η καθαριότητα του ατομικού του χώρου στο εργαστήριο κατάρτισης. Η χρήση του λεωφορείου για να φτάσει στη δουλειά του.

4.3 Μεθοδολογία και Τεχνικές Εκπαίδευσης

Για την οργάνωση και υλοποίηση των προγραμμάτων Δ.Κ.Ζ. είναι απαραίτητη η γνώση μεθοδολογιών και τεχνικών που θα βοηθήσουν την εκπαιδευτική διαδικασία είτε σε ατομικό είτε σε ομαδικό επίπεδο.

Κάποιες από αυτές είναι οι εξής:

- Τα **παιχνίδια ρόλων** (role-play) και η **προσομοίωση**. Τα παιχνίδια ρόλων και η προσομοίωση βοηθούν τα άτομα με νοητική υστέρηση να καταλάβουν τι σκέφτονται οι άλλοι, να ερμηνεύσουν την στάση τους και να αναπτύξουν καλύτερες διαπροσωπικές σχέσεις, επίσης μπορεί να δοκιμάσει κάποιος ρόλο ή συμπεριφορά πριν την χρησιμοποιήσει σε πραγματικές συνθήκες.

- Η **in vivo** εκπαίδευση, δηλαδή η βιωματική μάθηση σε πραγματικές και διαφορετικές καταστάσεις καθημερινής ζωής βοηθά την ικανότητα γενίκευσης των ατόμων με νοητική υστέρηση, που είναι περιορισμένη.
- Η **ανάλυση έργου**. Η πιο απλή δραστηριότητα μπορεί να φανεί δύσκολη και πολύπλοκη αν δεν αναλυθεί σε βήματα. Πράγματα που πολλοί άνθρωποι μαθαίνουν χωρίς οδηγίες, πρέπει να δομηθούν και να χωριστούν σε μικρά βήματα και κάθε βήμα να διδάσκεται ξεχωριστά, ενθαρρύνοντας θετικά κάθε προσπάθεια και επαναλαμβάνοντάς τη πολλές φορές.
- Η εκμάθηση από το **εύκολο στο δύσκολο**, από το **απλό στο σύνθετο** και από το **συγκεκριμένο στο αφηρημένο**. «Σπάζοντας» την δραστηριότητα σε μικρά βήματα, η εκπαίδευση ξεκινά από το πιο εύκολο, το πιο συγκεκριμένο και το πιο γνώριμο προς το άτομο βήμα.
- Η **πολύπλευρη αισθητηριακή προσέγγιση**. Στην εκπαιδευτική διαδικασία πρέπει να συμμετέχουν όλες οι αισθητηριακές λειτουργίες του ατόμου, όπως η όραση, η ακοή, η αφή, η γεύση, η όσφρηση και η κιναισθήση για να επιτευχθεί η μάθηση και εμπέδωση.
- Η **επίδειξη, η επανάληψη και η εξάσκηση**. Τα άτομα με νοητική υστέρηση μαθαίνουν πιο εύκολα με την επίδειξη μιας δραστηριότητας και όχι ακούγοντας τις οδηγίες. Η επανάληψη και η εξάσκηση είναι απαραίτητες για την εμπέδωση της νέας γνώσης.
- Η **εξερεύνηση** και η **εξιχνίαση**, είναι τεχνικές που ενθαρρύνουν την εμπλοκή του ατόμου στη δραστηριότητα, αλλά ο εκπαιδευτής έχει λιγότερο έλεγχο πάνω στη δομή και την εκτέλεση της δραστηριότητας.
- Η **επίλυση προβλήματος**, είναι μια τεχνική εκπαίδευσης όπου περιλαμβάνει τον προσεκτικό καθορισμό συγκεκριμένου προβλήματος από τον εκπαιδευόμενο με

τη βοήθεια του εκπαιδευτή, σχεδιασμό διαφόρων και δυνατών λύσεων και την επιλογή της πλέον κατάλληλης.

- Η **εξατομικευμένη προσέγγιση**. Κάθε άτομο θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν ιδιαίτερη περίπτωση και οι παρεμβάσεις πρέπει να γίνονται σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα, τις ικανότητες, τις δυνατότητες, τις αδυναμίες και τις προσωπικές ανάγκες και τον ρυθμό του.
- Η μέθοδος «**easy reading**». Η χρήση ευανάγνωστου κειμένου και εικόνας βοηθά στην μετάδοση της πληροφορίας.
- Η **αυτοαξιολόγηση**. Ο εκπαιδευόμενος μπορεί να συμμετέχει στην αξιολογητική διαδικασία και την εκτίμηση της προόδου του, μέσα από συγκεκριμένες τεχνικές (π.χ. Easy to read). Η αυτοαξιολόγηση είναι ένας πολύ αποτελεσματικός τρόπος για αυτοενίσχυση.
- Η χρήση **οπτικοακουστικών μέσων**, ενισχύει την μάθηση και την διατήρηση της γνώσης. Τα οπτικοακουστικά μέσα είναι χρήσιμα εκπαιδευτικά βοηθήματα, γιατί παρέχουν την ευκαιρία της εκμάθησης μιας δραστηριότητας με τη συνεχή της επανάληψη, χρησιμοποιώντας τον ίδιο ακριβή τρόπο.
- Η **άμεση και θετική ανατροφοδότηση**. Ένα από τα κύρια συναισθηματικά χαρακτηριστικά του ατόμου με νοητική υστέρηση είναι το μειωμένο αυτοσυναίσθημα. Συνηθισμένο να αποτυχαίνει, αποφεύγει την προσπάθεια, επιθυμεί έπαινο κι αναγνώριση. Προσπαθούμε να έχουμε όσο το δυνατόν περισσότερα βιώματα επιτυχίας και λιγότερα βιώματα αποτυχίας. Στο τέλος κάθε εργασίας χρησιμοποιούμε άμεση και θετική ανατροφοδότηση.
- Τα διαφορετικά **προγράμματα ενίσχυσης**. Η συχνή και σταθερή αμοιβή δεν είναι αποτελεσματική, όσο είναι η μερική και απρογραμμάτιστη ενίσχυση.

4.4 Ο Ρόλος της Οικογένειας

Καθοριστικής σημασίας κρίνεται και η συμβολή των γονέων στο έργο του εκπαιδευτή και γενικότερα της ομάδας αποκατάστασης για την βελτίωση της ποιότητας της ζωής του ατόμου.

Η στάση των γονιών επηρεάζει την εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και τα αποτελέσματα. Ορισμένοι χρειάζονται ενδυνάμωση για να συμμετέχουν ισότιμα. Η αποδοχή της ιδιαιτερότητας του παιδιού από την οικογένεια, η κατανόηση των δυσκολιών και των δυνατοτήτων του και γενικότερα η ρεαλιστική αντιμετώπιση θα τους βοηθήσει να αλλάξουν την αρνητική τους στάση και συμπεριφορά και να βοηθήσουν την εκπαιδευτική διαδικασία. Πολλές φορές οι γονείς αντί να εμμένουν στην εκτέλεση μιας δραστηριότητας αυτοεξυπηρέτησης από το ίδιο το άτομο, την κάνουν οι ίδιοι. Η λύση αυτή, που αποτελεί για τους γονείς «ευκολία», στερεί από το παιδί τους πολύτιμη ευκαιρία για μάθηση. Παραμένοντας όμως αναξιοποίητες αυτές οι ευκαιρίες για εκπαίδευση το άτομο παραμένει εξαρτημένο από τους άλλους.

Απαιτείται λοιπόν συνειδητή προσπάθεια και επιμονή εκ μέρους της οικογένειας, ούτως ώστε να ασκηθεί το παιδί στην αυτοεξυπηρέτηση.

Η στήριξη της οικογένειας από τις αρμόδιες υπηρεσίες, η συμβουλευτική γονέων και η συνεργασία με την διεπιστημονική ομάδα, είναι βασικές προϋποθέσεις για την επιτυχία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη δεξιοτήτων καθημερινής ζωής.

4.5 Περιβάλλον

Το περιβάλλον επηρεάζει πολύ τον εκπαιδευόμενο και την εκπαιδευτική διαδικασία, γι' αυτό πρέπει να οργανωθεί έτσι ώστε ο εκπαιδευόμενος να νοιώσει:

- α.** ασφάλεια και αποδοχή και κυρίως ότι οι άλλοι τον σέβονται και τον κατανοούν
- β.** ότι ανήκει σε μια ομάδα και μπορεί να συνεργαστεί μ' αυτή, ότι έχει δικαιώματα και υποχρεώσεις και ότι μπορεί να εκφράσει τα συναισθήματά του ελεύθερα

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

γ. ότι αναγνωρίζονται οι εξατομικευμένες ανάγκες του.

Για να λειτουργήσει θετικά το περιβάλλον θα πρέπει:

Α) Η **διεπιστημονική ομάδα** να χρησιμοποιεί κοινούς κώδικες επικοινωνίας, να συνεργάζεται και να επικοινωνεί με τους εκπαιδευόμενους και τις οικογένειές τους.

Β) Ο **χώρος εκπαίδευσης** θα πρέπει να είναι λειτουργικός, προσπελάσιμος, με καλή διαρρύθμιση, ασφαλής για τους εκπαιδευόμενους καθώς και εργονομικά διευθετημένος.

Ο χώρος πρέπει να έχει την δυνατότητα να προσφέρει ποικιλία ερεθισμάτων, να χρησιμοποιείται εναλλακτικά για διάφορες δραστηριότητες και να διαθέτει σύγχρονο εξοπλισμό και υλικά.

5. Παραδείγματα Καλών Πρακτικών για την εκπαίδευση μαθητών με ν.υ

ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ

Η πιο απλή δραστηριότητα μπορεί να αποδειχθεί σύνθετη και πολύπλοκη για τα άτομα με νοητική υστέρηση, με αποτέλεσμα να δυσκολευτούν να τη μάθουν. Σ' αυτήν την περίπτωση είναι απαραίτητη η ανάλυση της συγκεκριμένης δραστηριότητας σε απλά βήματα.

Το στρώσιμο του κρεβατιού, η προετοιμασία ενός απλού γεύματος, το μέτρημα των χρημάτων ή το δέσιμο των παπουτσιών, αποτελούν συχνά πολύπλοκες δραστηριότητες για το άτομο με νοητική υστέρηση. Μπορούν όμως να αναλυθούν σε μια σειρά μικρότερων δραστηριοτήτων που θα τις κατακτήσει πιο εύκολα.

Κατά την εκπαίδευση στο δέσιμο των κορδονιών αυξάνονται οι πιθανότητες επιτυχίας αν αναλύσουμε το συγκεκριμένο έργο σε μικρότερα βήματα. Στη συνέχεια μπορούμε να εκπαιδεύσουμε κάθε βήμα χωριστά, ενθαρρύνοντας κάθε προσπάθεια. Θα προχωρήσουμε στην εκπαίδευση του επόμενου βήματος, μετά την κατάκτηση του προηγούμενου.

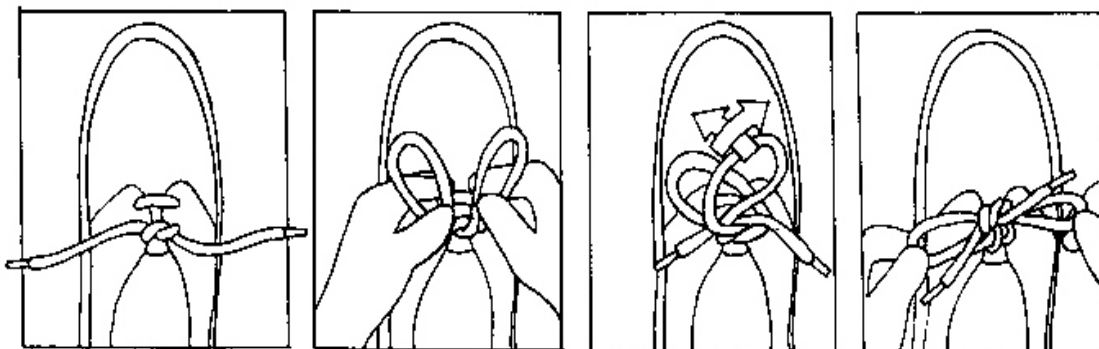
Δένω τα κορδόνια του παπουτσιού

Μέθοδος δεσίματος δύο θηλιών

Υλικά: ένα παπούτσι και μακριά κορδόνια

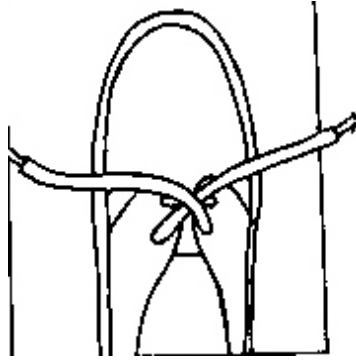
Ανάλυση έργου:

1. πιάνω τα κορδόνια με τα δυο μου χέρια.
2. σταυρώνω τα κορδόνια μπροστά στο παπούτσι.
3. βάζω το πάνω κορδόνι μέσα στον σταυρό που δημιουργείται σε μια κατεύθυνση προς την γλώσσα του παπουτσιού.
4. πιάνω ένα κορδόνι σε κάθε χέρι και τραβάω σφιχτά.
5. κάνω μία θηλιά με το ένα κορδόνι.
6. κάνω τη δεύτερη θηλιά με το άλλο κορδόνι.
7. σταυρώνω τις θηλιές διατηρώντας τον έλεγχο.
8. βάζω την επάνω θηλιά μέσα στο τρίγωνο που δημιουργείται με το παπούτσι, σε μια κατεύθυνση προς την γλώσσα του παπουτσιού.
9. πιάνω μια θηλιά σε κάθε χέρι και τραβάω σφιχτά.

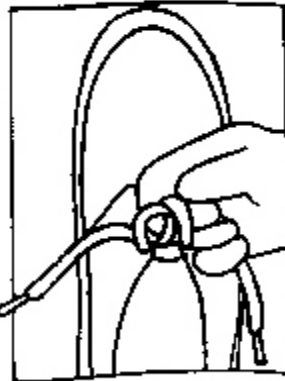

Μέθοδος δεσίματος μιας θηλιάς

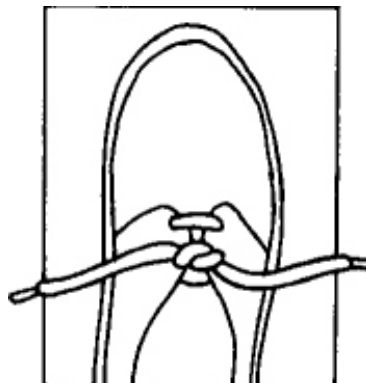
1. πιάνω τα κορδόνια με τα δυο μου χέρια.
2. σταυρώνω τα κορδόνια μπροστά στο παπούτσι.

3. βάζω το πάνω κορδόνι κάτω στο τρίγωνο που δημιουργείται από τα κορδόνια και το παπούτσι.

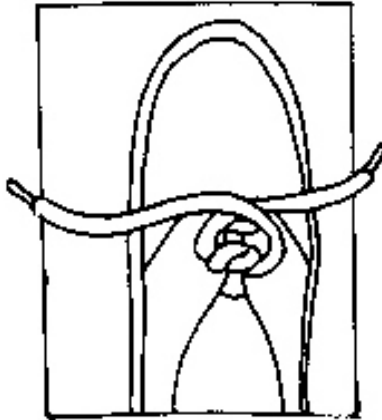
4. πιάνω ένα κορδόνι σε κάθε χέρι και τραβάω σφιχτά.

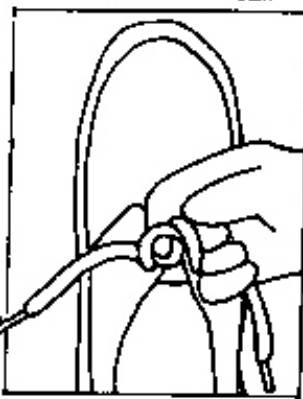
ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

5. πιάνω τα κορδόνια.

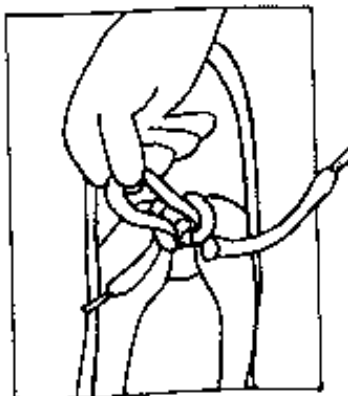
6. σταυρώνω τα κορδόνια μπροστά στο παπούτσι.

7. βάζω το πάνω κορδόνι κάτω στο τρίγωνο που δημιουργείται από τα κορδόνια και το παπούτσι.

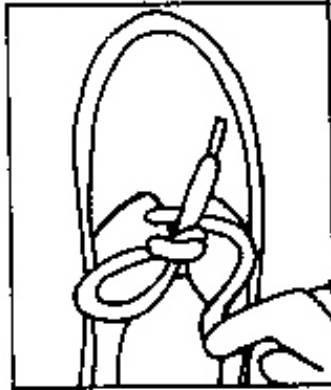
8. πιάνω το ένα κορδόνι με ένα χέρι καθώς έρχεται μέσω του κέντρου του κόμβου χωρίς να τραβήξω κατευθείαν την ουρά.

9. ελέγχω τις δύο ουρές σε το άλλο χέρι.

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

10. τραβάω τη θηλιά με ένα χέρι και τις ουρές με το άλλο χέρι έως ότου η θηλιά να σφίξει.
11. μαζεύω την ουρά του κορδονιού αν είναι μακριά.

Κείμενα για την πληροφόρηση των ατόμων με νοητική υστέρηση σε υπηρεσίες Δραστηριοτήτων Καθημερινής Ζωής φτιαγμένα με την μέθοδο “easy to read”

ΘΕΜΑ Ι

ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΗ ΑΓΩΓΗ

Μετακίνηση

Η ικανότητα μετακίνησης είναι ένας από τους τρόπους για να είσαι πιο ανεξάρτητος και να ενταχθείς στην κοινότητα όπου ζεις.

Μετακίνηση σημαίνει να πας από ένα μέρος σε κάποιο άλλο.

Χρειάζεται να πας από το σπίτι στο σχολείο και μετά από το σχολείο στο σπίτι.

Ίσως να χρειαστεί να πας από το σχολείο στο γυμναστήριο και από το γυμναστήριο στο σπίτι ή από το σπίτι στη δουλειά.

Χρειάζεται να πας κινηματογράφο,

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

στο γήπεδο ή σε μια συναυλία.

Μετακίνηση σημαίνει

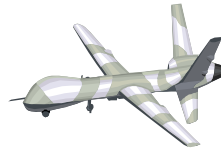
να μπορείς να κάνεις πολλά πράγματα

στη γειτονιά οποία ζεις.

Υπάρχουν πολλοί τρόποι μετακίνησης.

Μπορείς να πας από το ένα μέρος στο άλλο με:

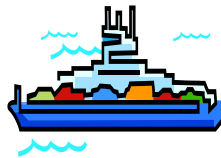
Αεροπλάνο

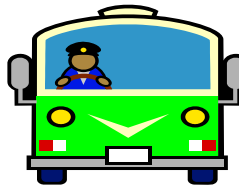
Αυτοκίνητο

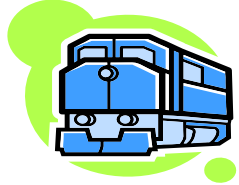
Πλοίο

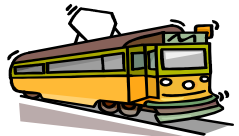
Λεωφορείο

Τρένο

Τράμ

Προαστιακός

Ταξί

Περπατώντας

Αν μπορείς να χρησιμοποιείς έναν από αυτούς τους τρόπους μετακίνησης, έχεις την δυνατότητα να είσαι πιο αυτόνομος.

Μπορείς να αποκτήσεις αυτές τις δεξιότητες

Αφού εκπαιδευτείς στην κυκλοφοριακή αγωγή.

Μερικές από τις δεξιότητες που χρειάζεται να μάθεις είναι:

- Πως να διασχίζεις τον δρόμο με ασφάλεια, με ή χωρίς σήματα
- Πως να παίρνεις το σωστό λεωφορείο ή τρένο
- Πώς αναγνωρίζεις και κατεβαίνεις στο σωστό προορισμό
- Πως αναγνωρίζεις την ανάγκη για βοήθεια και το πρόσωπο που θα τη ζητήσεις
- Πως να ακολουθείς τη σωστή κατεύθυνση
- Πως να αναγνωρίζεις και να αποφεύγεις επικίνδυνες καταστάσεις
- Πως να συμπεριφέρεσαι με τρόπο κατάλληλο για κάθε περίπτωση
- Πως να χειρίζεσαι ξαφνικές καταστάσεις όπως την αλλαγή δρομολογίου των λεωφορείων ή των τρένων ή σε περίπτωση που χαθείς.
- Πως να αντιμετωπίζεις τους ξένους

Μπορεί να χρειαστείς πολύ καιρό

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

για να αποκτήσεις όλες αυτές τις δεξιότητες.

Να κάνεις όμως υπομονή γιατί το να μετακινείσαι μόνος σου

μπορεί να είναι δύσκολο,

αλλά αξίζει τον κόπο να μάθεις

να ταξιδεύεις μόνος σου.

Αποκτώντας αυτές τις δεξιότητες

μπαίνεις στον δρόμο για την ανεξαρτησία.

Θέμα II

ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΖΩΗΣ

Απαραίτητες δεξιότητες για να είσαι ανεξάρτητος

Έχεις το όνειρο να ζήσεις μια μέρα

στο δικό σου σπίτι;

Όλοι οι άνθρωποι μπορούν να έχουν

το δικό τους διαμέρισμα.

Μπορεί να μένουν μόνοι

ή με περισσότερους από ένα συγκάτοικο.

Πριν αποφασίσεις αν θέλεις

να μετακομίσεις από το σπίτι

που ζεις με τους γονείς σου,

υπάρχουν βασικές δεξιότητες

που πρέπει να έχεις.

Μερικές από αυτές τις δεξιότητες είναι:

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Μπάνιο και προσωπική υγιεινή

Καθαριότητα χώρου

Ντύσιμο

Διαχείριση χρημάτων

Ψώνια

Διαπροσωπικές σχέσεις

Διαχείριση χρόνου

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Υπάρχουν πολλά πράγματα
που πρέπει να σκεφτείς
για να δεις αν αυτή είναι
η σωστή επιλογή για σένα.
Αν θες να μάθεις κάποιες
από τις παραπάνω δεξιότητες,
μη φοβάσαι να ρωτήσεις.
Οι γονείς σου και οι εκπαιδευτές σου
μπορούν να σε μάθουν
να είσαι ανεξάρτητος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. De Meur – L. Staes, (1990) Ψυχοκινητική αγωγή και επανεκπαίδευση. Δίπτυχο, Αθήνα
2. Κώστα Γ. Καλατζή, (1985) Διδακτική των ειδικών σχολείων. Καραβίας-Ρουσσόπουλος, Αθήνα
3. Πολυχρονοπούλου Σ., (2001). Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες. ΑΤΡΑΠΟΣ, Αθήνα.
4. Suzanne Evans Morris, Ph.D., C.C.C. and Marsha Dunn Klein, M.Ed., O.T.R.(1987). “Pre-dressing skills”. Communication Skill Builders.
5. Παρασκευόπουλος Ι., (1979). Νοητική καθυστέρηση. Διαφορική διάγνωση, αιτιολογία, πρόληψη, ψυχοπαιδαγωγική αντιμετώπιση. Αθήνα.
6. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, (www.pi-schools.gr) (2004). Αναλυτικά προγράμματα σπουδών Ειδικής Αγωγής.
7. National Down Syndrome society, (www.clubndss.org) (1995). A web site for people with down syndrome and other developmental disabilities.

**Διασύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας.
Μετάβαση από το σχολείο στην Εργασία**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A/A	Θέμα	Σελίδα
1.	Εισαγωγή	94
2.	Ορισμός	96
3.	Εξατομικευμένο σχέδιο μετάβασης	97
4.	Περιεχόμενο προγράμματος μετάβασης	99
5.	Εναλλακτικές μορφές επαγγελματικής εκπαίδευσης	106
6.	Εργασιακή πραγματικότητα	107
7.	Ευρωπαϊκή εμπειρία	115
8.	Συμπεράσματα	116
9.	Επίλογος	117
10.	Βιβλιογραφία	118

1. Εισαγωγή

Το δικαίωμα στην εργασία, αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα όλων των πολιτών. Ωστόσο δεν έχουν όλα τα άτομα τις ίδιες ευκαιρίες για πρόσβαση στην απασχόληση. Ειδικότερα στα άτομα με νοητική υστέρηση, ο εφοδιασμός με όλες τις διαθέσιμες γνώσεις και ικανότητες, αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο για τη βελτίωση της πρόσβασης στην απασχόληση και την καταπολέμηση του αποκλεισμού.

Ανάμεσα στην εκπαίδευση και την εργασία υπάρχει ένας ισχυρός δεσμός: χωρίς πρόσβαση στην κατάλληλη εκπαίδευση, δεν μπορούμε να εξασφαλίσουμε ουσιαστική πρόσβαση στην εργασία. Αυτή η έλλειψη πρόσβασης πυροδοτεί τη μακροχρόνια εξάρτηση, την κοινωνική απομόνωση και ενισχύει το στιγματισμό απέναντι στην αναπηρία.

Διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο ο σχεδιασμός ενός προγράμματος προετοιμασίας των ατόμων με νοητική υστέρηση για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες για την ένταξή στην αγορά εργασίας. Σημαντικό ρόλο παίζει επίσης και η συνεχής κατάρτιση και εκπαίδευση των εκπαιδευτών τους.

Η μέχρι τώρα έρευνα και εμπειρία έχει δείξει ότι:

α. Η εργασία συμβάλλει στην ένταξη των ατόμων με νοητική υστέρηση στην κοινωνία.

β. Η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση καθώς και το επίπεδο των κοινωνικών δεξιοτήτων των ατόμων, είναι ο σημαντικότερος παράγοντας για την κοινωνική ενσωμάτωση, την προσαρμογή και την παραμονή τους σ' ένα χώρο δουλειάς (Brickey et al 1985, Martin et al 1982).

γ. Ένας μεγάλος αριθμός ατόμων με ειδικές ανάγκες που έχει ολοκληρώσει την επαγγελματική του εκπαίδευση ή κατάρτιση παραμένει άνεργος ή απασχολείται σε προστατευμένο περιβάλλον, με μικρή ή μεγάλη αμοιβή. (Μπελίκου 1997, Δημητρακόπουλος 1996, Δελλασούδας 1991, 1990, Ματινοπούλου 1991, Seyfried 1991, Oliver 1989, Kerr, Nelson & Lambert).

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Η ολοκλήρωση της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τα άτομα με νοητική υστέρηση σηματοδοτεί το πρώτο βήμα για την ενηλικίωση του. Υπάρχουν πολλές αποφάσεις που πρέπει να πάρει ένα άτομο για να σχεδιάσει το μέλλον του. Οι αποφάσεις αυτές ίσως να αφορούν την επαγγελματική κατάρτιση, την ακαδημαϊκή εκπαίδευση, την εύρεση εργασίας ή την αυτόνομη διαβίωση. Αυτές οι επιλογές ίσως φαίνονται πολύπλοκες και πάνω από τις δυνατότητές τους για τους εκπαιδευόμενους και τις οικογένειές τους. Οπότε η προετοιμασία γι' αυτή την μετάβαση πρέπει να ξεκινήσει πολλά χρόνια πριν.

Η μετάβαση είναι μία διαδικασία που καθορίζει την λήψη αποφάσεων για την ενήλικη ζωή. Αυτές οι επιλογές συμπεριλαμβάνουν:

- Την εργασία
- Την διαβίωση
- Την εκπαίδευση
- Την ενσωμάτωση στην κοινότητα
- Την αναψυχή

Ο σκοπός του σχεδίου μετάβασης είναι να βοηθήσει τον εκπαιδευόμενο να προσδιορίσει την ταυτότητά του, να αναγνωρίζει ευκαιρίες και να αποκτήσει εμπειρίες κατά την διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας που θα τον βοηθήσουν να προετοιμαστεί για την ενήλικη ζωή.

Ο ορισμός της Μετάβασης από το Σχολείο στην Εργασία και το Εξατομικευμένου Σχέδιο Μετάβασης που ακολουθεί, συντάχθηκαν από τον Ευρωπαϊκό Φορέα για την Ανάπτυξη της Ειδικής Αγωγής το 2002. Στόχος της δημοσίευσης ήταν ο προβληματισμός για τις δυσκολίες καθώς επίσης και για τους τρόπους διευκόλυνσης της πρόσβασης των νέων ανθρώπων με ειδικές ανάγκες στην απασχόληση. Το πλήρες κείμενο βρίσκεται στην ιστοσελίδα του Φορέα: <http://www.european-agency.org/transit/>.

2. Ορισμός

Η έννοια της Μετάβασης από το Σχολείο στο Χώρο Εργασίας ή στην πραγματικότητα της εργασίας, ορίζεται στα διάφορα διεθνή έγγραφα με κάποιες μικρές διαφοροποιήσεις.

Το πλαίσιο δράσης της Σαλαμάνκα (ΟΥΝΕΣΚΟ 1994) δηλώνει ότι:

οι νέοι άνθρωποι με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες θα πρέπει να ενισχύονται για μια αποτελεσματική μετάβαση από το σχολείο στο χώρο εργασίας του ενήλικα. Τα σχολεία θα πρέπει να τους βοηθήσουν έτσι ώστε να γίνουν ενεργητικοί σε θέματα οικονομικής φύσεως, παρέχοντάς τους δεξιότητες που απαιτούνται στην καθημερινή τους ζωή, προσφέροντας υπηρεσίες εκπαίδευσης για κατάρτιση σε δεξιότητες που αντιστοιχούν στις κοινωνικές και επικοινωνιακές απαιτήσεις, καθώς και στις προσδοκίες της ενήλικης ζωής (σελίδα 34).

Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας καθορίζει τη μετάβαση ως:

διαδικασία κοινωνικού προσανατολισμού που συνεπάγεται αλλαγή σε θέση και ρόλο, (π.χ. από τον ρόλο του εκπαιδευόμενου στον ρόλο του εργαζόμενου, από την εξάρτηση στην ανεξαρτησία), θέματα κεντρικά στην ένταξη που επιχειρείται μέσα στην κοινωνία... Η μετάβαση απαιτεί αλλαγή στις σχέσεις, τις επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές και την αυτοεικόνα. Προκειμένου να εξασφαλιστεί μια ομαλότερη μετάβαση από το σχολείο στον εργασιακό χώρο, οι νέοι άνθρωποι με αναπηρίες χρειάζεται να αναπτύξουν στόχους και να προσδιορίσουν το ρόλο που θέλουν να διαδραματίσουν στην κοινωνία (σελίδες 5 και 6).

Ο ΟΟΣΑ (2000) θεωρεί ότι η μετάβαση στην εργασία είναι μια από τις διαδικασίες, που οι νέοι άνθρωποι οφείλουν να κάνουν στην πορεία τους προς την ενηλικίωση. Σε ένα πλαίσιο δια βίου μάθησης, η μετάβαση από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, στη δευτεροβάθμια ή τριτοβάθμια εκπαίδευση, φαίνεται ως μία από τις πολλές μεταβάσεις που συμβαίνουν μεταξύ εργασίας

και μάθησης και τις οποίες οι νέοι άνθρωποι θα βιώσουν σ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους.

3. Εξατομικευμένο σχέδιο μετάβασης

Ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες διευκόλυνσης της Μετάβασης που επισημάνθηκε από τον Ευρωπαϊκό Φορέα ήταν η ανάπτυξη ενός Εξατομικευμένου Σχεδίου. Το Εξατομικευμένο Σχέδιο Μετάβασης είναι ένα όργανο, ένα εργαλείο, σε μορφή κειμένου στο οποίο καταγράφεται το παρελθόν, το παρόν και το επιθυμητό μέλλον του νέου ανθρώπου. Θα πρέπει να περιλαμβάνει πληροφορίες που αφορά την προσωπική ζωή του νέου ανθρώπου: τις οικογενειακές συνθήκες, το ιατρικό ιστορικό, τον ελεύθερο χρόνο, τις αξίες και το πολιτιστικό υπόβαθρο, καθώς επίσης και πληροφόρηση για την εκπαίδευσή του και την κατάρτιση, προκειμένου να επιτευχθούν τα ακόλουθα αποτελέσματα:

- Να αυξήσει τις ευκαιρίες του νέου ανθρώπου να αποκτήσει μία σταθερή εργασία
- Να ταιριάξει τα ενδιαφέροντα, τις επιθυμίες, τα κίνητρα, τις δυνατότητες, τις δεξιότητες, τις στάσεις και τις ικανότητες του νέου ανθρώπου με τις απαιτήσεις του επαγγέλματος, της εργασίας, του εργασιακού περιβάλλοντος και των επιχειρήσεων
- Να αυξήσει την αυτονομία, την θετική διάθεση, την αυτό-αντίληψη και την εμπιστοσύνη στον εαυτό του
- Να δημιουργήσει μία κατάσταση «νίκης- επιτυχίας» για το νέο άνθρωπο και τους εργοδότες.

Το σχέδιο μετάβασης σχετίζεται στενά με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και θα πρέπει να προετοιμάζεται όσο το δυνατόν νωρίτερα πριν το τέλος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Στοχεύει να μειώσει την απόσταση μεταξύ του σχολείου και της απασχόλησης. Το ΕΣΜ παρέχει το πλαίσιο που στοχεύει να διασφαλίσει μία βελτιωμένη είσοδο στην απασχόληση. Αντανακλά μία δυναμική διαδικασία, που περιλαμβάνει:

- **Τα χαρακτηριστικά του νέου ανθρώπου (δεξιότητες, ικανότητες, δυνατότητες και προσδοκίες)**
- Τις απαιτήσεις από τον τομέα απασχόλησης και
- Μόνιμη αναθεώρηση του σχεδίου δράσης.

Το Εξατομικευμένο σχέδιο μετάβασης είναι ένα διαφορετικό εργαλείο που μπορεί να συνοψιστεί ως ακολούθως:

- Πρέπει να προετοιμαστεί δύο με τρία χρόνια πριν το τέλος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.
- Μπορεί να θεωρηθεί ως ένα είδος «ατομικού φακέλου» της κατάστασης ενός νέου ανθρώπου, των κινήτρων, των επιθυμιών του και των ικανοτήτων του.
- Πρέπει να περιλαμβάνεται σε ένα φάκελο, και να διασφαλίζονται οι εμπιστευτικές πληροφορίες που περιέχει.
- Επικεντρώνεται σε θέματα που σχετίζονται με την απασχόληση και την ενήλικη ζωή. Πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις περιβαλλοντικές εργασιακές συνθήκες. Πρέπει να παρέχει μία σαφή ανάλυση των δυνατοτήτων του νέου ατόμου και ενός συνακόλουθου σχεδίου σταδιοδρομίας, προετοιμάζοντάς τον για μία πραγματική κατάσταση εργασίας.
- Οι εκπαιδευτικοί, μαζί με το νέο άτομο, την οικογένεια τον επαγγελματικό σύμβουλο, και οποιονδήποτε άλλον αντιπροσωπεύει τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του εκπαιδευόμενου εμπλέκονται στον σχεδιασμό.
- Πρέπει να περιλαμβάνει εργαλεία και μεθόδους για να διασφαλίζει την ατομική διαδικασία μετάβασης και να διευκολύνει την ενδυνάμωση του νέου ατόμου.
- Πρέπει να εξασφαλίζει ίσες ευκαιρίες ανεξάρτητα από οποιαδήποτε διαφορά στο φύλο, την κουλτούρα ή τη γεωγραφική τοποθεσία.
- Πρέπει να διασφαλίζει διαδικασία συνέχειας, μέσω ενός επαγγελματία που έχει ορισθεί για αυτόν τον σκοπό.

4. Περιεχόμενο προγράμματος μετάβασης

Οι εκπαιδευόμενοι θα πρέπει να έχουν κατακτήσει βασικές εργασιακές δεξιότητες για να μπορούν να μπουν στο εργασιακό δυναμικό, θα πρέπει να μπορούν να χειριστούν τις δύσκολες καταστάσεις και να διατηρήσουν μια εργασία.

Βασικοί τομείς γνώσεων και δεξιοτήτων ενός προγράμματος μετάβασης από το σχολείο στην εργασία:

Κοινωνικές δεξιότητες

Στο σύγχρονο ορισμό της νοητικής καθυστέρησης σημαντικό ρόλο κατέχει η προσαρμοστική συμπεριφορά του ατόμου, όπως αυτή εκφράζεται και μέσα από τις κοινωνικές δεξιότητες. Με την κατάλληλη αξιολόγηση και υποστήριξη μπορεί να βελτιωθεί η λειτουργικότητα σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο.

Η λειτουργικότητα αυτή καθορίζεται μέσα από το συνδυασμό κοινωνικών, επαγγελματικών, επαγγελματικών δεξιοτήτων και δεξιοτήτων καθημερινής διαβίωσης.

Άμεσος στόχος, πάντοτε, παραμένει η ένταξη των ατόμων με νοητική υστέρηση στην παραγωγική και κοινωνική ζωή, με απώτερο στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους.

Τα άτομα με νοητική υστέρηση παρουσιάζουν ελλείψεις στη διαπροσωπική τους συμπεριφορά, χαμηλή αυτοεκτίμηση και αρνητικά κίνητρα επίτευξης. Η κατάκτηση των κοινωνικών δεξιοτήτων, όμως, είναι μία αναγκαιότητα, καθώς αποτελούν καθοριστικό παράγοντα στη βελτίωση και ανάπτυξη πολλαπλών τομέων της προσωπικής και κοινωνικής τους ζωής που αφορούν σε δραστηριότητες στην κοινότητα, στον προσωπικό χώρο, στο χώρο εργασίας, στη διαφύλαξη της υγείας και ασφάλειας και στην ποιοτική προσωπική ανάπτυξη.

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Η εκπαίδευση των κοινωνικών δεξιοτήτων καλό είναι να ξεκινά από την προσχολική ηλικία, ώστε σταδιακά να αναπτυχθούν επαρκώς οι απαραίτητες δεξιότητες για την επιτυχημένη μετάβαση από το σχολείο στην κοινότητα και την εργασία.

Κρίνεται σημαντική η συνεργασία του σχολείου με τους γονείς, τα άλλα μέλη της οικογένειας, την κοινότητα και τα απαραίτητα υποστηρικτικά συστήματα εντός και εκτός του σχολικού περιβάλλοντος.

Οι κοινωνικές δεξιότητες, οι οποίες θεωρούνται δομικά στοιχεία της κοινωνικής ικανότητας, εμπεριέχουν τα ακόλουθα:

- Διαπροσωπικές σχέσεις: η συναλλαγή με άλλους ανθρώπους και η δημιουργία και διατήρηση φιλικών σχέσεων είναι παράγοντες σημαντικοί στην πορεία ενσωμάτωσης των νοητικά καθυστερημένων ατόμων στο κοινωνικό πλαίσιο.
- Αυτοαντίληψη – αυτοεκτίμηση: η κατανόηση από τον κάθε άνθρωπο της μοναδικότητάς του και η αποδοχή των προσωπικών του δυνατοτήτων. Ο προσδιορισμός του κοινωνικού ρόλου του κάθε ατόμου, της αξίας του και η υπέρβαση των αρνητικών συναισθημάτων, κινητοποιούν τη διάθεση εμπλοκής στα κοινωνικά δρώμενα και την κατάκτηση θετικών κοινωνικών εμπειριών.
- Υπευθυνότητα: η κοινωνική συμπεριφορά, η κατάκτηση των κατάλληλων αντιδράσεων σε ποικίλες συνθήκες, η διατήρηση κοινωνικών σχέσεων, η αποφυγή θυματοποίησης, η ανεξαρτησία και η λήψη αποφάσεων, η αναγνώριση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων, η αναγνώριση της προσωπικής ευθύνης στις ενέργειες αποτελούν κρίσιμης σημασίας στοιχεία στην κατάκτηση της ανεξάρτητης και ασφαλούς διαβίωσης.
- Επικοινωνία: η αποτελεσματική λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία, η δυνατότητα προσωπικής έκφρασης και κατανόησης των άλλων σε ποικίλες κοινωνικές συνθήκες.

Δραστηριότητες καθημερινής ζωής

Ανεξαρτητοποίηση σε δραστηριότητες καθημερινής ζωής είναι η κατάκτηση λειτουργικών δεξιοτήτων που θα επιτρέπουν στον εκπαιδευόμενο να αυτονομηθεί. Η κατάκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων παρέχουν τη δυνατότητα να:

- Φροντίζει για τις προσωπικές του ανάγκες
- Δραστηριοποιείται σε περίπτωση επείγουσας ανάγκης
- Αγοράζει ρούχα και φροντίζει το ντύσιμό του
- Αγοράζει και προετοιμάζει την τροφή του
- Κυκλοφορεί ανεξάρτητα (μετακίνηση)
- Αναπτύσσει βασικές καταναλωτικές δεξιότητες
- Διαχειρίζεται τα οικονομικά του
- Διαλέγει και μπορεί να συντηρεί ένα μέρος για να ζήσει.
- Διαχειρίζεται τον ελεύθερο χρόνο του και την ψυχαγωγία του.
- Συμμετέχει στις κοινοτικές δραστηριότητες
- Διατηρεί σχέσεις με την οικογένεια και τους φίλους

Γνωστικές δεξιότητες

Γνωστική δεξιότητα είναι η ικανότητα να αντιλαμβάνεται, να αναπαριστάνει και να οργανώνει τις αισθητηριακές πληροφορίες, με στόχο την σκέψη και την επίλυση προβλημάτων. Συγκεκριμένα:

- Η βελτίωση διάρκειας συγκέντρωσης, προσοχής, μνήμης και παρατηρητικότητας
- Η γενίκευση και ολοκλήρωση προηγούμενων εμπειριών σε νέες καταστάσεις και η σύνθεση της προηγούμενης μάθησης σε νέα μοντέλα (π.χ. στην ανάγνωση, γραφή, κ.λ.π.)
- Η συντήρηση σχολικών γνώσεων – ικανότητα μάθησης –γνώσεις (π.χ. χρώματα, σχήματα, μεγέθη, αριθμοί, γενικές γνώσεις)
- Η επίλυση απλών προβλημάτων καθημερινής ζωής (προσδιορισμός του προβλήματος, σχεδιασμός, λήψη απόφασης, εφαρμογή της απόφασης, κρίση)

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

- Ο προσανατολισμός στον χώρο και τον χρόνο (χωροχρονικός προσανατολισμός) π.χ. ως προς τον χώρο: πάνω-κάτω, εμπρός-πίσω, ως προς τον χρόνο: ημέρες-μήνες-εποχές, πρωί-μεσημέρι-βράδυ, εκμάθηση ώρας
- Η κατανόηση και η τήρηση οδηγιών

Επαγγελματικός προσανατολισμός

Ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός έχει ως σκοπό να βοηθήσει στην επιλογή της κατεύθυνσης των σπουδών που θα ακολουθήσουν στις διάφορες φάσεις της σχολικής τους διαδρομής.

Ο επαγγελματικός προσανατολισμός αποβλέπει:

- να βοηθήσει, να στηρίξει, να διευκολύνει και να ενθαρρύνει το άτομο, στην προσπάθειά του να γνωρίσει τον εαυτό του, να περάσει ομαλά τα διάφορα στάδια ανάπτυξης, να προσαρμοστεί ισορροπημένα με το περιβάλλον του και
- να βοηθήσει την προετοιμασία του για την απασχόληση, μέσα από μια εκπαιδευτική και επαγγελματική πληροφόρηση και γνωριμία με τα επαγγέλματα καθώς και την συμβουλευτική στήριξη για την λήψη αποφάσεων και επίλυση προβλημάτων.

Πρέπει να επικεντρώνεται στη σταδιακή ανάπτυξη και κοινωνική προσαρμογή του ατόμου, την αυτογνωσία και την ανάπτυξη θετικής αυτοαντίληψης, την γνωριμία με το περιβάλλον(εκπαιδευτικό, κοινωνικό, επαγγελματικό, διοικητικό κ.λ.π.),την ανάπτυξη της αίσθησης της ομάδας, την απόκτηση βασικών δεξιοτήτων ζωής και την ωρίμανση.

Ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός έχει ως σκοπό, μέσα από ένα σύνολο διαδικασιών που υλοποιούνται με ένα οργανωμένο και συστηματικό τρόπο από ειδικές υπηρεσίες και εξειδικευμένους επιστήμονες, να βοηθήσει τα ενδιαφερόμενα

άτομα να πάρουν τις πιο κατάλληλες αποφάσεις όσο αφορά στη σχολική σε πρώτο επίπεδο και την επαγγελματική αργότερα, κατεύθυνση που θα ακολουθήσουν.

Αρχικά ξεκινά με τη δημιουργία του **επαγγελματικού προφίλ** του ατόμου. Το επαγγελματικό προφίλ περιλαμβάνει ένα σύνολο πληροφοριών για το άτομο. Αυτές οι πληροφορίες συλλέγονται και μέσα από την ατομική αλλά και μέσα από την ομαδική συνεργασία του συμβούλου με τους μαθητές. Περιλαμβάνει την αξιολόγηση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων του εκπαιδευόμενου αλλά άλλες πληροφορίες, που τον αφορούν και έχουν σχέση με τις επιθυμίες, τα όνειρα, τις αδυναμίες και τις ανάγκες του. Για τη συλλογή αυτών των πληροφοριών ο σύμβουλος πέρα από τη συνεργασία με το ίδιο το άτομο συνεργάζεται και με τα άλλα μέλη του προσωπικού, αλλά και με την οικογένεια. Παρατηρεί το άτομο κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης του αλλά και κατά τη διάρκεια των ομαδικών συναντήσεων, όταν δηλαδή, γίνεται ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός.

Η συμπλήρωση του επαγγελματικού προφίλ γίνεται σταδιακά και έχει σαν στόχο, το ταίριασμα του ατόμου με την κατάλληλη θέση εργασίας.

Οι βασικότερες δεξιότητες που πρέπει να κατακτήσουν οι νέοι για τον σχεδιασμό, την εύρεση και διατήρηση μιας εργασίας, θεωρούνται οι έξις (Carney, G. C. Wells, F. C. & Streufert, D., 1981):

- Η αυτογνωσία- αυτοαντίληψη

Να δημιουργήσουν την προσωπική επαγγελματική τους εικόνα. Να κατανοήσουν τις ικανότητες, τα ενδιαφέροντα, τις αξίες και τις δεξιότητες τους. Να αποκτήσουν γενική εικόνα για τον κόσμο της εργασίας και το σύγχρονο εργασιακό περιβάλλον. Η αποδοχή του εαυτού και αποδοχή της διαφορετικότητας. Να γνωρίσουν πως να παρουσιάσουν τον εαυτό τους, να χρησιμοποιούν βασικούς κώδικες επικοινωνίας, να γνωρίσουν πως να χειρίζονται απλές συνδιαλέξεις, να γνωρίσουν τους ρόλους που παίζουν οι άνθρωποι στη ζωή γενικότερα και το εργασιακό περιβάλλον ειδικότερα, αντρικός /γυναικείος ρόλος.

- **Η πληροφόρηση.**

Επιδιώκεται να γίνει κατανοητή η ανάγκη και η σημασία της πληροφόρησης και οι πηγές που μπορούν να απευθυνθούν για να βρουν στοιχεία για θέματα που τους ενδιαφέρουν. Να μπορούν να συγκεντρώσουν και να εκτιμήσουν επαγγελματικές πληροφορίες.

- **Η λήψη απόφασης.**

Να κατανοήσουν τους παράγοντες που θα παίξουν ρόλο στη διαδικασία της λήψης απόφασης. Να κατανοήσουν τον τρόπο που παίρνουν αποφάσεις να καταλάβουν πως οι αποφάσεις είναι καθοριστικές αλλά όχι και αμετάκλητες.

- **Η στάση απέναντι στην εργασία. Η εργασιακή συμπεριφορά.**

Για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις μιας εργασίας, αλλά και για να διατηρήσουν την θέση τους τα άτομα με νοητική υστέρηση, δεν φτάνει μόνο η ανάπτυξη δεξιοτήτων σε σχέση με ένα επάγγελμα. Είναι πολύ σημαντική η γνώση και η ανταπόκριση στις συνήθειες και τις συνθήκες ενός εργασιακού περιβάλλοντος, δηλαδή η απόκτηση δεξιοτήτων «επαγγελματικής προσαρμογής».

Γι' αυτό πρέπει να γνωρίσουν τι σημαίνει εργάζομαι - υποχρεώσεις, οφέλη, χρήματα. Να ξεκαθαρίσουν για ποιο λόγο θέλουν να εργαστούν. Να διαμορφώσουν προτιμήσεις σχετικά με το είδος της απασχόλησης που θέλουν να κάνουν και το μέρος που θέλουν να εργαστούν. Οι μαθητές επιδιώκεται να κατανοήσουν και να εξοικειωθούν με τους εργασιακούς κανόνες, να γνωρίσουν τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα ενός εργαζομένου, να κατανοήσουν το ρόλο του κάθε εργαζομένου π.χ. προϊστάμενος, υπάλληλος, βοηθός, να κατανοήσουν τη σχέση εργασίας και αμοιβής, να κατανοήσουν την έννοια της παραγωγικότητας, να κατανοήσουν τη σημασία της τήρησης του ωραρίου, όπως επίσης και της υπευθυνότητας, της πρωτοβουλίας, της οργάνωσης, της μεθοδικότητας και της συνεργασίας με τους άλλους, οι τεχνικές ανεύρεσης εργασίας, η προετοιμασία βιογραφικού σημειώματος και η προετοιμασία για τη συνέντευξη και την παρουσίαση των επαγγελματικών προσόντων στον υποψήφιο εργοδότη.

Επαγγελματική κατάρτιση

Επαγγελματική κατάρτιση σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο, δηλαδή θεωρητική εκπαίδευση και πρακτική άσκηση, που απαιτείται για την απόκτηση επαγγελματικών προσόντων, όπως:

- γνωριμία με το εργασιακό περιβάλλον
- την ανάπτυξη δεξιοτήτων για ένα συγκεκριμένο αντικείμενο
- την γνωριμία με τα υλικά, τον εξοπλισμό και τις τεχνικές του αντικειμένου κατάρτισης καθώς και
- την γνωριμία με την αγορά εργασίας
- την γνωριμία με τα υλικά και τον εξοπλισμό των εργαστηρίων
- την χρήση και συντήρηση υλικών και εργαλείων
- τις επαγγελματικές τεχνικές και προσαρμογές
- την διερεύνηση ικανοτήτων και ενδιαφερόντων
- τη πρώτη γνωριμία και επαφή με τον κόσμο εργασίας

Η διαδικασία εκπαίδευσης ακολουθεί την ατομική και την ομαδική προσέγγιση.

Πρακτική άσκηση

Είναι πολύ σημαντική η απόκτηση εργασιακής εμπειρίας των νέων στην ελεύθερη αγορά εργασίας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της πρακτικής άσκησης. Στη διάρκεια της πρακτικής άσκησης δίνεται η δυνατότητα στον εκπαιδευόμενο να δει πως είναι οι πραγματικές εργασιακές συνθήκες, να δοκιμάσει τις δυνατότητες του και επιπλέον να γνωρίσει το αντικείμενο στο οποίο έχει εκπαιδευτεί και σε κάποιο άλλο πλαίσιο, όχι πλέον εκπαιδευτικό, αλλά επαγγελματικό. Έτσι του δίνεται η δυνατότητα να δει, αν πραγματικά του αρέσει το συγκεκριμένο επάγγελμα, αλλά και αν μπορεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις ενός εργασιακού περιβάλλοντος (ωράριο, συνεργασία με άλλους κ.λ.π.).

5. Εναλλακτικές μορφές επαγγελματικής εκπαίδευσης

- *Η εργασία μέσα στο σχολείο (within-the-unit job experience)*. Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, δημιουργούνται μέσα στο σχολικό περιβάλλον δομές και οργάνωση που να προσεγγίζουν την πραγματικότητα ενός εργασιακού χώρου, αλλά παράλληλα, να είναι προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες εκπαιδευτικές ανάγκες των ατόμων με νοητική υστέρηση.
- Παραλλαγή του παραπάνω συστήματος αποτελεί η προσομοίωση της εργασίας στο σχολείο (simulated job-training). Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, τροποποιούμε το περιεχόμενο ή την ακολουθία των επί μέρους επαγγελματικών έργων, που απαρτίζουν ένα εργασιακό αντικείμενο, για να γίνει πιο προσιτό στις εκπαιδευτικές ανάγκες των σπουδαστών.
- *Το σύστημα «Μερική φοίτηση - Μερική εργασία»*. Οι εκπαιδευόμενοι, παρακολουθούν ένα μέρος του προγράμματος σε κατάλληλη σχολή ή εργαστήριο και ένα άλλο μέρος σε εργασιακό χώρο.
- *Η εκπαίδευση μέσα στον εργασιακό χώρο (work enclave)*. Στο σύστημα αυτό, παρέχεται εκπαίδευση σε μικρή ομάδα Αμ.ε.Α., που είναι εγκαταστημένη μέσα σε εργασιακό χώρο. Η επίβλεψη της ομάδας μπορεί να γίνεται, είτε από στέλεχος της επιχείρησης, είτε από υποστηρικτή εργασίας.
- *Η μαθητεία*. Ο νέος εκπαιδεύεται κοντά σε έναν επαγγελματία, μέσα σε πραγματικές συνθήκες εργασίας. Η δραστηριότητα αυτή καλύπτεται από σχετικό συμβόλαιο και αναφέρεται συνήθως σε ατομική συνεργασία ενός επαγγελματία με ένα μαθητευόμενο. Αποτελεί την αρχαιότερη μορφή επαγγελματικής εκπαίδευσης, που παρουσιάστηκε στην ιστορία.

Οι εναλλακτικές μορφές επαγγελματικής εκπαίδευσης, που αναφέρθηκαν, παρουσιάζουν διαφορές μεταξύ τους, κυρίως ως προς το βαθμό με τον οποίο

συμβάλλουν στο θεσμό της ενσωμάτωσης. Οι παράγοντες που θα επηρεάσουν την επιλογή μιας μορφής από αυτές ή κάποιου συνδυασμού μεταξύ τους είναι:

- Το δυναμικό των σπουδαστών
- Οι προηγούμενες εκπαιδευτικές εμπειρίες τους
- Οι δυνατότητες των υπευθύνων του προγράμματος (σε έμψυχο και άψυχο δυναμικό), για να στηρίξουν μια εναλλακτική μορφή εκπαίδευσης.
- Το νομικό πλαίσιο, που δεν είναι πάντα σε θέση να καλύψει τέτοιες μορφές εκπαίδευσης.
- Ο βαθμός προετοιμασίας και ωριμότητας των εργασιακών χώρων για να δεχτούν τέτοιες καινοτομίες.

6. Εργασιακή πραγματικότητα

Κατά τους Broolin και Kokaska (1976, 1979, 1989) για να θεωρηθεί ένα άτομο έτοιμο για εργασιακή ένταξη πρέπει να κατανοεί τα ακόλουθα:

1. Τη σπουδαιότητα του να ακολουθεί οδηγίες, να συνεργάζεται με άλλους και να δέχεται επίβλεψη, να παρευρίσκεται στη δουλειά του καθημερινά, να είναι συνεπείς (το να είναι ακριβής στην ώρα τους), να αντεπεξέρχεται στις απαιτήσεις για ποιοτική δουλειά και επαγγελματική ασφάλεια.
2. Τη διαδικασία της εύρεσης εργασίας.
3. Τη διαδικασία της αίτησης για εργασία.
4. Τη διαδικασία του να δίνει συνέντευξη.
5. Τις αναμενόμενες συμπεριφορές για ανταγωνιστικά πρότυπα στην εργασία.
6. Τις αναμενόμενες συμπεριφορές που είναι αναγκαίες για την διατήρηση των επαγγελματικών δεξιοτήτων κατά την εκπαιδευτική διαδικασία.

Αυτό το είδος των γνώσεων και πληροφοριών πρέπει να περιλαμβάνονται σε ένα πρόγραμμα επαγγελματικής προετοιμασίας. Επίσης για τους νέους που ξεκινούν αυτή τη διαδικασία οι επαγγελματικοί ρόλοι, το επαγγελματικό λεξιλόγιο, οι επαγγελματικές εναλλακτικές λύσεις είναι βασικές πληροφορίες που πρέπει

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

γνωρίζουν και που σχετίζονται με τις πραγματικές συνθήκες σε ένα εργασιακό χώρο.

Επαγγελματικοί ρόλοι

Ένα πρόγραμμα επαγγελματικής προετοιμασίας πρέπει να παρέχει εμπειρίες που να έχουν ως αποτέλεσμα μια καλύτερη επίγνωση των πιθανών ρόλων:

- Οι ρόλοι εργοδότη / εργαζόμενου
- Η πιθανότητα για παραγωγική εργασία με πληρωμή ή όχι. Αυτό συμπεριλαμβάνει επίγνωση των ρόλων όπως: η εργασία του εκπαιδευόμενου σαν εκπαιδευόμενος, η εργασία του εκπαιδευόμενου σαν εθελοντής, η εργασία του εκπαιδευόμενου στο σπίτι (εργαζόμενος για την οικογένεια και τις δουλειές του σπιτιού, να πλένει ρούχα κ.α.)
- Σε ρόλο καταναλωτή όπου πρέπει να τονιστεί η ποικιλία των ρόλων που μπορεί να έχει ως καταναλωτής: πελάτης, υπάλληλος υπηρεσιών, ενοικιαστής, δανειστής και χρήστης.

Επαγγελματικό λεξιλόγιο

Οι μαθητές που εκπαιδεύονται για τους τωρινούς και μελλοντικούς επαγγελματικούς ρόλους πρέπει να αναπτύξουν ένα βασικό λεξιλόγιο (Fisher & Clark, 1992).

Οι γιατροί και οι δικηγόροι μαθαίνουν 20.000 καινούργιες λέξεις κατά την προετοιμασία τους για να εξασκήσουν το επάγγελμα. Οι μαθητές με ειδικές ανάγκες δεν έχουν να αντιμετωπίσουν μια τόσο δύσκολη δουλειά, αλλά πρέπει να μάθουν ένα βασικό όγκο λεξιλογίου που να είναι σε θέση να καταλάβουν τον εργασιακό κόσμο.

Η ανάπτυξη του λεξιλογίου δεν είναι περιορισμένη στην αναγνώριση λέξεων αλλά θα πρέπει να είναι σε θέση να καταλάβουν το λεξιλόγιο όταν το ακούνε και όταν πρέπει να το χρησιμοποιήσουν. Από αυτή την άποψη είναι εμφανές ότι η επαγγελματική πληροφόρηση πρέπει να περιλαμβάνει επαγγελματικό λεξιλόγιο για συγκεκριμένο σκοπό. Αυτό συμπεριλαμβάνει, λεξιλόγιο για την κατανόηση εννοιών για τους

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

επαγγελματικούς ρόλους, τι επαγγέλματα υπάρχουν και κάποια χαρακτηριστικά πράγματα σε σχέση με την εργασία και τον εργασιακό χώρο.

Επαγγελματικές εναλλακτικές

Ο Ginzberg και οι συνάδελφοι του (Ginsburg, Axelrad & Herma, 1951) μελέτησαν την διαδικασία επιλογής επαγγέλματος κι έφτασαν στο συμπέρασμα ότι είναι μια εξελικτική διαδικασία. Αυτοί ισχυρίστηκαν ότι η διαδικασία επιλογής επαγγέλματος γίνεται σε τρία βασικά στάδια ή περιόδους:

1. Την περίοδο της φαντασίας
2. Την περίοδο της προσωρινής επιλογής
3. Την περίοδο της πραγματικής-ρεαλιστικής επιλογής

Η διαδικασία συμπεριλαμβάνει μια σειρά από αποφάσεις που παίρνονται κατά την διάρκεια πολλών ετών και το κάθε βήμα συνδέεται με τις προηγούμενες αποφάσεις. Όλη η διαδικασία χαρακτηρίζεται από έναν διαρκεί συμβιβασμό που αφορά πολλούς παράγοντες-ικανότητες, την εκπαίδευση, την κοινωνική θέση, την ηλικία, τα σωματικά και νοητικά χαρακτηριστικά, την Γεωγραφία (το μέρος που ζεις) κλπ. Μερικοί άνθρωποι πρέπει να συμβιβαστούν λίγο ενώ άλλοι πολύ. Τα άτομα με νοητική υστέρηση θα πρέπει να κάνουν περισσότερους συμβιβασμούς.

Ο Ginzberg και οι συνεργάτες του δήλωσαν ότι η περίοδος φαντασίας στην φυσιολογική εξέλιξη τελειώνει σε ηλικία 11 ή 12 ετών. Δεν είναι ασυνήθιστο οι έφηβοι με νοητική υστέρηση να λένε ότι θέλουν να γίνουν επαγγελματικές μπασκετμπολίστες, τραγουδιστές ή σταρ του σινεμά. Δεδομένου ότι γνωστικά ή σε επίπεδο ωριμότητας βρίσκονται στην ηλικία των 11 ετών ή λιγότερο, οι επαγγελματικές τους επιλογές ίσως αντανακλούν αυτό που άλλοι εκλαμβάνουν ως επιλογές «φαντασίας».

Οι εκπαιδευτές και οι σύμβουλοι δεν πρέπει να ανησυχούν για τέτοιες συμπεριφορές, αλλά χρειάζεται να ανταποκριθούν:

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

1. Ενθαρρύνοντας κάθε δηλωμένη επιθυμία να θέλουν να δουλέψουν ή να είναι παραγωγικοί σε μια νόμιμη εργασία.
2. Εκμαιεύοντας από τους μαθητές το λόγο που βρίσκεται πίσω απ' τις δηλωμένες επιλογές τους.
3. Ξεκινώντας την διαδικασία πληροφόρησης για το τι νομίζουν ότι θέλουν και τις αντίστοιχες επαγγελματικές απαιτήσεις.

Μερικές φορές οι λόγοι που οι μαθητές επιλέγουν ένα επάγγελμα «φαντασία» είναι βοηθητικοί στο να προτείνουν άλλες εναλλακτικές.

Βασικές πληροφορίες για την εργασιακή πραγματικότητα

Υπάρχει ένα αντιφατικό σημείο στο πρόγραμμα προετοιμασίας σχετικά με τον εργασιακό κόσμο για τους μαθητές με νοητική υστέρηση.

Από την μια ο στόχος είναι να ενθαρρύνουν τους μαθητές να θέλουν να εργασθούν από την άλλη οι εκπαιδευτικοί πρέπει να είναι άμεσοι στο να τονίσουν μερικές από τις αρνητικές πτυχές της εργασίας.

Παρακάτω παρουσιάζονται μερικές από τις θετικές και αρνητικές πλευρές της εργασίας που είναι ιδιαίτερα σημαντικές.

➤ *Περίπτωση 1*

Υπάρχουν πολλά επίσημα και ανεπίσημα στοιχεία της κοινωνίας που συμβάλλουν στο να «κάνουν» τους ανθρώπους εργαζόμενους. Για πολλούς το σύστημα είναι τόσο αναποτελεσματικό που η ανεργία δημιουργεί άγχος προσωπική ενοχή ή αίσθημα ότι δεν αξίζεις.

Για ανθρώπους με αναπηρία αυτά τα συναισθήματα μπορεί να αποκορυφωθούν παρ' όλο που μπορεί να είναι σε θέση να καταλάβουν ότι οι παράγοντες, που είναι υπεύθυνοι για την ανεργία τους, είναι πέρα απ' το δικό τους έλεγχο. Όλοι θέλουν να έχουν χρήματα για να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες και επίσης να έχουν

πρόσβαση σε δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου και γι' αυτό στρέφονται στην εύρεση εργασίας. Αυτή η πραγματικότητα πρέπει να μεταδοθεί στους νέους ως μέρος της επαγγελματικής τους πληροφόρησης.

➤ *Περίπτωση 2*

Η εργασία είτε αμείβεται είτε όχι πραγματοποιείται σε ένα συγκεκριμένο μέρος: στο εργοστάσιο, το μαγαζί, το γραφείο, την οικοδομή, το συνεργείο, την κλινική ή το σπίτι. Μπορεί να πραγματοποιείται στο εργαστήριο αλλά και στο σπίτι για μερικά επαγγέλματα όπως βιοτεχνική δουλειά, καλλιτέχνης, συγγραφέας, τηλεφωνήτρια κλπ.

Συνήθως όμως ένας άνθρωπος πρέπει να βγει έξω από το σπίτι για να εργαστεί. Αυτό το γεγονός έχει δύο σημαντικές συνέπειες για ένα άτομο με νοητική υστέρηση. Πρώτα πρέπει να μπορεί να μετακινηθεί για να φτάσει στη δουλειά του. Αυτό απαιτεί ένα σύνολο από ικανότητες που αφορούν την μετακίνηση και οι επιλογές του για εργασία μπορεί να επηρεάζονται απ' αυτή και μόνο την περίπτωση.

Δεύτερη συνέπεια είναι ότι η εργασία συνήθως γίνεται σε δημόσιο χώρο. Ένας δημόσιος χώρος έχει περιορισμούς. Δηλαδή το άτομο δεν έχει τον προσωπικό του, ιδιαίτερο χώρο. Συνήθως απαιτείται ένα σύνολο από κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές και υπάρχει ένας επίσημος ή ανεπίσημος κώδικας κανόνων και συμπεριφορών (π.χ ενδυμασία).

Εάν αυτές οι καταστάσεις είναι θετικές ή αρνητικές για ένα άτομο εξαρτάται εάν έλκεται ή αν ενδιαφέρεται από την φύση της δουλειάς. Ένας άνθρωπος μπορεί να θέλει να δουλέψει μόνος στο σπίτι, ενώ κάποιος άλλος εργάζεται κυρίως για την κοινωνική επαφή ή για το κύρος που μπορεί να ακολουθεί ένα συγκεκριμένο εργασιακό περιβάλλον (ενδιαφέροντα, στολές).

Η προετοιμασία σχετικά μ' αυτή την εργασιακή πραγματικότητα είναι απαραίτητη. Σημαντικό μέρος της ύλης είναι η πληροφόρηση για τις απαιτήσεις για την

μετακίνηση στον τόπο εργασίας, τα μέσα μεταφοράς και τις δεξιότητες που χρειάζονται για την χρήση τους. Οι μαθητές που καλούνται να λειτουργήσουν σε τέτοιου είδους εργασιακά περιβάλλοντα, θα επωφεληθούν με το να ξέρουν πως πρέπει να συμπεριφερθούν, όσον αφορά την εμφάνιση, την ενδυμασία, την ομιλία, την γλώσσα, τις διαπροσωπικές σχέσεις και τους τρόπους.

➤ *Περίπτωση 3*

Τις προσωπικές σχέσεις που συσχετίζονται με το παιχνίδι την αναψυχή ή την αγάπη δεν τις προσδοκούμε, στις περισσότερες περιπτώσεις, σε μια εργασία. Στην πραγματικότητα ίσως και να απαγορεύονται. Το να εργάζεσαι για αγνώστους που ασχολούνται μόνο με την δουλειά τους, ίσως να είναι αποθαρρυντικό γι' αυτούς τους νέους, οι οποίοι έχουν μεγάλη ανάγκη για πιο προσωπικές σχέσεις.

Παρ' όλο που με το να τους εκθέτεις σ' αυτή την κατάσταση διατρέχεις τον κίνδυνο να τους δεις να απορρίπτουν την έννοια της εργασίας, είναι ακόμα πιο μεγάλη αδικία να την αγνοήσεις ή ακόμα χειρότερα να την διαστρεβλώσεις έτσι που να δημιουργήσουν στο μυαλό τους προσδοκίες που δεν είναι ρεαλιστικές σχετικά με τη φύση της δουλειάς.

Το προσωπικό επαγγελματικής ένταξης, κατακρίνει ιδιαίτερα τους ειδικούς εκπαιδευτές που όχι μόνο δεν διδάσκουν αυτή την πραγματικότητα, αλλά διδάσκουν στους μαθητές ότι αυτοί είναι ξεχωριστοί και δεν χρειάζεται η απόδοσή τους να είναι τέλεια. Ισχυρίζονται δηλαδή ότι οι ειδικοί εκπαιδευτές έχουν την τάση να επιβραβεύουν τους μαθητές τους, ακόμα κι όταν δεν αποδίδουν ικανοποιητικά.

Αν οι μαθητές με αναπηρίες έχουν αντιμετωπίσει την υπερπροστατευτικότητα από δασκάλους ή γονείς, η εργασία που είναι απρόσωπη ίσως να τους παρέχει την πρώτη τους ευκαιρία να παράγουν και να αξιολογηθούν με ειλικρίνεια, σύμφωνα με την ποιότητα και ποσότητα της εργασίας τους.

Ακόμα και αν η αντιμετώπιση και γνώμη του εργοδότη είναι πιο αρνητική απ' ό τι η ανατροφοδότηση από το σχολείο ή το σπίτι, πολλοί νέοι βρίσκουν την ειλικρίνεια αναζωογονητική και τους δημιουργεί κίνητρα.

Σ' αυτές της περιπτώσεις η εργασία που είναι απρόσωπη, ίσως αποδειχτεί ένας θετικός παράγοντας για την εργασιακή τους εμπειρία. Ίσως να είναι κάποιου ανθρώπου, η πρώτη εμπειρία όπου η αναπηρία του είναι λιγότερο σημαντική από την παραγωγικότητα.

➤ *Περίπτωση 4*

Η εργασία έχει μερικά συστήματα επιβράβευσης. Η πληρωμένη εργασία έχει εμφανώς την επιβράβευση του κέρδους αλλά η μη πληρωμένη εργασία ίσως παρέχει την επιβράβευση του να γλιτώνεις χρήματα. Αυτό συμβαίνει όταν δεν χρειάζεται να πληρώσεις κάποιον άλλον να σου κάνει την δουλειά.

Υπάρχουν άλλες επιβραβεύσεις της εργασίας που θα πρέπει να αναφερθούν. Μερικοί άνθρωποι βλέπουν την εργασία σαν ευκαιρία που τους προσφέρεται να εξυπηρετήσουν τους άλλους, μια ευκαιρία να εκπληρώσουν τα ενδιαφέροντα τους, ένα τρόπο για γνωριμίες, ένα τρόπος να αποφύγουν την ανία ή να κερδίσουν ή να διατηρήσουν αυτοσεβασμό και την αυτοεκτίμηση τους.

Οι νέοι πρέπει να ξέρουν ότι οι άνθρωποι εργάζονται όχι μόνο για τα χρήματα, αλλά και για άλλα πράγματα.

Η ερώτηση «εγώ τι έχω να κερδίσω;» μπορεί να είναι ένας τρόπος να ξεκαθαρίσουν τις αξίες τους και να χτίσουν μια βάση για να είναι ικανοί να το εκφράσουν με λόγια «Θέλω να δουλέψω επειδή»

➤ *Περίπτωση 5*

Η εργασία δεσμεύει χρόνο. Οι περισσότεροι υπάλληλοι έχουν ώρα έναρξης και ώρα λήξης της εργασίας τους και πληρώνονται γι' αυτές τις ώρες. Οι επιπλέον ώρες

εργασίας πληρώνονται σαν υπερωρίες. Υπάρχει χρόνος για διαλείμματα για φαγητό ή για καθαριότητα. Ακόμη κι όταν η αμοιβή είναι με το κομμάτι, το άτομο κάνει ένα αγώνα ενάντια στο χρόνο για να παράγει ή να ολοκληρώσει όσο περισσότερα κομμάτια γίνεται. Υπάρχουν εργασιακά οφέλη όταν είσαι γρήγορος και υπάρχουν τιμωρίες ή κυρώσεις όταν είσαι αργοπορημένος ή αργός. Το να σπαταλάς χρόνο στη δουλειά πάντα κατακρίνεται. Τέτοιου είδους επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά ίσως να είναι λόγος για απόλυση απ' την εργασία. Μια ανικανότητα να αυτοπειθαρχήσεις για να ανταποκριθείς στις χρονικές απαιτήσεις ή περιορισμούς είναι ένα απ' τα πιο σοβαρά εμπόδια προσαρμογής στη δουλειά. Συχνά αυτό είναι ένας ιδιαίτερα δύσκολος τομέας για μερικά άτομα που έχουν δυσκολία που σχετίζεται με τον χρόνο. Ίσως επίσης να είναι εμπόδιο για τους νέους που έχουν μεν αίσθηση του χρόνου και πιστεύουν ότι αυτοί που είναι σκλάβοι στα ωρολόγια προγράμματα είναι «άρρωστοι».

Απαιτείται λοιπόν κατανόηση του συστήματος και οι πιθανές εναλλακτικές λύσεις.

➤ *Περίπτωση 6*

Η εργασία σπάνια γίνεται σε παντελή απομόνωση ή ανεξαρτησία. Οι περισσότερες μορφές εργασίας συμπεριλαμβάνουν δύο ή περισσότερους ανθρώπους που επιδρούν ο ένας στον άλλον με ποικίλους τρόπους. Το πιο σημαντικό σ' αυτή την αλληλεπίδραση είναι του υπάλληλου προς τον επόπτη. Μια άλλη αλληλεπίδραση είναι μεταξύ υπάλληλου και συναδέλφων, υπάλληλου και καταναλωτών. Άλλη τέτοια σχέση είναι υπάλληλου με υφιστάμενους. Σε πολλές περιπτώσεις, εξαρτάται απ' το μέγεθος και την πολυπλοκότητα του εργασιακού χώρου που μπορεί οι διαπροσωπικές σχέσεις είναι πιο σημαντικές από την απόδοση στην εργασία.

Ίσως να μην υπάρχει μια επίσημη ενημέρωση για τις προσδοκούμενες συμπεριφορές στην εργασία, αλλά παρόλα αυτά, να μεταδίδονται μέσα από την μίμηση της συμπεριφοράς των άλλων, από «στόμα σε στόμα» και από γεγονότα που συμβαίνουν μέσα στον εργασιακό χώρο π.χ. επιβραβεύσεις ή κυρώσεις συναδέλφων.

Παρ' όλο που αυτές οι διαπροσωπικές σχέσεις και οι κοινωνικές επαφές είναι ένα μέρος των περισσότερων εργασιακών χώρων, το να δουλεύεις με άλλους ή για άλλους δεν είναι πάντα ένας παράγοντας για ένα άτομο με νοητική υστέρηση που δημιουργεί προβλήματα προσαρμογής ή αποτυχίας. Αυτή η πτυχή μπορεί να παρέχει υποστήριξη και θετική επιβράβευση από τους άλλους, που να τον βοηθά να διατηρήσει μια δουλειά. Η προσωπική επιβράβευση από ένα άτομο έξω από το σπίτι μπορεί να είναι σημαντική. Γενικά μπορεί αυτή η δουλειά να αναπληρώνει την μοναξιά που νοιώθουν τις ώρες που δεν εργάζονται.

➤ *Περίπτωση 7*

Όποιος επιθυμεί εργασία δεν μπορεί πάντα να την εξασφαλίσει και όποιος βρίσκει εργασία δεν είναι απαραίτητα αυτή που επιθυμεί. Αυτή η πραγματικότητα επηρεάζει τα άτομα με νοητική υστέρηση και μπορεί να είναι οδυνηρή αν δεν γίνει γνωστή κατά την διάρκεια της προετοιμασίας για εργασία.

Τα άτομα με νοητική υστέρηση πρέπει να συνειδητοποιήσουν την εργασιακή πραγματικότητα από νωρίς έτσι ώστε να μπορούν να αντεπεξέλθουν αργότερα. Αυτές οι γνώσεις πρέπει να εισάγονται σταδιακά και πρέπει να συμπεριλαμβάνουν ενθάρρυνση και επιφυλακτική αισιοδοξία.

7. Ευρωπαϊκή εμπειρία

Ο Ευρωπαϊκός Φορέας Ειδικής Αγωγής πριν τρία περίπου χρόνια εργάστηκε για το θέμα “Μετάβαση από το σχολείο στην Εργασία” και για τα προβλήματα, τις δυνατότητες και τα ζητήματα που αντιμετωπίζονται από τους νέους ανθρώπους με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σε 16 ευρωπαϊκές χώρες.

Τα **κύρια θέματα** και οι δυσκολίες, που προσδιορίζονται από τις έρευνες που παρουσιάζονται στη σχετική με το θέμα της μετάβασης βιβλιογραφία, μπορούν να ομαδοποιηθούν στις ακόλουθες περιοχές:

1. Ένα μεγάλο ποσοστό μαθητών δεν ολοκληρώνει τον υποχρεωτικό κύκλο σπουδών
2. Τα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης δεν είναι πάντοτε σύμφωνα με τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των ατόμων
3. Την εφαρμογή της υπάρχουσας νομοθεσίας
4. Την έλλειψη προσόντων ή περιορισμένων προσόντων για εργασία
5. Την υποτίμηση ικανοτήτων για ανταγωνιστική εργασία
6. Την επαγγελματική κατάρτιση δεν σχετίζεται πάντα με τις επαγγελματικές απαιτήσεις της αγοράς εργασίας.

8. Συμπεράσματα

Σύμφωνα με την παραπάνω έρευνα οι παράγοντες που φαίνονται να επηρεάζουν μια πετυχημένη διαδικασία μετάβασης είναι:

- Η μετάβαση είναι μια διαδικασία που πρέπει να υποστηριχθεί με τη δημιουργία και την εφαρμογή νομοθετικών και πολιτικών μέτρων.
- Είναι μέρος μιας μακριάς και σύνθετης διαδικασίας που προετοιμάζει και διευκολύνει τους νέους ανθρώπους να διαχειρίζονται οικονομικά θέματα.
- Εξασφαλίζει τη συμμετοχή του νέου ανθρώπου και σέβεται την προσωπική επιλογή του. Ο νέος άνθρωπος, η οικογένεια και οι επαγγελματίες πρέπει να εργαστούν μαζί για να διαμορφώσουν ένα εξατομικευμένο σχέδιο.
- Το εξατομικευμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα πρέπει να εστιάζεται στην πρόοδο του νέου ανθρώπου και να περιλαμβάνει οποιαδήποτε αλλαγή γίνεται στο σχολικό περιβάλλον.
- Η μετάβαση πρέπει να βασιστεί στην άμεση συμμετοχή και στη συνεργασία όλων των εμπλεκομένων.
- Απαιτεί τη στενή συνεργασία μεταξύ της αγοράς εργασίας και των σχολείων, για να βιώνουν οι νέοι άνθρωποι τις πραγματικές συνθήκες εργασίας.
- Η μετάβαση είναι μέρος μιας μακριάς και σύνθετης διαδικασίας που προετοιμάζει και διευκολύνει τους νέους ανθρώπους για την ενήλικη ζωή και να διαχειρίζονται οικονομικά θέματα.

9. Επίλογος

"Μια καλή ζωή για όλους" καθώς επίσης και "μια καλή εργασία για όλους" είναι οι τελευταίοι στόχοι μιας καθ' όλα επιτυχημένης διαδικασίας μετάβασης. Τα είδη των παροχών, ή η οργάνωση των σχολείων ή άλλων φορέων εκπαίδευσης δεν πρέπει να παρεμβαίνουν ή να εμποδίζουν την επιτυχία μιας τέτοιας διαδικασίας.

Η μετάβαση από το σχολείο στην απασχόληση συνεπάγεται τη συνεχή συμμετοχή του νέου ανθρώπου, τη συμμετοχή της οικογένειάς του, το συντονισμό μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων υπηρεσιών καθώς και την ύπαρξη στενής συνεργασίας με τον τομέα απασχόλησης. (Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ανάπτυξη της Ειδικής Αγωγής, 2002).

Η μετάβαση δίνει μορφή στις αποφάσεις του ατόμου για εκπαίδευση για να μπορεί να ανταποκριθεί στα μελλοντικά του σχέδια σύμφωνα με τις επιθυμίες, τους στόχους και τα ενδιαφέροντά του.

Αποτελεσματικές υπηρεσίες μετάβασης είναι αυτές που δίνουν την δυνατότητα στον εκπαιδευόμενο να διαχειρίζεται το μέλλον του ανεξάρτητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ε. Μαστοράκη, (2000). Σκοπός και χαρακτηριστικά του Επαγγελματικού Προσανατολισμού και της Συμβουλευτικής Σταδιοδρομίας, Ευρωπαϊκά προγράμματα ΣΕΚ ΕΛΕΠΑΠ, Αθήνα.

Gary M. Clark, Oliver P. Kolstoe, (1995). Career development & transition education for adolescents with disabilities. Allyn and Bacon. A Division of Simon & Schuster, Inc.

Δημητρόπουλος Α., (1999). Σημειώσεις για την συμβουλευτική ατόμων με ειδικές ανάγκες και ατόμων που κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό. Ευρωπαϊκά προγράμματα ΣΕΚ ΕΛΕΠΑΠ, Αθήνα.

Δελλασούδας Λ. Γ., (1992). Η Ειδική Επαγγελματική Κατάρτιση, Παρουσία, Αθήνα.

Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ανάπτυξη της Ειδικής Αγωγής, (2002). Μετάβαση από το σχολείο στην εργασία.

Καλατζή Κώστα Γ., (1985) Διδακτική των ειδικών σχολείων. Καραβίας-Ρουσσόπουλος, Αθήνα.

Kathy Cox, State Superintendent of school, (2005). Georgia Department of education. Transition services in Georgia.

Πολυχρονοπούλου Σ., (2001). Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες. Τόμος Β', ΑΤΡΑΠΟΣ, Αθήνα.

ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

Σιδηροπούλου-Δημακάτου Δ., (1993). Ανάπτυξη της δεξιότητας λήψης απόφασης στα πλαίσια του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού. Αθήνα Άνοιξη.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Το σχέδιο δράσης «Πρόσβαση για Όλους» με φορέα υλοποίησης το τμήμα Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης II (ΕΠΕΑΕΚ II) και συγχρηματοδοτείται από Εθνικούς πόρους και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού, καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε μέσο χωρίς σχετική άδεια του Εκδότη.

Copyright © 2007

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Λ. Συγγρού 136, 176 71 Καλλιθέα, Τηλ: 210-9201056, Fax: 210-9232767, <http://www.panteion.gr>

ISBN: 978-960-7943-05-7